स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७७

प्रदेश सरकार

प्रदेश नीति तथा योजना आयोग

गण्डकी प्रदेश, पोखरा नेपाल

पौष, २०७७

प्रकाशक

प्रदेश सरकार

प्रदेश नीति तथा

योजना आयोग गण्डकी

प्रदेश, पोखरा, नेपाल

फोनः ०६१-५६४८४१
ईमेल #sssfjdqgdnlC jp dlbfrp /#qirC ssf1jdqgdnl1jry1qs#
वेबसाईट #ssf1jdqgdnl1jry1qs#

© प्रतिलिपि अधिकार
प्रदेश नीति तथा योजना आयोग
गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल

प्रकाशन वर्षः वि.सं. २०७७

मुद्रण प्रतिः

यो “स्थानीय तहको योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०७७” नेपालको संविधान २०७२, संघीय आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमुना), २०७४, गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजना, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन)ऐन २०६४, राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गिद्दर्शन २०७५, स्थानीय तहको सभा सञ्चालन(कार्यविधि) ऐन, २०७५ र गण्डकी प्रदेशको सुशासन ऐन, २०७६ को आधारमा तयार गरिएको छ ।

२०७७ पौष २७ गते बसेको गण्डकी प्रदेश मन्त्रीपरिषद्को बैठकबाट स्वीकृत ।

मन्तव्य

नेपालको संविधानले आत्मसात गरेको संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको सफल कार्यान्वयन गर्न, नेपाल सरकारले लिएको **"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"** को सोच प्राप्त गर्न र गण्डकी प्रदेश सरकारले लिएको **"समृद्ध प्रदेश र सुखी नागरिक"** को सोच र **"उच्च उत्पादन, मर्यादित जीवन, समावेशी, सभ्य, न्यायपूर्ण र सुशासनयुक्त आधुनिक समाज भएको समृध्द प्रदेश"** को लक्ष्य प्राप्त गर्न तीनै तहका सरकारका योजना तर्जुमा प्रक्रिया प्रभावकारी हुनु जरुरी छ। संविधानले व्यवस्था गरेको सरकारका तीनै तहका एकल तथा साझा अधिकारका सूचीहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट मात्र यी उद्देश्यहरू पुरा हुनेछन् । यसका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारका नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रम प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न तीनै तहले तर्जुमा गर्ने नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रममा सामञ्जस्यता हुन आवश्यक हुन्छ ।संघीय योजनालाई प्रदेशले र प्रदेशको योजनालाई स्थानीय तहका योजनाले सघाउनु पर्ने हुन्छ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले तीनै तहको सरकारले सार्वजनिक खर्चको विवरण प्रस्तुत गर्दा तीन वर्षको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्न अनिवार्य गरेको छ।साथै, विगतमा राष्ट्रियस्तरमा मात्र तर्जुमा हुनेगरेका आवधिक विकास योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, बजेट तथा वार्षिक विकास कार्यक्रम प्रदेश तथा स्थानीय तहमा पनि तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने प्रक्रिया प्रारम्भ भएका छन । यी व्यवस्था प्रदेश र स्थानीय तहका लागि नयाँ अभ्यास हुन्। आवधिक विकास योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, वजेट तथा वार्षिक विकास कार्यक्रमले राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहका प्राथमिकता, स्रोत साधनको उपलब्धता र तिनको उचित परिचालन गर्न सरकारलाई मार्गनिर्देशन गर्दछन्। प्रदेशस्तरमा तर्जुमा गरिएको यस **"स्थानीय तहमा योजना तर्जुमा दिग्दर्शन , २०७७"** को प्रकाशनले प्रदेश तथा स्थानीय तहका महत्वपूर्ण दस्ताबेजहरु बनाउन सहयोग पुग्ने विश्वास गर्दछु।

प्रदेश नीति तथा योजना आयोगले **"नेपालको दीर्घकालीन सोच, २१००"** लाई आत्मसात गर्दै प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) तर्जुमा गरेको छ। यस दिग्दर्शनले स्थानीय तहका आवधिक विकास योजना दीर्घकालीन सोच सहित तयार गर्न सहयोग गर्ने अपेक्षा गरेको छु ।यस दिग्दर्शन राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहको योजनाबीच सामञ्जस्यता कायम गर्ने महत्वपूर्ण दस्ताबेजका रुपमा रहने छ। यसमा प्रस्ताव गरिएका ढाँचाहरूले स्थानीय तहका दस्ताबेजमा एकरुपता ल्याई तुलनायोग्य बनाउन महत्वपूर्ण योगदान दिनेछन्। अन्त्यमा, यो दिग्दर्शन तर्जुमा गर्ने आयोगका उपाध्यक्ष, सदस्य र कर्मचारीहरुलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

....

पृथ्वी सुब्बा गुरुङ
मुख्यमन्त्री तथा प्रदेश नीति तथा योजना आयोगका अध्यक्ष
अध्यक्ष
प्रदेश नीति तथा योजना आयोग

भूमिका

नेपाल सरकारले लिएको **"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"** को दीर्घकालिन सोच प्राप्त गर्न र गण्डकी प्रदेश सरकारले लिएको **"समृद्ध प्रदेश र सुखी नागरिक"** को सोच र **"उच्च उत्पादन, मर्यादित जीवन, समावेशी, सभ्य, न्यायपूर्ण र सुशासनयुक्त आधुनिक समाज भएको समृध्द प्रदेश"** को लक्ष्य प्राप्त गर्न तीन तहका सरकारका योजना बिच समन्वय र सहकार्य गरी तीनको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनु आवस्यक देखिन्छ। तीनै तहका सरकारले सार्वजनिक खर्चको विवरण प्रस्तुत गर्दा तीन वर्षको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्ने प्रचलन छ। विगतमा राष्ट्रियस्तरमा मात्र तर्जुमा हुनेगरेको आवधिक विकास योजना र मध्यमकालीन खर्च संरचना प्रदेश तथा स्थानीय तहमा पनि तयार गर्ने अभ्यास प्रारम्भ भएको छ। यो व्यवस्था प्रदेश र स्थानीय तहका लागि एउटा नयाँ अभ्यास हो। आवधिक विकास योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रमले राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहका प्राथमिकता, स्रोत साधनको उपलब्धता र तिनको महत्तम परिचालन तथा रणनीतिक हस्तक्षेपका लागि सरकारलाई मार्गनिर्देशन गर्दछन्। स्थानीय तहमा यस्ता महत्वपूर्ण दस्तावेजको तर्जुमा गर्न यस **"स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७७"** महत्वपुर्ण सहयोगि सामाग्रि हुने विश्वास लिएको छु ।

गण्डकी प्रदेश निति तथा योजना आयोगले **"नेपालको दीर्घकालीन सोच, २१००"** को आधारमा प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) तर्जुमा गरेकोछ। प्रदेशको दीर्घकालीन सोच सहितको पञ्चबर्षिय योजना स्थानीय तहका दीर्घकालिन सोच सहितका आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्न मार्गदर्शन गर्ने दस्तावेज हुनेछ। यो दिग्दर्शन राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहका योजनाबीच सामञ्जस्यता कायम गर्न महत्वपूर्ण दस्तावेज हुने अपेक्षा गरेको छु। यसले आवधिक विकास योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, वार्षिक विकास कार्यक्रम र स्थानीय तहको पार्श्वचित्र तयारीमा पनि मार्गदर्शन प्रदान गर्नेछ । यसमा प्रस्ताव गरिएका योजना तजुर्माका ढाँचाहरूले सबै स्थानीय तहका आवधिक विकास योजना तथा मध्ययमकालिन खर्च संरचनामा एकरुपता ल्याई तुलनायोग्य बनाउन महत्वपूर्ण योगदान दिनेछन ।

यो दिग्दर्शन गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षिय योजना र दिगो विकास लक्ष्यको आधार वर्ष प्रतिबेदन तथा राष्ट्रिय योजना आयोगले स्थानीय तहमा योजना तर्जुमा गर्न तयार गरेको नमुना दिग्दर्शनमा आधारित भएर तयार गरिएको छ। यो दिग्दर्शन तर्जुमा प्रक्रियामा संलग्न आयोगका सदस्यद्वय ई. डा. बिष्णु राज बराल र डा. भीमा ढुंगाना र आयोगका सबै कर्मचारीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

....

डा. गिरिधारी पौडेल
उपाध्यक्ष
प्रदेश नीति तथा योजना आयोग

विषयसूची

परिच्छेद – १ .... १

परिचय तथा अवधारणा १

१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ उद्देश्य १
१.३ योजनाको अवधारणा २
१.३.१ योजनाको परिभाषा २

१.३.२ योजनाको प्रकार ३

परिच्छेद - २ .... ५

योजना तर्जुमाका आधार ५

२.१ परिचय ५
२.१.१ नेपालको संविधान ५

२.१.२ विद्यमान ऐन र नियम ५

२.१.३ विद्यमान राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय नीतिहरू ७

२.१.४ राष्ट्रिय/ प्रदेश/ स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच ८

२.१.५ राष्ट्रिय/ प्रदेश आवधिक योजना ८

२.१.६ दिगो विकास लक्ष्यहरू ८

२.१.७ राष्ट्रिय तथा प्रदेश सरकारका मार्गनिर्देशन ८

२.१.८ राष्ट्रिय तथा प्रदेश गौरवका आयोजना ९

२.१.९ स्थानीय तहको प्रमुख समस्या, चुनौती र अवसर ९

२.१.१० स्थानीय तहमा सहभागी राजनीतिक दलहरूको घोषणा पत्रहरू ९

परिच्छेद- ३ .... १०

आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया, संस्थागत संरचना र समावेश गर्नुपर्ने विषय १०

३.१ आवधिक विकास योजना तर्जुमाका लागि संस्थागत संरचना १०
३.२ आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया १२
३.३ आवधिक विकास योजनामा समावेश गर्नु पर्ने विषयहरू १३
३.३.१ हालको स्थिति विश्लेषण १३

३.३.२ तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन (तालिकीकरण) र विश्लेषण १४

३.३.३ समस्या विश्लेषण........ १५

३.३.४ समष्टिगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति निर्धारण........ १६

३.३.५ सम्भाव्य स्रोतको पहिचान र प्रक्षेपण........ १८

३.३.६ विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति, प्रमुख कार्यक्रम र नतिजाको निर्धारण........ १९

३.३.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन........ २१

३.३.८ एकीकृत दस्तावेज तयारी, स्वीकृति र प्रकाशन २५

परिच्छेद - ४ .... २६

मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा........ २६

४.१ अवधारणा........ २६
४.२ उद्देश्य........ २७
४.३ आवश्यकता तथा औचित्य २७
४.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रिया........ २८
४.४.१ कार्यतालिका र जिम्मेवारी निर्धारण २८

४.४.२ संस्थागत संयन्त्र गठन........ २८

४.४.३ त्रि -वर्षीय प्रक्षेपण सहित कुल बजेटको आकार तयारी........ ३०

४.४.४ बजेट सीमा र मार्गदर्शन पठाउने ३०

४.४.५ आयोजना बैंक, आयोजनाको छनौट तथा प्राथमिकीकरण........ ३०

४.४.६ मध्मकालीन खर्च संरचना, कार्यक्रम तथा बजेट प्रस्ताव........ ३१

४.४.७ विषयगत समितिमा छलफल........ ३१

४.४.८ एकीकृत मस्यौदा तयारी ३१

४.४.९ गाउँ /नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृति र प्रकाशन........ ३२

४.४.१०गाउँ/नगर सभामा पेस ३२

परिच्छेद - ५ .... ३३

वार्षिक योजना/ वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमा........ ३३

५.१ अवधारणा........ ३३
५.२ आवश्यकता तथा औचित्य ३३
५.३ उद्देश्य........ ३४
५.४ वार्षिक योजना तथा वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमाका आधारहरू........ ३४

५.५ वार्षिक योजना, बजेट तथा विकास कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रिया....................................३५
५.५.१ आय व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारमा पेस............३७
५.५.२ संघ र प्रदेशबाट वित्तीय हस्तान्तरणको खाका र मार्गदर्शन प्राप्ति....................................३७
५.५.३ विषयगत क्षेत्र छुट्याउने....................................३७
५.५.४ स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण....................................४२
५.५.५ बजेट सीमा निर्धारण गर्ने विधि....................................४५
५.५.६ वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण....................................४५
५.५.७ बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा....................................४७
५.५.८ वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा....................................४७
५.५.९ गाउँ/नगर कार्यपालिकाबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति....................................४८
५.५.१०गाउँ/नगर सभामा बजेट तथा कार्यक्रम पेस....................................४८
५.५.११बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति....................................४९
५.६ कार्यान्वयन कार्ययोजना....................................४९
५.६.१ योजना कार्यान्वयन विधि....................................५०
५.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था....................................५१
५.७.१ अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिको गठन....................................५१
५.७.२ अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण विधि....................................५२
५.७.३ वडास्तरीय अनुगमन समिति....................................५२
५.७.४ आयोजनाको मूल्याङ्कन....................................५३
५.८ ससर्त, विशेष र समपूरक अनुदानबाट सञ्चालित योजना कार्यान्वयन....................................५३
५.९ योजनाको भुक्तानी प्रक्रिया....................................५३
५.१० लागत साझेदारीमा योजना कार्यान्वयन....................................५३
५.११ प्रतिवेदन प्रणाली....................................५३
५.१२ विविध....................................५४
५.१२.१ स्थानीय तहले ऋण लिन सक्ने....................................५४
५.१२.२ वस्तुगत विवरण (म्चद्धद्दञतङ्ग) तयार गर्नुपर्ने....................................५४
परिच्छेद - ६....................................५५
योजनाबीचको अन्तरसम्बन्ध तथा सरकार र निजी क्षेत्रको भूमिका....................................५५
६.१ तीनतह (कार्यक्षेत्र) का योजनीचको अन्तरसम्बन्ध....................................५५

६.२ दीर्घकालीन सोच, आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीचको सम्बन्ध५५
६.३ योजनामा सरकार, निजी र सहकारी क्षेत्रको भूमिका ५६
अनुसूचीहरू........ ५८
अनुसूची- १ .... ५८
नेपालको संविधानका सान्दर्भिक धाराहरू ५८
अनुसूची- २ .... ७१
स्थानीय तहको को पार्श्वचित्र (म्चद्वद्दञतङ्ग) को ढाँचा ७१
अनुसूची – ३ .... ७९
स्थानीय तहको आवधिक विकास योजनामा समावेश गर्नु पर्ने क्षेत्र-उपक्षेत्रहरु ७९
अनुसूची – ४ .... ८३
आवधिक विकास योजनाको उपक्षेत्रगत खाका ८३
अनुसूची- ६ .... १००
स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको नमुना खाका १००
अनुसूची- ७ .... १०६
आयोजना बैङ्क (Project Bank) १०६
अनुसूची- ८ .... १०९
आयोजना प्रस्ताव (Project Proposal) को ढाँचा १०९
अनुसूची- ९ .... ११०
आयोजना विश्लेषण प्रक्रिया ११०
अनुसूची- १० .... ११२
विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (Detailed Project Report) को ढाँचा ११२
अनुसूची- ११ .... ११३
आयोजना प्राथमिकीकरणका आधारहरू ११३
अनुसूची–१२ .... १२४
अल्पकालीन अवधि(२०७६/७७ देखि २०८०/८१) सम्मका लागि समृद्धि र सुखका परिणात्मक लक्ष्य १२४
सन्दर्भ-सामग्री १२६

परिच्छेद - १
परिचय तथा अवधारणा

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको सरकारको व्यवस्था गरेको छ।यस संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका आ-आफ्नो अधिकार र कार्यक्षेत्र तोकेको छ। राज्य शक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्ने गरी स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकार क्रमशः संविधानको अनुसूची ८ र ९ मा उल्लेख गरिएका छन् । स्थानीय तह अन्तर्गत गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्ला सभा रहेका छन्। संविधानले स्थानीय तह (गाउँपालिका र नगरपालिका) लाई आफ्ना अधिकार क्षेत्रभित्रको प्राकृतिक र अन्य आर्थिक स्रोत सङ्कलन र परिचालनका लागि जिम्मेबार बनाएको छ। स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, वस्तु तथा सेवाको ओसारपसार, पूँजी तथा श्रम बजार, छिमेकी प्रदेश वा स्थानीय तहलाई प्रतिकूल नहुने गरी कानुन बनाई कर लगाउन सक्ने व्यवस्था छ।

स्थानीय तहहरूबीचको स्रोत र साधन, सामर्थ्य जस्ता विविधता र भिन्नताहरूलाई सम्बोधन गर्दै स्थानीय तहलाई आफ्नो क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक र पूर्वाधार विकासका लागि योजना बनाई लागु गर्नुपर्ने प्रावधान र सो अनुरूप सम्बन्धित स्थानीय तहले आ-आफ्ना क्षेत्रको समष्टिगत विकासका लागि दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य सहितका आवधिक र रणनीतिक विषय क्षेत्रका दीर्घकालीन, मध्यमकालीन र वार्षिक विकास योजना बनाउनु पर्ने र तीनै तहका योजनाबीचको तादात्म्यता मिलाउनु पर्ने प्रावधान रहेको छ।

स्थानीय तहलाई विकास योजना तर्जुमा सम्बन्धमा आवश्यक ज्ञान, सूचना, प्रविधि र प्राविधिक सहयोगका साथै योजना तर्जुमाका लागि आवश्यक न्यूनतम विषय समावेश गर्ने, गराउने काममा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले यो दिग्दर्शन तयार गरिएको छ। स्थानीय तहले आफ्नो साधन तथा स्रोत सम्भाव्यता, संस्थागत क्षमता र आवश्यकता अनुकूल हुनेगरी विकास योजना तर्जुमा गर्न यो दिग्दर्शनको प्रयोग गर्न सक्नेछन्।

१.२ उद्देश्य

योजना तर्जुमा गर्दा विहङ्गम राष्ट्रिय तथा प्रदेशको दृष्टिकोणलाई स्थानीय स्तरमा समेत प्रतिबिम्बित गर्नु गराउनु, स्थानीय तहबीच विकासका आयामको बुझाइ र संघीय पन्ध्रौं योजना र गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको व्यवस्थापनमा एकरुपता ल्याउन मद्दत गर्नु र नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा जनाएका दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धी प्रतिवद्धता पुरा गर्न सहयोग पुऱ्याउनु यस निर्देशिकाको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । दिग्दर्शनका अन्य उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन्ः

- नेपाल सरकार र गण्डकी प्रदेश सरकारको आवधिक योजना, र स्थानीय तहको आवधिक तथा वार्षिक योजनाबीचको अन्तरसम्बन्ध स्पष्ट गर्न मद्दत पुऱ्याउनु ।
- स्थानीय तहले आवधिक विकास योजनामा आफ्ना क्षेत्रको समष्टिगत विकासका लागि अवलम्बन गर्ने लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र योजना तर्जुमाका लागि समावेश हुनुपर्ने आवश्यक प्राविधिक विषयवस्तु स्पष्ट गर्नु।
- आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रियामा एकरूपता र स्पष्टता ल्याई सहभागितामूलक योजना पद्धतिलाई स्थानीय तहमा संस्थागत गर्दै आवधिक विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सहयोग पुऱ्याउनु।
- दिगो विकास लक्ष्यलाई स्थानीयकरण गर्न सहयोग पु-याउनु ।

१.३ योजनाको अवधारणा

१.३.१ योजनाको परिभाषा

विकास योजना भनेको उपलब्ध स्रोत साधनलाई परिचालन गरी निश्चित योजना अवधिभित्र तोकिएका लक्ष्य उद्देश्य प्राप्त गर्ने दस्तावेज हो। अर्को वाक्यमा विकास योजना भन्नाले समग्र आर्थिक सामाजिक विकासको उद्देश्य पुरा गर्न निश्चित अवधिभित्र हासिल गर्न लिइने लक्ष्य, नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम र त्यस्ता कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि चाहिने स्रोत साधनको व्यवस्था र सोबाट प्राप्त हुने नतिजा सूचक सहितको दस्तावेज हो। सामान्यतया योजना भन्नाले स्थानीय तहले आफ्नो पालिका अहिले कहाँ छ र निश्चित अवधिमा कहाँ पुग्ने हो र त्यहाँ पुग्नका लागि निर्धारित नीति, रणनीति र कार्यक्रम के –के हुन् भन्ने पहिचान गर्नु हो (चित्र १)। जसलाई चित्र.१.१ बाट पनि स्पष्ट गर्न सकिन्छ ।

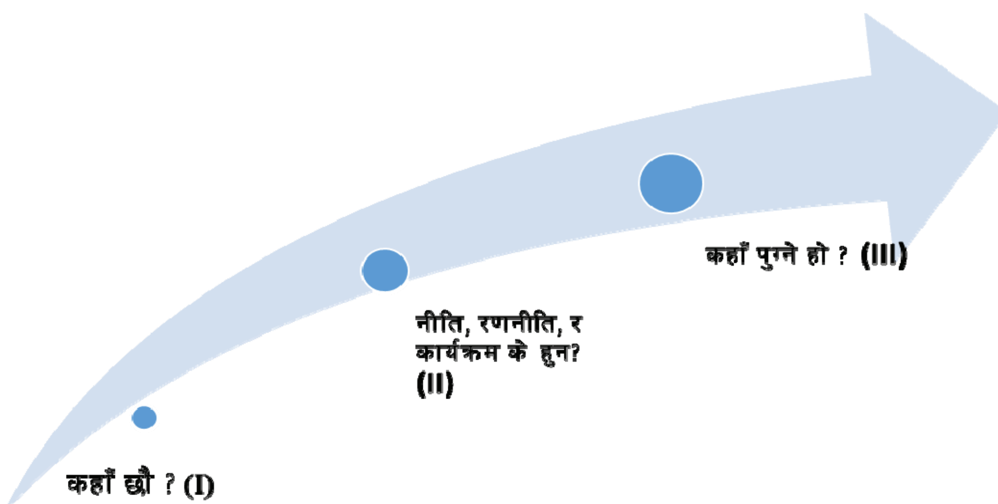

चित्र १.१: योजनाको अवधारणा

१.३.२ योजनाको प्रकार

(क) कार्यक्षेत्रको आधारमा योजनाका प्रकार

कार्यक्षेत्र र स्थानगत (Spatial) हिसाबले तीन प्रकारका योजनाहरू तर्जुमा गर्ने प्रचलन छ र ती योजनाहरुबीच एक आपसमा तादतम्यता हुन जरुरी हुन्छ ।

१) राष्ट्रिय आवधिक विकास योजना (National Periodic Development Plan)

नेपालको संविधान र कानुनमा व्यवस्था भएबमोजिम नेपाल सरकारले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्र रहेको विषय र क्षेत्रलाई समेट्ने गरी समग्र देशको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ । खासगरी राष्ट्रिय स्तरका आर्थिक तथा सामाजिक नीति, ठूला आयोजना, अन्तर प्रदेशलाई जोड्ने आयोजना इत्यादि विषय समेटेर नेपाल सरकारले राष्ट्रिय आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दछ। यस योजनाको आधारमा प्रदेश सरकारले र प्रदेशको योजना हेरेर स्थानीय तहले पनि आ-आफ्नो आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ।

२) प्रादेशिक आवधिक विकास योजना (Provinicial Periodic Dvevelopment Plan)

नेपालको संविधान र कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रदेश सरकारले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्र रहेको विषय र क्षेत्रलाई समेट्ने गरी आ-आफ्नो प्रदेशको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ । खासगरी प्रदेश स्तरका आर्थिक तथा सामाजिक विकास नीति, प्रदेश स्तरका आयोजना, आफ्नो प्रदेश भित्रका दुई वा सोभन्दा बढी स्थानीय तहलाई समेट्ने विकास आयोजना इत्यादि विषय समेटेर प्रदेश सरकारले प्रादेशिक आवधिक विकास योजना (जस्तैः गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना,) तर्जुमा गर्दछ। यो योजना तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकारको राष्ट्रिय योजना (जस्तैः पन्ध्रौं योजना), दिगो विकास लक्ष्यसँग तादतम्यता कायम गर्नु पर्दछ।

३) स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना (Local level Periodic Dvevelopment Plan)

नेपालको संविधान र कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्र रहेको विषय र क्षेत्रलाई समेट्ने गरी स्थानीय तहको आर्थिक सामाजिक विकासका लागि आवधिक विकास योजना (३-७ वर्ष) तर्जुमा गर्नु पर्दछ । खासगरी स्थानीय तहका आर्थिक सामाजिक नीति, स्थानीय स्तरका आयोजना, दिगो विकास लक्ष्य, मध्यमकालीन खर्च संरचना लगायतका विषय समेटेर स्थानीय सरकारले स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ । यस्तो योजना तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकारको राष्ट्रिय योजना र प्रदेश सरकारको आवधिक विकास योजनासँग तादतम्यता कायम गर्नु पर्दछ ।

(ख) समयावधिका आधारमा योजनाका प्रकार

समय अवधिको हिसाबले विकास योजना मुख्यतः तीन प्रकारका हुन्छन् :

१) दीर्घकालीन योजना/सोच (Long Term Plan/Vision)

स्थानीय तहको दीर्घकालीन उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि दीर्घकालीन सोच सहित दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरिन्छ । यस्ता योजनाको अवधि सामान्यतयाः १५ देखि २५ वर्षसम्मको हुन्छ। अर्थात यस्ता योजनामा आगामी १५ वा २५ वर्षको अवधिमा योजनाको कार्यान्वयन पछि विकासको अवस्था कस्तो हुने, जनताको आयस्तर, जीवनस्तर र उनीहरूले प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाको अवस्था के हुने भन्ने बारे आँकलन गरिन्छ। सो अनुसार लक्ष्य निर्धारण गरी सोका लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था सहित यो योजना तर्जुमा गरिन्छ।

२) मध्यकालीन योजना (Medium Term Plan)

मध्यकालीन योजना सामान्यतयाः ३ देखि ७ वर्षको अवधि (जस्तैः पञ्चवर्षीय योजना) को लक्ष्य प्राप्त गर्ने गरी तर्जुमा गरिने योजना हो। सामान्यतयाः यो योजना निर्वाचन अवधिलाई आधार मानी तयार गरिने प्रचलन छ । यो योजना दीर्घकालीन योजनाको अवधारणा र लक्ष्य अनुरूप तर्जुमा गरिन्छ। तसर्थ मध्यम अवधिमा उपलब्ध हुनसक्ने स्रोत साधनको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरी आर्थिक तथा सामाजिक लक्ष्य एवम् उद्देश्य हासिल गर्नका लागि मध्यमकालीन विकास योजना तयार गर्ने गरिन्छ।

३) वार्षिक विकास योजना (Annual Development Plan)

वार्षिक विकास योजना एक वर्षको अवधिका लागि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिन्छ । यस्ता योजना मध्यमकालीन योजना (पञ्चवर्षीय/आवधिक योजना) मा उल्लिखित उद्देश्य एवम् लक्ष्यहरू हासिल गर्न तर्जुमा गरिन्छन् । खासगरी एक वर्षको अवधिमा उपलब्ध हुनसक्ने स्रोत साधनको अनुमान गरी यस्तो योजना तर्जुमा गर्ने प्रचलन छ । यस्ता योजना तर्जुमा गर्दा आवधिक योजना र मध्यमकालीन खर्च संरचनासँग पनि तादात्म्यता राखी तर्जुमा गर्नु पर्दछ ।

वार्षिक विकास योजना भनेको आवधिक विकास योजनाको श्रृङ्खलावद्ध विभाजन भएकाले दीर्घकालीन र मध्यमकालीन योजनाको लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्त गर्ने कार्यमा वार्षिक योजनाको प्रमुख भूमिका हुन्छ । तसर्थ, वार्षिक विकास योजनामा समावेश गरिएका नीति एवम् आयोजनाको कार्यान्वयन महत्वपूर्ण हुने भएकोले आफ्नो कार्यान्वयन क्षमता र स्रोत साधनको यथार्थपरक आँकलन गर्नुका साथै प्राथमिकता निर्धारण गरी योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ। वार्षिक विकास कार्यक्रम र बजेटलाई वार्षिक विकास योजनाका रुपमा लिने गरिन्छ।

परिच्छेद - २
योजना तर्जुमाका आधार

२.१ परिचय

आवधिक योजनाको प्रमुख उद्देश्य देशको आर्थिक सामाजिक क्षेत्रको विकास गरी जनताको जीवनस्तरमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनु हो । योजनाको कार्यान्वयनबाट योजना अवधिमा देशको आर्थिक सामाजिक साथै वातावरणीय पक्षमा समेत सुधार हुनु आवश्यक हुन्छ । तसर्थ योजना तर्जुमा गर्दा देशको संविधानमा रहेका विभिन्न प्रावधान एवम् देशको आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित विभिन्न ऐन, नीति र नियमको कार्यान्वयन तथा उद्देश्य हासिल गर्ने पक्षलाई ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ । तसर्थ, योजना तर्जुमा गर्दा निम्नलिखित आधारहरुलाई मनन गर्न आवश्यक हुन्छ :

१) नेपालको संविधान
२) विद्यमान ऐन, नियमहरू (सुशासन व्यवस्थापन तथा सञ्चालन ऐन २०६४, नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, स्थानीय तहमा सभा सञ्चालन (कार्यविधि)ऐन २०७५, गण्डकी प्रदेश सुशासन ऐन २०७६, गण्डकी प्रदेशको दिगो विकास लक्ष्यको आधार तथ्याङ्क प्रतिवेदन २०७६, संघीय आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय ऐन २०७६),
३) विद्यमान राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक नीति
४) राष्ट्रिय/प्रदेश/स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच,
५) राष्ट्रिय/प्रदेशको आवधिक योजना
६) दिगो विकास लक्ष्य, अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरू
७) राष्ट्रिय तथा प्रदेश सरकारका मार्गनिर्देशन
८) राष्ट्रिय तथा प्रदेश गौरवका आयोजना
९) स्थानीय तहको प्रमुख समस्या र सम्भावना
१०) स्थानीय तहमा सहभागी दलहरूको घोषणापत्रहरू

२.१.१ नेपालको संविधान

आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा वर्तमान नेपालको संविधानमा उल्लिखित मौलिक हक, नीति र निर्देशक सिद्धान्त र संविधानको अनुसूचीमा रहेका व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा सहयोग पुर्‍याउन पर्याप्त ध्यान दिनु पर्दछ। नेपालको संविधानका सान्दर्भिक धाराहरू अनुसूची १ मा उल्लेख गरिएका छन्।

२.१.२ विद्यमान ऐन र नियम

योजना तर्जुमा गर्दा योजनासँग सम्बन्धित विद्यमान ऐन, नियमलाई ध्यान दिनु पर्दछ ।योजना तर्जुमा, बजेट तर्जुमा, स्रोतको व्यवस्थापन, त्यसको कार्यान्वयन, वैदेशिक सहायता, राजस्वको परिचालन, आन्तरिक ऋण परिचालन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आदि विषयमा भएका विद्यमान ऐन, नियम, कार्यविधि आदि विषयलाई ध्यानमा राखी योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

केही सान्दर्भिक नीति तथा कानुनी प्रावधान देहाय बमोजिम छन् :

१. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपाल सरकारले स्थानीय तहको अधिकारसम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न, संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीलाई समाजवाद उन्मुख बनाई स्थानीय तहदेखि नै सुदृढीकरण गर्न, र स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारी र न्यायिक अभ्यासलाई संस्थागत गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा रहेका प्रावधानलाई ख्याल गरी आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ।

२. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको धारा ५९ बमोजिम आर्थिक अधिकारको प्रयोग र धारा ६० बमोजिम राजस्व स्रोतको बाँडफाँट गर्ने विषयलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्वको अधिकार, राजस्व बाँडफाँट, अनुदान, ऋण, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय अनुशासन जस्ता विषयमा आवश्यक कानूनी व्यवस्थाका लागि बनाईएको अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा भएको प्रावधानलाई पनि ध्यानमा राखी योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ।

३. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा ३ मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरण र धारा २५१ बमोजिम प्राकृतिक स्रोतको परिचालन वा राजस्वको बाँडफाँट गर्दा अपनाउनु पर्ने विस्तृत आधार समेतको व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्न बनेको राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ का प्रावधानलाई योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनु पर्दछ।

४. स्थानीय तहको सभा सञ्चालन सम्बन्धी (कार्यविधि), ऐन, २०७५

स्थानीय तहको सभा सञ्चालन, बैठकको कार्यविधि, समिति गठन, प्रस्ताव स्वीकृति लगायतका विषयलाई मर्यादित र व्यवस्थित गर्न गण्डकी प्रदेश सभाले बनाएको स्थानीय तहको सभा सञ्चालन सम्बन्धी (कार्यविधि), ऐन, २०७५ का प्रावधानलाई योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनु पर्दछ ।

५. प्रदेश सुशासन ऐन, २०७६

गण्डकी प्रदेश सरकार अन्तर्गतको सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सहभागितामूलक र नागरिकमैत्री बनाउन, विधिको शासन, भ्रष्टाचारमुक्त र चुस्त प्रशासन, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक कार्य र सार्वजनिक स्रोतको कुशल व्यवस्थापनका माध्यमबाट सर्वसाधरणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो बनाउन, सुशासनको अनुभूति गर्न सक्ने नागरिकको अधिकारलाई व्यवहारमा उतार्न र प्रशासनलाई सेवाप्रदायक तथा सहजकर्ताको रूपमा रुपान्तरण गरी प्रदेशमा सुशासनको प्रत्याभूति गर्न बनेको प्रदेश सुशासन ऐन, २०७६ का प्रावधानलाई योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनु पर्दछ ।

६. सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनलाई जनमुखी, जवाफदेही, पारदर्शी, समावेशी तथा जनसहभागितामूलक बनाई त्यसको प्रतिफल सर्वसाधरणलाई उपलब्ध गराउन, कानुनको शासन, भ्रष्टाचारमुक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रीकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक कार्य र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसात् गरी सर्वसाधरणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट पाउने अवस्था सिर्जना गर्न, सुशासन पाउने नागरिकको अधिकारलाई व्यवहारमा उतारी कार्यान्वयनमा ल्याउन र प्रशासन संयन्त्रलाई सेवा प्रदायक संयन्त्र तथा सहजकर्ताको रुपमा रुपान्तरण गरी मुलुकमा सुशासनको प्रत्याभूति सुनिश्चित गर्न बनेको सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन)ऐन, २०६४ का प्रावधानलाई स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनु पर्दछ ।

७. स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७४

गाउँ सभा, नगर सभा र जिल्ला समन्वय समितिका सदस्यको सुविधा सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न गण्डकी प्रदेश सभाले बनाएको स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७४ का प्रावधानलाई स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनु पर्दछ ।

२.१.३ विद्यमान राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय नीतिहरू

योजना तर्जुमा गर्दा निम्नलिखित राष्ट्रिय नीतिहरूलाई समेत ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ ।

१) राष्ट्रिय भूउपयोग नीति, २०७२

देश विकासको लागि भूमिको अति महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । भूमिको उचित उपयोग गर्नको लागि भूमिको वर्गीकरण गर्ने कार्य राष्ट्रिय भूउपयोग नीति, २०७२ मा गरिएको छ । तसर्थ स्थानीय योजना तर्जुमा गर्दा कस्तो किसिमको भूमि कुन प्रयोजनका लागि गर्ने हो सो सम्बन्धमा उक्त नीतिमा उल्लेख भए बमोजिम गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

२) विकास सहायता नीति

देश विकासमा आवश्यक वित्तीय लगानीको लागि विदेशी सहायताको पनि प्रमुख भूमिका हुने भएकोले विदेशी सहायताको परिचालन संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकारले कसरी परिचालन गर्ने भन्ने व्यवस्था विकास सहायता नीतिमा गरिएको छ । तसर्थ स्थानीय योजना तर्जुमा गर्दा विकास सहायता नीतिका प्रावधान अनुरूप हुनु आवश्यक पर्दछ ।

३) अन्य सान्दर्भिक संघीय र प्रादेशिक नीति, क्षेत्रगत नीति (सहरी विकास, कृषि, सिंचाइ, वन, वातावरण आदि)

स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा अन्य सान्दर्भिक संघीय र प्रादेशिक नीति, क्षेत्रगत नीति

र स्थानीय नीतिहरू (सहरी विकास, कृषि, सिंचाइ, वन, वातावरण आदि) का प्रावधान अनुरूप हुनु आवश्यक हुन्छ। उदाहरणका लागि गण्डकी प्रदेशको कृषि व्यवासय ऐन,२०७७ लाई लिन सकिन्छ।

४) राष्ट्रिय तथा प्रदेशका अभियानहरू र आवश्यकता अनुसारका अन्य विषयहरू

स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रदेशका अभियानहरू र आवश्यकता अनुसारका अन्य विषयहरू लाई पनि ध्यान दिनु आवश्यक पर्दछ।

२.१.४ राष्ट्रिय/ प्रदेश/ स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच

स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्दा संघीय र प्रदेश सरकारले तर्जुमा गरेको दीर्घकालीन सोच, त्यसमा अन्तर्निहित लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति आदिलाई पनि ध्यान दिनुपर्दछ । संघ र प्रदेशको दीर्घकालीन सोचसँग तादात्म्यता हुने गरी स्थानीय तहले आफ्नो दीर्घकालीन सोच सहितको आवधिक तथा वार्षिक विकास योजना तयार गर्नुपर्दछ ।

२.१.५ राष्ट्रिय/ प्रदेश आवधिक योजना

स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजना र प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, लक्ष्य, रणनीति, कार्यनीति, कार्यक्रम र सूचकलाई समेत ध्यानमा राखी त्यससँग तादतम्यता कायम हुनेगरी आफ्नो आवधिक योजना र आवधिक योजनासँग तादतम्यता हुनेगरी वार्षिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ।

२.१.६ दिगो विकास लक्ष्यहरू

नेपाल सरकारले संयुक्त राष्ट्रसंघमा सन् २०३० सम्म दिगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको छ । दिगो विकासका १७ वटा लक्ष्य, १६९ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य र विश्वव्यापी सहित नेपालले तय गरेका जम्मा ४७९ सूचकहरू छन् । दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न नेपाल सरकारको एकल प्रयासले मात्र सम्भव छैन। यसमा प्रदेशका साथै स्थानीय तहको पनि सहयोगी भूमिका हुनु पर्छ । त्यसैले, ४७९ सूचकमध्ये गण्डकी प्रदेशमा स्थानीयकरण गर्न सक्ने १३९ सूचकहरुका अतिरिक्त गण्डकी प्रदेशका लागि उपयुक्त तर आधाररेखा सूचना नभएका १२५ वटा सूचकहरुलाई प्रदेशको योजनामा आन्तरीकरण गरिएको छ । तसर्थ, स्थानीय तहले पनि आफ्नो आवधिक विकास योजनामा दिगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न सहयोग पुग्ने गरी तर्जुमा गर्नु पर्दछ। दिगो विकासका लक्ष्यहरू, परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र उक्त लक्ष्यहरू हासिल गर्न स्थानीय तहहरूले अपनाउनु पर्ने विधिहरू परिच्छेद ५ को ५.५.३ (च) मा उल्लेख गरिएका छन्।

२.१.७ राष्ट्रिय तथा प्रदेश सरकारका मार्गनिर्देशन

स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले योजना तर्जुमा, बजेट तर्जुमा तथा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्थाका साथै आयोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा समय समयमा पठाउने

मार्गनिर्देशनसमेतलाई ध्यानमा राखी आ-आफ्नो योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ । यसो गर्दा नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका योजना र वार्षिक बजेट तथा नीतिसँग स्थानीय योजनाको तालमेल मिलाउन सकिन्छ ।यसै गरी लैंङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, जलवायु परिवर्तन तथा अनुकूलन सम्बन्धी नीति, कृषि विकास रणनीति आदिलाई प्राथमिकतामा राखी योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ ।

२.१.८ राष्ट्रिय तथा प्रदेश गौरवका आयोजना

नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारका गौरवका आयोजना र स्थानीय तहले परिकल्पना गरेका आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा रूपान्तरणकारी परिवर्तन ल्याउने खालका आयोजनाहरू समेतलाई मध्यनजर गरी स्थानीय तहले आवधिक तथा वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।

२.१.९ स्थानीय तहको प्रमुख समस्या, चुनौती र अवसर

स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय तहका प्रमुख समस्याहरूको पहिचान, कार्यान्वयन चरणका चुनौतीहरू, र अवसर समेतको विश्लेषण गरी योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ। साथै विगतका योजना कार्यान्वयन, स्थानीय वस्तुस्थितिको विश्लेषण र समीक्षा गरी त्यसको आधारमा योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ।

२.१.१० स्थानीय तहमा सहभागी राजनीतिक दलहरूको घोषणा पत्रहरू

स्थानीय तहमा योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय सरकारमा सहभागी राजनीतिक दलले स्थानीय निर्वाचनमा आफ्ना दलहरूले सार्वजनिक गरेको घोषणा पत्र वा प्रतिवद्धता पत्रलाई ख्याल गरी पुरा हुनसक्ने कार्यक्रम वा आयोजनाहरूलाई ध्यानमा राखी योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ। यसो गर्दा सम्पन्न हुन लागेका विगतका राम्रा आयोजनालाई पनि समावेश गर्नेगरी प्राथमिकता तोकी योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ।

परिच्छेद- ३
आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया, संस्थागत संरचना र समावेश गर्नुपर्ने विषय

३.१ आवधिक विकास योजना तर्जुमाका लागि संस्थागत संरचना

आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय तहले निम्नलिखित संस्थागत संरचनाको व्यस्था गर्नु पर्ने हुन्छ।

क. आवधिक विकास योजना तर्जुमा निर्देशक समिति

आवधिक विकास योजना तर्जुमाको समग्र प्रक्रियालाई निर्देशन र समन्वय गर्न देहाय बमोजिमको एक निर्देशक समिति गठन गर्नु पर्दछ।

(क) अध्यक्ष वा प्रमुख	संयोजक
(ख) उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख	सदस्य
(ग) कार्यपालिकाका सबै सदस्यहरू	सदस्य
(घ) स्थानीय तहका विषयगत शाखा प्रमुखहरू	सदस्य
(ङ) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य– सचिव

ख. विषय क्षेत्रगत समिति

आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नको लागि देहाय बमोजिमको विभिन्न विषय क्षेत्रहरू पहिचान गरी विषयगत समितिहरू गठन गर्नु पर्दछ।

क्र.सं.	विषय क्षेत्रगत समिति	समिति सम्बन्धित उपक्षेत्र	दिगो विकास लक्ष्य न.
१	आर्थिक विकास	कृषि, उद्योग तथा वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, वित्तीय क्षेत्र	लक्ष्य १: गरिबी हटाउनु लक्ष्य २: भोकमरी शून्य हुनु, लक्ष्य ८: मर्यादित काम तथा आर्थिक विकास लक्ष्य १०: असमानतामा कमी
२	सामाजिक विकास	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, संस्कृति, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	लक्ष्य ३: असल स्वास्थ तथा स्वास्थ जीवन लक्ष्य ४: गुणस्तरीय शिक्षा लक्ष्य ५: लैङ्गिक समानता लक्ष्य ६: स्वाच्छ पानी तथा सरसफाइ
३	पूर्वाधार विकास	सडक तथा पुल, झोलुङ्गे पुल, सिंचाइ,	लक्ष्य ७: सबैले धान्न सक्ने सफा

		भवन तथा सहरी विकास, ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत्, वैकल्पिक ऊर्जा, सञ्चार	ऊर्जा लक्ष्य ९: उद्योग, नवीन खोज तथा पूर्वाधार लक्ष्य ११: दिगो सहर तथा समुदाय
४	वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन	वन तथा भू-संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उपन्न प्रकोप नियन्त्रण, विपद् व्यवस्थापन	लक्ष्य १२: उत्तरदायी उपभोग तथा उत्पादन लक्ष्य १३: जलवायु परिवर्तन कार्य लक्ष्य १५: जलमाथिको जीवन
५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन	मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, लेखाङ्कन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, अन्तिम लेखापरीक्षण तथा बेरुजु फछ्र्यौट	लक्ष्य १६: शान्ति तथा न्यायपूर्ण समाज र बलिया संस्था लक्ष्य १७: बहुसरोकार र विश्व साझेदारी

विषयगत क्षेत्रगत समितिको संरचना	
संयोजक	कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिका सदस्य
सदस्य	गाउँ वा नगर सभाका कम्तीमा १/१ जना महिला तथा दलित सदस्य सहित ३ जना
सदस्य सचिव	बजेट तथा कार्यक्रम समितिले तोकेको सम्बन्धित विषय हेर्ने महाशाखा/शाखाका प्रमुख
सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रअन्तर्गतका अन्य शाखा प्रमुख समेत आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।	

माथि उल्लिखित विषय क्षेत्रगत समितिहरूले आवधिक विकास योजनाका विभिन्न चरणमा कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने हुन्छ। यस्तो कामको आरम्भ स्थानीय तहका समस्या र सम्भावना विश्लेषणका लागि विषय क्षेत्रगत रुपमा गरिने छलफलबाट सुरु हुन्छ।

माथि उल्लिखित विषय क्षेत्रगत समितिहरू विषयक्षेत्र समेट्नका लागि राखिएका हुन् ।स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्दा जनसरोकारका भौतिक पूर्वाधार र सेवा सुविधाका विषयले नै बढी महत्व पाइआएको देखिन्छ ।तर ती प्रत्येक विषयहरूको लक्ष्य प्राप्तिका लागि लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, वातावरण, जलवायु परिवर्तन जस्ता अन्तरसम्बन्धित पक्षहरूलाई समेटिने गरी नीति तथा स्रोत विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ।त्यस्तो नीति तथा स्रोत विश्लेषणका लागि यी विषय क्षेत्रका उपक्षेत्रहरूको पनि पहिचान गर्नुपर्ने हुन्छ।उदाहरणका लागि लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण विषय क्षेत्रको उपक्षेत्र महिला सहभागिता, सामाजिक रुपान्तरण, लक्षित वर्गका आर्थिक सहुलियत तथा सुविधाहरू हुन सक्छन् । खाद्य

सुरक्षा तथा पोषण आदि कृषि क्षेत्रका उपक्षेत्र हुन्। यसैगरी जलवायु परिवर्तन विषय क्षेत्र भित्र मौसम परिवर्तनको प्रभाव, वायु प्रदूषण आदि उपक्षेत्र हुन सक्दछन्।

ग. संयोजन तथा सहजीकरण उपसमिति

आवधिक विकास योजना तर्जुमासम्बन्धी काम, कार्यशाला सञ्चालन व्यवस्थापन र सहजीकरण र योजना तर्जुमा कार्यशालामा भएका सहमति र निर्णयहरूका आधारमा खाका तयार गरी आवधिक विकास योजना दस्ताबेजको ढाँचामा लिपिबद्ध गर्न निर्देशक समितिले तोकेको समितिको सदस्यको संयोजकत्वमा आवश्यकता अनुसार आवधिक योजना तर्जुमा संयोजन तथा सहजीकरण उपसमिति गठन गर्न सकिनेछ।

उक्त उपसमितिले स्थानीय तहको वस्तुस्थिति विवरण तयारी तथा आवधिक विकास योजना तर्जुमासम्बन्धी विषय क्षेत्रगत रुपमा सम्पूर्ण तथ्याङ्क सङ्कलन विश्लेषणसम्बन्धी काम, छलफल, कार्यशाला सञ्चालन, योजना तर्जुमा लगायतका कार्यमा संयोजन र सहजीकरण गर्नेछ।

३.२ आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया

आवधिक विकास योजना विभिन्न प्रक्रिया र चरण पार गर्दै तयार पार्नु पर्ने हुन्छ । स्थानीय तहले आवधिक योजना तयार पर्दा आवश्यक परेमा संघ र प्रदेश सरकार तथा योजना आयोगहरुको सहयोग लिन सक्नेछन्। योजना तयार गर्दा पालना गर्नुपर्ने चरणहरू निम्मानुसार छन्ः

चरण १ः आवधिक विकास योजना तर्जुमा कार्य सुरु गर्दा विभिन्न कार्यको कार्यतालिका, सो कार्य सम्पन्न गर्ने व्यक्ति/संस्था/कार्यालय र सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने समयावधि किटान गरी कार्यतालिका तयार गर्नु पर्दछ।

चरण २ः आवधिक विकास योजना तर्जुमा सम्बन्धमा कार्यपालिकाको बैठकद्वारा निर्देशक समिति गठन र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने ।

चरण ३ः आवधिक विकास योजना तर्जुमा व्यवस्थापन समितिको बैठकबाट क्रियाकलाप, समयावधि, कार्यजिम्मेवारी निर्धारण गर्ने ।

चरण ४ः आवधिक विकास योजना तर्जुमाका लागि यथेष्ट तथ्याङ्क नभएको अवस्थामा आवश्यक तथ्याङ्क सहितको स्थानीय तहको वस्तुस्थिति तयार गर्ने ।

चरण ५ः आवधिक विकास योजना तर्जुमा कार्यका लागि विज्ञ जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने । आवश्यक परेमा प्रदेश सरकारसँग समन्वय/ सहकार्य गर्न सक्ने छ ।

चरण ६ः विषयगत समिति र विज्ञहरूको छलफलद्वारा समयावधि सहित कार्ययोजना तयार गर्ने ।

चरण ७ः आवधिक विकास योजना तर्जुमा कार्यमा संलग्न हुने विषयगत समितिका सदस्य र विज्ञलाई संघ, प्रदेशको लक्ष्य, रणनीति, योजना, कार्यक्रम र सूचकसँग तादात्म्यता कायम गर्न योजना तर्जुमा प्रक्रिया, गुणस्तर र एकरूपताका लागि अनुशिक्षण गर्ने ।

चरण ८ः आवधिक विकास योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र प्राथमिकताका क्षेत्रहरू निर्धारणका लागि संघ र प्रदेशका सम्बन्धित क्षेत्रका सांसदहरू, कार्यपालिका सदस्यहरू,

राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, स्थानीय बुद्धिजीवी, महिला सहभागिता र समावेशी प्रतिनिधित्व सहितको कार्यशाला सञ्चालन गर्ने ।

चरण ९: विषयगत क्षेत्रसहित निर्धारित ढाँचा (अनुसूची- ४) मा समष्टिगत आवधिक योजना दस्ताबेजको मस्यौदा तयार गर्ने ।

चरण १०: आवधिक विकास योजनाको मस्यौदा माथि सुझावका लागि संघ र प्रदेशका सम्बन्धित क्षेत्रका साँसदहरू, गाउँ/ नगर सभाका सदस्यहरू, राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, स्थानीय बुद्धिजीवी, महिला सहभागिता र समावेशी प्रतिनिधित्व सहितको सहभागितामा छलफल तथा कार्यशाला आयोजना गर्ने ।आवश्यक सुझाव र पृष्ठपोषण समाविष्ट गरी आवधिक योजनाको अन्तिम मस्यौदा तयार गर्ने ।

चरण ११: संघ र प्रदेशका योजना आयोगहरू र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरी लिएको सुझाव तथा पृष्ठपोषणलाई आवधिक विकास योजनामा समावेश गरी अन्तिम रूप दिने ।

चरण १२: कार्यपालिकाबाट विधायकी प्रक्रिया सम्पन्न गरी आवधिक विकास योजना स्वीकृत गरी प्रकाशन गर्ने ।

३.३ आवधिक विकास योजनामा समावेश गर्नु पर्ने विषयहरू

३.३.१ हालको स्थिति विश्लेषण

स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय तहको वर्तमान आर्थिक, सामाजिक, भौतिक पूर्वाधार, वातावरणीय र शासकीय सूचकहरूको अवस्था के कस्तो रहेको छ ? त्यो स्पष्ट जानकारी हुने गरी तथ्याङ्क तथा विवरणहरू सङ्कलन गर्नुपर्ने हुन्छ। तसर्थ, स्थानीय तहको जनसंख्या, गरिबी, बेरोजगारी/रोजगारी, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/प्रतिव्यक्ति आय, सेवा सुविधाहरूको उपलब्धता, मातृ मृत्युदर, बालमृत्युदर, औसत आयु, खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधाको उपलब्धता, सडक, यातायात आदि विषयका तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरी स्थानीय तहको अद्यावधिक स्थिति तयारी गर्नु पर्ने हुन्छ।स्थानीय तहको पार्श्वचित्र (Profile) को ढाँचा अनुसूची २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

वर्तमान स्थिति विश्लेषण गर्दा संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहका आवधिक विकास योजनाबीच राष्ट्रिय सरोकारका विषयहरू सम्बोधन गर्न सकिने सम्भावनाको विश्लेषण गर्नुपर्दछ। जस्तैः राष्ट्रिय गौरव र महत्वका कार्यक्रमका लागि आवश्यक पर्ने जग्गा व्यवस्थापन बारे स्थानीय तहको भू-उपयोग योजनामा उल्लेख गर्नु पर्दछ। प्रादेशिक योजनाका लागि आवश्यक जनशक्ति विश्लेषणबाट आवधिक योजनामा तयार गरिने लक्ष्यको कार्यान्वयन सुगमताबारे अनुमान गर्न सकिन्छ। राजनैतिक दलहरूको घोषणापत्रको विश्लेषणबाट योजना कार्यान्वयनमा राजनैतिक प्रतिवद्धता र प्राथमिकताका आयोजनाबारे यकिन गर्न सकिन्छ । स्थिति विश्लेषण गर्नुपर्ने क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन्:

स्थिति विश्लेषण	विश्लेषण गर्नुपर्ने क्षेत्र
आवधिक योजनाहरूबीचको परिपूरकता	• तीनवटै तहका योजनाको दीर्घकालीन र मध्यमकालीन लक्ष्य एवम् उद्देश्यहरू • तीन वटै तहका योजनाको नीति, कार्यनीति • अन्तर सरकारी वित्तको उपयोग • राष्ट्रिय महत्वका कार्यक्रमहरू • राष्ट्रिय तथा प्रदेश गौरवका आयोजना र स्थानीय तहका रुपान्तरणकारी आयोजना • अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति
क्षमता विश्लेषण	• जनशक्ति क्षमता विश्लेषण • योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विषयगत शाखाहरूको तथ्याङ्क व्यवस्थापन क्षमता • अनुगमन मूल्याङ्कन क्षमता • उपलब्ध जनशक्ति तथा प्राविधिक क्षमता • योजना कार्यान्वयन क्षमता • विकास आयोजनाहरूको भौतिक प्रगतिको स्थिति • प्राविधिक जनशक्तिको उपलब्धता • जनशक्ति माग तथा आपूर्ति स्थिति
राजनैतिक दलहरूको घोषणापत्रको विश्लेषण	• दलहरूको चुनावी घोषणापत्र वा प्रतिवद्धतापत्र
पुनः संरचना अघि र पछिको अवस्था विश्लेषण	• जनचाहना अनुसारका नयाँ समस्या र आवश्यकताका पक्ष

माथि उल्लिखित पक्षहरूको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक क्षेत्रको सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौती विश्लेषण (SWOT Analysis) विधिको प्रयोग गर्नु पर्दछ। स्थानीय तहको आवधिक योजना तर्जुमा गर्नका लागि स्थानीय तहको विकासका समस्या, चुनौती, अवसर तथा सबल पक्षको समष्टिगत रुपमा र विषय क्षेत्रगत रुपमा पहिचान र विश्लेषण गर्नु पर्दछ। सो विश्लेषणको आधारमा स्थानीय तहको आवश्यकता तथा प्राथमिकता सम्बोधन गर्न योजनामा लिइने रणनीतिहरू तय गर्नु गर्नुपर्दछ।

३.३.२ तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन (तालिकीकरण) र विश्लेषण

योजनाको लागि चाहिने विभिन्न विषयगत क्षेत्रहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने, त्यसको तालिकीकरण गर्ने र समुचित विश्लेषण सहित योजनामा समावेश गर्नु पर्दछ । विश्लेषण गर्दा तल तालिकामा दिइएको पद्धति अपनाउनु उचित हुन्छ ।

विषय सम्बन्धित प्रश्न	कसरी मापन गर्ने ?
वर्तमान अवस्था कस्तो छ ?	परिमाणात्मक (थोरै, धेरै, लम्बाइ, गहिराइ, अग्लो, होचो आदिको इकाइ) वा गुणात्मक (बलियो, कमजोर, थेग्ने, बिग्रदो आदिको उल्लेख)
के यो अवस्था निरन्तर रहन सक्छ ?	सेवा सुविधामा आउने परिवर्तन
अवस्थालाई निरन्तरता दिन के गर्नुपर्ने ?	थप स्रोत साधनको व्यवस्था, क्षमता वृद्धि आदि
तथ्याङ्क उपलब्ध छ ?	कुन वर्षको, कुन स्रोतको ?
गतिविधि सञ्चालन पश्चात आएको परिवर्तन कसरी नाप्ने ?	प्राथमिक/अधार तथ्याङ्क सङ्कलन वा प्रभाव विश्लेषण आदि

३.३.३ समस्या विश्लेषण

वित्तीय स्रोतको विश्लेषण पछि स्थानीय तहलाई योजना अवधिभरमा परिचालन हुनसक्ने स्रोतको परिमाण बारे नजिकको अनुमान प्राप्त हुन्छ । यसरी प्राप्त हुने सम्भाव्य स्रोतको आधारमा विकासका महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूमा प्राथमिकताका साथ लगानी केन्द्रित गर्नका लागि प्रत्येक क्षेत्रका चुनौती/समस्याका कारण र असरहरूको पहिचान गरी क्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गर्नु पर्दछ । क्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा नीति र कार्यक्रम तय हुने हुँदा समस्या विश्लेषण गर्दा विशेष ध्यान पु-याउनु आवश्यक हुन्छ । यस्तो विश्लेषणका लागि सहभागितामूलक पद्धतिमा आधारित समस्या विश्लेषणका औजारहरू (जस्तैः **Fishbone Analysis:** यस औजारलाई कारण र प्रभाव वा फिसबोन विश्लेषण भन्ने गरिन्छ । सन् १९४३ मा टोकियो विश्वविद्यालयका Dr. Kaoru Ishikawa ले पहिलो पटक प्रयोग गरेका थिए। यो रेखाचित्र सबै समस्याका सम्भावित मुख्य कारणहरू पहिचान गर्नका लागि प्रयोग गरिन्छ । यो पद्धति कुनै पनि प्रकारको समस्या विश्लेषण गर्न प्रयोग गर्न सकिन्छ र प्रयोगकर्ताहरू परिस्थितिसँग समायोजन हुन सक्ने गरी तयार गर्न सकिन्छ[1]। त्यसैगरी, **Problem Tree** पनि समस्याका सम्भावित मुख्य कारणहरू पहिचान गर्ने अर्को औजार मनिनिछ । यो औजार बाट root cause, Issue and Impact को पहिचान गर्न सकिन्छ ।

लक्ष्य पहिचानका लागि गरिने समस्या विश्लेषण ढाँचा र उदाहरण

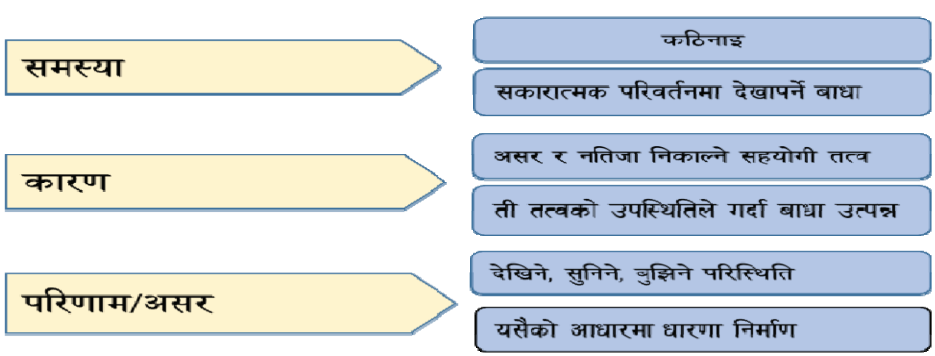

[1] https://www.visual-paradigm.com/tutorials/how-to-create-cause-and-effect-diagram

जसलाई चित्र ३.१ (Problem Tree) बाट पनि सजिलै बुझ्न सकिन्छ ।

चित्र ३.१: **Problem Tree** को नमुना

स्थानीय तहले समस्याहरूको विश्लेषण गरी लक्ष्य पहिचान गर्ने अभ्यास गर्दा ती लक्ष्यहरू गाउँपालिका वा नगरपालिकाको नेतृत्वले राखेको सोचतर्फ उन्मुख हुनुपर्ने छ।

३.३.४ समष्टिगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति निर्धारण

क) सोच

सोच भनेको दूरदृष्टि हो। यो भविष्य वा दीर्घकालमा पुग्नु पर्ने अवस्थाको परिकल्पना हो। यसले समृद्धिको

बाकस १: दीर्घकालीन "सोच"का केही उदाहरण
नेपाल सरकार: समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"
गण्डकी प्रदेश: "समृद्ध प्रदेश र सुखी नागरिक"
नगरपालिका / गाउँपालिका:

दिशामा अग्रसर हुन उत्प्रेरणा जगाउँछ । योजना तर्जुमाका सन्दर्भमा दीर्घकालीन सोच सामान्यत:१५ देखि २५ वर्षका लागि लिने गरिन्छ। यसमा गन्तव्यको पहिचान गरिन्छ। सोचले सम्बन्धित देश/प्रदेश/स्थानीय तह कुन अवस्थामा वा कहाँ पुग्ने हो सोको उत्तर खोज्दछ। विषयक्षेत्रगत सोच लेख्दा राष्ट्रिय, प्रादेशिक एवम् सम्बन्धित स्थानीय तहका लक्ष्य र नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष र उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने गरी लेख्नु पर्दछ। । सोच लेख्दा स्पष्ट र छोटो रुपमा लेख्नु पर्दछ (बाकस १)।

ख) लक्ष्य

दीर्घकालीन सोच उन्मुख हुनेगरी लक्ष्य निर्धारण गर्नु पर्दछ । लक्ष्य भनेको योजना अवधिमा योजनाको कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुनसक्ने भनी निर्धारण गरिएको अपेक्षित नतिजा हो । यो परिमाणात्मक र गुणात्मक रुपमा मापनयोग्य हुनु पर्दछ ।यसका आधारमा योजनाको समग्र उपलब्धिको मापन गर्न सकिन्छ ।लक्ष्यले स्थानीय तहको विकासका सम्भावना र अवसरको अधिकतम उपयोगलाई सङ्केत गरेको हुनु पर्दछ ।लक्ष्यले सम्बन्धित स्थानीय तहले के प्राप्ति वा किन को उत्तर खोज्ने हुँदा यसलाई उद्देश्य भन्दा माथिल्लो तह र लामो अवधिको रुपमा लिनुपर्दछ र एक वाक्यमा लेख्नु पर्दछ (बाकस २)।

<u>बाकस २ः दीर्घकालीन "लक्ष्य"को उदाहरण</u>

गुणात्मक लक्ष्यः “उच्च उत्पादन, मर्यादित जीवन, समावेशी, सभ्य, न्यायपूर्ण र सुशासनयुक्त आधुनिक समाज भएको समृद्ध प्रदेश”
परिमाणात्मक लक्ष्यः “५ वर्षपछि प्रदेशको प्रति व्यक्ति आय अमेरिकी डलर १९५६ पुगेको हुने।”

ग) उद्देश्य

योजनाको उद्देश्यमा योजनाको कार्यान्वयनबाट के हासिल हुन्छ भन्ने कुरा जनाउने गरिन्छ । योजनाले अन्तिम रूपमा के कुरा प्राप्त हुन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट गर्दछ । उद्देश्यले पनि सम्बन्धित स्थानीय तहको योजनाबाट के प्राप्ति वा किन (Why) को उत्तर खोज्दछ । उद्देश्य साध्य (End) भएकोले माध्यम (Mean) को रुपमा यसलाई उल्लेख गर्नु जरूरी हुँदैन ।उद्देश्य योजना अवधिको हुने भएकोले सो अवधिलाई ख्याल गरेर लेख्नु पर्दछ । उद्देश्य एकभन्दा बढी हुन सक्छन् तर ३ वटा भन्दा बढी हुनु उपयुक्त मानिंदैन। उद्देश्य लेख्दा निम्नलिखित कुरालाई ध्यान दिनुपर्ने हुन्छः

- उद्देश्य लेख्दा लक्ष्य प्राप्तिसम्बन्धी मध्यकालीन नतिजा समेटिने गरी लेख्नुपर्दछ ।
- यो लक्ष्यभन्दा बाहिर जानु हुँदैन ।
- गुणात्मक र परिमाणात्मक मापन गर्न सम्भव स्पष्ट सूचक र प्राप्तिका पुष्ट्याँइका आधार उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- उद्देश्य जहिले पनि "नु" मा टुङ्ग्याउनु पर्दछ ।
- लक्ष्य हासिल गर्न एक भन्दा बढी उद्देश्य लिन सकिन्छ, त्यसैले उद्देश्यको नम्बर लेख्नु पर्दछ (बाकस ३)।

<u>बाकस ३ः उद्देश्यको उदाहरण</u>
माथि उल्लेखित लक्ष्य पुरा गर्न लिइने एक भन्दा बढी उद्देश्यहरू मध्ये एक

उद्देश्य १ः “उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्दै समाजवाद उन्मुख आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्नु ।

लक्ष्य एवम् उद्देश्य हासिल गर्न अपनाउनु पर्ने विधि रणनीति हो । योजनाको लक्ष्य एवम् उद्देश्य कसरी प्राप्त गर्ने हो भन्ने कुरा रणनीतिमा उल्लेख गरिन्छ । योजनाको उद्देश्य हासिल गर्ने माध्यमको रुपमा रणनीति भएकोले यसले स्थानीय तहले उद्देश्य कसरी प्राप्त गर्ने कुराको उत्तर लेख्नु पर्ने हुन्छ। आवधिक योजनाको रणनीति लेख्दा विकासका विभिन्न क्षेत्रलाई समेट्ने गरी रणनीति लेख्नुपर्ने हुन्छ र रणनीतिहरू अधिकतम ३ वटा बुँदा भन्दा बढी हुनु उपयुक्त मानिँदैन । रणनीति लेख्दा "ने" मा वाक्य टुङ्ग्याउनु उपयुक्त हुन्छ । एक उद्देश्य हासिल गर्न एक भन्दा बढी रणनीति लिन सकिन्छ, त्यसैले कति नम्बरको उद्देश्यको कति नम्बर रणनीति हो भन्ने स्पष्ट खुलाउनु पर्दछ (बाकस ४)।

बाकस ४ः रणनीतिको उदाहरण

माथि उल्लेखित १ न. उद्देश्य पुरा गर्न लिइने एक भन्दा बढी रणनीति मध्ये पहिलो रणनीति

रानीति १.१ः अनुसन्धान र विकासलाई सँगसँगै अगाडि बढाई आवश्यक ज्ञान र प्रविधि प्राप्त गरी उच्च उत्पादन र उत्पादकत्व हासिल गर्ने ।

३.३.५ सम्भाव्य स्रोतको पहिचान र प्रक्षेपण

योजना तर्जुमा गर्दा सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष वित्तीय स्रोतको सुनिश्चितता हो । वित्तीय स्रोतको सुनिश्चितता नभई तर्जुमा गरिएको योजनाको कुनै औचित्य हुदैन । तसर्थ, योजनाको वित्तीय स्रोत साधनको विश्लेषण यथार्थपरक र भरपर्दो हुनु पर्दछ । स्थानीय तहलाई उपलब्ध हुने स्रोत साधनको बारेमा नेपालको संविधान र अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ ।

स्थानीय तहले योजनाको वित्तीय विश्लेषण गर्दा योजना अवधिमा संविधानतः आफूलाई प्राप्त हुने आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँटमा प्राप्त हुने रकम, विभिन्न अनुदानहरू, ऋण र अन्य आयको प्रक्षेपण र समग्र स्रोतको आँकलन गरी सीमा निर्धारण गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६६ मा व्यवस्था भएको स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्दछ । उक्त समितिले योजनाको कुल स्रोतको प्रक्षेपण गर्दा निम्नलिखित आधारमा गर्नुपर्ने हुन्छः

१) वित्तीय स्रोतको विश्लेषण गर्दा नेपालको संविधानमा भएको प्रावधान अनुरूप स्थानीय तहको एकल अधिकार तथा साझा अधिकारका सूचीअन्तर्गत विद्यमान कानुनबमोजिम प्राप्त राजस्व अधिकारको आधारमा गर्नुपर्ने हुन्छ। राजस्व सम्भाव्यता अध्ययन गरिएको वा राजस्व सुधारका लागि छुट्टै योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएको अवस्थामा आन्तरिक स्रोतको विश्लेषण सोही योजनाको आधारमा गर्नु गर्नु पर्दछ। यस्तो अध्ययन वा योजना तर्जुमा नभएको अवस्थामा प्रत्येक राजस्वका स्रोतहरूको आधार पहिचान गरी स्रोत अनुमान गर्ने र सोही आधारमा राजस्वको प्रक्षेपण गर्नु पर्दछ।

२) अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण तथा राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने स्रोतको अनुमान गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत वित्त आयोग र नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय तथा प्रदेश आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयबाट प्राप्त हुने बजेट सीमाका आधारमा प्रवृत्ति विश्लेषण गरी प्रक्षेपण गर्नु पर्दछ।

३) त्यसैगरी ऋणयोग्य आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा ऋण परिचालन हुने रकम र सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सञ्चालन हुनसक्ने सम्भाव्य आयोजनाको आधारमा निजी क्षेत्रबाट परिचालन गर्न सकिने रकमको प्रक्षेपण गर्नु पर्दछ।

४) यसका साथै वित्तीय स्रोत विश्लेषण गर्दा योजना अवधिभरमा गैरसरकारी संस्था तथा अन्य स्थानीय संघ संस्थामार्फत परिचालन गर्न सकिने स्रोतको समेत सम्बन्धित पक्षहरूसँग समन्वय गरी प्रक्षेपण गर्नु पर्दछ।

यस्तो अनुमानले आवधिक योजनाको दायरा निर्धारण, योजना तर्जुमाको लागि अवलम्वन गरिने विधि सुनिश्चित गर्न र विशेषज्ञताको आवश्यकता निर्धारण गर्न सहयोग पुग्दछ । समग्र योजनाको स्रोत साधनको प्रक्षेपण पछि ती स्रोत साधनको क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम अनुरूप स्रोतको बाँडफाँट गर्नु पर्दछ।

३.३.६ विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति, प्रमुख कार्यक्रम र नतिजाको निर्धारण

स्थानीय तहको समग्र स्रोत साधन र आंकलन र त्यसको क्षेत्रगत बाँडफाँट पछि स्थानीय तहको विभिन्न विषय क्षेत्रगत योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ। विषय क्षेत्रगत योजना तर्जुमा गर्दा सो क्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, प्रमुख कार्यक्रम र नतिजाका बारेमा उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ।

क्षेत्र-उपक्षेत्रः स्थानीय तहको योजना तर्जुमा पद्धतिमा आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन, वातावारण तथा विपद् व्यवस्थापन र सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको व्यवस्था गरिएको छ। यी क्षेत्र अन्तर्गत विभिन्न उपक्षेत्रहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ। सम्भाव्य उपक्षेत्रहरू अनुसूची ३ मा उल्लेख गरिएको छ ।आफ्नो पालिकासँग सम्बन्धित क्षेत्र र उपक्षेत्रहरु सो नमुनाबाट लिन सकिने छ ।

सोचः उपक्षेत्रको निर्धारण गरिसके पछि सो उपक्षेत्रको सोच निर्धारण गर्नु पर्दछ । सोच लेख्दा राष्ट्रिय, प्रादेशिक एवम् सम्बन्धित स्थानीय तहका लक्ष्य र नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने गरी लेख्ने । नमुना खाका अनुसूची ४ उल्लेख गरिएको छ ।

लक्ष्यः स्थानीय तहमा कार्यपालिकाका सदस्यको संयोजकत्वमा गठित विषयगत समितिले आआफ्नो उपक्षेत्रगत लक्ष्य निर्धारण गर्दछन्। विषयगत लक्ष्य निर्धारण गर्दा विषयगत उपलब्धिसँगको अन्तरसम्बन्ध र परिपूरकतालाई समेत ध्यान दिनु पर्दछ।

उद्देश्यः स्थानीय तहमा संलग्न सबै तहका समुदायको क्षमता समेतलाई ध्यानमा राखी विकल्पहरू उपलव्ध गराई सहभागितात्मक विधिद्वारा उद्देश्य तय गर्नुपर्ने हुन्छ।

रणनीति र कार्यनीति: पहिला उद्देश्यको नम्बरिङ्ग गर्नु पर्दछ र सो उद्देश्यको रणनीति तयार गर्नु पर्दछ । रणनीति तयार भए पछि त्यसका लागि कार्यनीति तयार गर्नु पर्दछ । हरेक उद्देश्यको एक वा सो भन्दा बढी रणनीति हुन् सक्छन् र हरेक रणनीतिको एक वा सो भन्दा बढी कार्यनीति हुनसक्छन् । हरेक उद्देश्यको नम्बर अनुसार रणनीतिको नम्बर र रणनीति अनुसारको कार्यनीतिको नम्बर उल्लेख गर्नुपर्दछ । उदाहरणको लागि अनुसूची ४ को नमुना ढाँचामा हेर्न सकिन्छ ।

कार्यक्रमका प्राथमिकताः बजेट विनियोजन गर्दा र कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा हरेक उपक्षेत्रका मुख्य मुख्य कार्यक्रमहरु नछुटून भनि बढीमा ३ वटा कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखेर विस्तृत कार्यक्रमको तर्जुमा गर्न उपयुक्त हुन्छ।

विस्तृत कार्यक्रमः निर्धारित उद्देश्यहरू पुरा गर्न अर्थात् नतिजा निकाल्न उद्देश्यसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ। कुनै खास उद्देश्य प्राप्तिका निम्ति तयार गरिएका कार्य र क्रियाकलापहरूको विभिन्न कार्यक्षेत्र (Sector/ Sub sector) सँग सम्बन्धित आयोजना, कार्यपद्धति वा सेवाहरूको एकीकृत समूहलाई नै कार्यक्रम भनिन्छ। आवधिक विकास योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य एवम् नीतिलाई कार्यनीतिमार्फत रुपान्तरण गर्न कार्यक्रम तर्जुमा गरिन्छ ।

कार्यक्रम भनेको योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायका नियन्त्रणमा रहने कार्यहरू हुन् ।कार्यक्रम कार्यान्वयनको उपज वा फल भनेको नतिजा हो । यस अन्तर्गत प्रभाव, असर र प्रतिफल पर्दछन् । समस्या विश्लेषणका आधारमा कार्यक्रमबाट अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुने वा नहुने जाँचगरी यसमा आवश्यक परिमार्जन सहित सरोकारवालाको सहभागितामूलक छलफलबाट यसलाई अन्तिम रुप दिनुपर्ने हुन्छ (बाकस ५)।

योजनाका नतिजा तथा कार्यक्रम छनौट गर्दा निम्न आधारहरूलाई ध्यान दिनुपर्ने हुन्छः

१ प्रभावकारिता (Effectiveness),

२ समता (Equity),

३ लागत प्रभावकारिता (Cost Effectiveness)

४ स्वीकार्यता (Acceptability),

५ समय (Timely),

६ निश्चितता (Certainty) र

७ दिगोपना (Sustainability)।

<u>बाकस ५ः कार्यक्रमको उदाहरण</u>

उदाहरणमा उल्लेखित उद्देश्य हासिल गर्न निकाल्नुपर्ने नतिजाहरू कार्यक्रमका रुपमा राखिन्छन ।

- तरकारी, र मासुजन्य पदार्थको स्थानीय स्तरमा उपभोग वृद्धि सहित पोषण सुधार कार्यक्रम ।

योजनामा उल्लिखित लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति तयार गरेपछि सो कार्यनीतिलाई आधार मानि कार्यक्रम तयार पार्नु पर्दछ । हरेक कार्यनीतिको एक भन्दा बढी कार्यक्रम हुन् सक्छन् । कार्यक्रमको एकाई, आधार वर्षको तथ्याङ्क, हरेक वर्षका लक्ष्य र बजेट, योजना अवधिको जम्मा लक्ष्य र बजेट, सो कार्यक्रम कार्यन्वयन गर्ने निकाय (स्थानीय तह आफै-क, प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा-ख र संघ सरकार सँगको समन्वय-ग) र जिम्मेवार निकायहरु स्पष्ट रुपमा उल्लेख भएको हुनु पर्दछ। कार्यक्रमहरुलाई हरेक वर्षका लक्ष्य सहित जति वर्षको योजना हो त्यति वर्षमा विभाजन गर्ने । योजनाको प्रभावकारी कार्यन्वयन भएन भने योजनाका उद्देश्य, लक्ष्य प्राप्त हुदैनन् र तर्जुमाको औचित्य पनि रहँदैन। तसर्थ कार्यान्वियनयोग्य योजना तर्जुमा गर्नुका साथै कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न हरेक वर्षको, नीति तथा कार्यक्रम र वार्षिक बजेटमा समावेश गर्दै जानु पर्दछ।किनकि हरेक वर्षमा कार्यन्वयन भएका कार्यक्रमको लक्ष्यको योगबाट नै आवधिक योजनाको लक्ष्य प्राप्ति हुन्छ । उदाहरणका लागि ३ वर्षको अवधिको आवधिक योजनाको विस्तृत कार्यक्रमको खाकाको नमुना अनुसूची ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

विषय क्षेत्रगत नतिजा तयारी

विस्तृत कार्यक्रम पछि अपेक्षित नतिजा खाका पनि संलग्न गर्नुपर्दछ। नतिजा खाकामा कार्यक्रम कार्यन्वयन भैसकेपछि योजनाको लक्ष्य,उद्देश्य र कार्यक्रमको नतिजा र उपलब्धि के हुने भन्ने बारे स्पष्ट रुपमा उल्लेख गर्नु पर्दछ । नतिजा खाका तयार पर्दा, नतिजाको स्तर, नतिजा (लक्ष्य-प्रभाव,उद्देश्य-असर, कार्यकम-प्रतिफल र लगानी), सूचक, एकाई, आधार वर्षको तथ्याङ्क, हरेक वर्षको र योजना अवधिको अपेक्षित उपलब्धि, पुस्ट्याँईको स्रोत, जिम्मेवार निकाय, जोखिम तथा अनुमान को बारेमा स्पष्ट उल्लेख भएको हुनु पर्दछ । साथै स्थानीय तहको समृद्धि (स्थाससं) का सङ्केत, प्रदेश समृद्धिका संवाहक (प्रससं) सङ्केत, समृद्धि र सुखका दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्य (दीराल) सङ्केत, दिगो विकास लक्ष्य (दिविल) का सङ्केत र कृषि विकास रणनीति (ADS) (कृषि उप-क्षेत्रमा मात्र) का सङ्केतहरू उल्लेख गर्नु पर्दछ । माथि उल्लेखित सङ्केतहरु अनुसूची ४ मा दिइएको छ भने स्थानीय तहको समृद्धिको सङ्केत भने आफै तयार गर्नु पर्नेछ । विस्तृत कार्क्रममा उल्लेख भएका लक्ष्य उपलब्धि सँग र कार्यक्रम नतिजासँग तादत्म्यता मिल्नु पर्दछ । नतिजा खाकाको नमुना अनुसूची ४ उल्लेख गरिएको छ ।

३.३.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

क) अनुगमन

नीति,योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढङ्गले भएको छ, छैन र कार्यतालिका अनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने स्थिति छ, छैन भनी विभिन्न तहमा व्यवस्थापन वा व्यवस्थापनले तोकेको व्यक्ति तथा निकायबाट निरन्तर र आवधिक रूपमा निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो । विकास योजनाको कार्यान्वयन समयमै सम्पन्न गर्न र आयोजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न विकास आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक पर्दछ ।

कुनैपनि कार्यक्रम वा आयोजनाको पहिचानको चरणदेखि कार्यान्वयनसम्म तथा सञ्चालन अवधिमा समेत अनुगमन आवश्यक पर्दछ। यसरी विभिन्न चरणमा गरिने अनुगमनबाट प्राप्त भएका नतिजा, सुझाव तथा सल्लाहलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई आवश्यकता अनुरूप सुधार गर्दै जानुपर्ने हुन्छ। यसो भएमा मात्र विकास आयोजनाले गति लिई समयमै सम्पन्न गर्न सकिन्छ ।

अनुगमन दुई प्रकारले गर्न सकिन्छ ।

१. आयोजना स्थलमै गएर योजनाको क्रियाकलाप बारेमा जानकारी लिने गरी गरिने अनुगमन ।

२. आयोजनाको क्रियाकलापको प्रगति विवरण मार्फत गरिने अनुगमन।

तर दुवै प्रकारका अनुगमनको उद्देश्य कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याको पहिचान गरी तत्काल समधान गर्नु हो। अनुगमनका क्रममा योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाका निम्न पक्षको विश्लेषण गरिन्छः

- स्रोत साधनको प्राप्ति र उपयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिका अनुसार भए नभएको,
- अपेक्षित प्रतिफल समयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हासिल भए नभएको,
- कार्यान्वयन क्षमता,

कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या र बाधा व्यवधान र सोका समाधानका निम्ति अवलम्बन गर्नुपर्ने उपाय।

अनुगमनका क्रममा उपर्युक्त पक्षको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क विवरण सङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ । यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ । अनुगमनका लागि कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका आदि दस्ताबेजको उपयोग गरिन्छ।

क. अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण

अनुगमन प्रणाली प्रचलित सोच तालिका (Logical Framework) का आधारमा स्थापित गर्न सकिन्छ। स्थानीय तहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन्। यस्ता विस्तृत विधि प्रदेश नीति तथा योजना आयोगबाट प्रकाशित प्रदेश तथा स्थानीय तह अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनमा उल्लेख भएका छन।

स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध वस्तुगत तथ्याङ्कको आधारमा मौलिक रुपमा अनुगमन प्रणाली अवलम्बन गर्न सक्दछन्। साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध हुने खालको अनुगमन सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ।

अनुगमन योजना बनाउँदा राष्ट्रिय, प्रदेश तथा स्थानीय तहका सरोकारका विषय, मानव विकास सूचकाङ्क, दिगो विकास लक्ष्यका सूचकलाई स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा योगदान गर्ने सूचक स्थापित गरी अनुगमन गर्ने र सोको प्रतिवेदन माथिल्लो निकायमा पेस गर्नु पर्दछ।

स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील गैरसरकारी संघसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक संघसंस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय तहको अनुगमन प्रणालीमा त्यस्ता कार्यहरूको पनि अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउन उपयुक्त हुन्छ।

क. अनुगमन तह

आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने अनुगमन पद्धति तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कुन तहमा अनुगमन गर्ने	के अनुगमन गर्ने	कहिले र कसले अनुगमन गर्ने	कुन तहको सूचक राख्ने	मापन गर्ने आधार
लक्ष्य	परेको प्रभाव	• कार्यपालिकाद्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञले आवधिक योजनाको अन्त्यमा । • कार्यपालिकाद्वारा आवधिक योजनाको मध्यकालमा ।	• प्रभाव तहको • असर तहको • जनभावनामा परिवर्तन	• सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू • स्थलगत अनुगमन • वार्षिक कार्ययोजनाहरूको प्रगति
परिणाम	देखिने असर • उत्पादकत्वमा परिवर्तन • सडक पहुँच आदि	• कार्यपालिका र गाउँ/ नगर कार्यपालिका द्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति • वार्षिक	• परिणाम तहको • प्रतिशत वृद्धि	• सहभागितामूलक • नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार • नमुना सर्वेक्षण गर्ने
योजना	निर्मित परिणामहरू • कक्षा सञ्चालन • उत्पादन परिमाण • सडक विस्तार • स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण	• गाउँ र नगर कार्यपालिकद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति, शाखा कार्यालयहरू र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत। • चौमासिक / वार्षिक	• परिणाम तहको • सङ्ख्यात्मक वृद्धि	• नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार • स्थलगत अनुगमन • सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ

लक्ष्य तह

लक्ष्य	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
"शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको समुचित विकास गरी समुदायको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने।" "उद्योग र ब्यापार फस्टाउन आवश्यक पूर्वाधारका लागि भूउपयोग योजना गर्दै समुदायको सहभागितामा नगर सुरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउने ।"	• स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा प्राथमिक स्वास्थ्यजन्य रोगीको सङ्ख्यामा कमी • भूउपयोग योजना तयारी एवम् कार्यान्वयन आरम्भ • लगानीका योजना संख्यामा आएको सकारात्मक परिवर्तन		

योजना तह

परिणाम तह	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
सहरी शैक्षिक सुधार योजना	• प्राथमिक तहमा भर्ना दरमा वृद्धि • फोहरमैला वर्गीकरण लागु • निर्वाचनमा बदरमतको संख्यामा कमी		
मासुजन्य पदार्थ उपभोग वृद्धि योजना	• तरकारी, अन्डा र मासुको स्थानीय बजारमा विक्रीमा भएको वृद्धि • कुखुरा व्यवसायिको सङ्ख्यामा वृद्धि • मासुजन्य जीवको आयात वृद्धि		

ख. मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो वा भएन र योजनाको कार्यान्वयनबाट योजनाबाट फाइदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाइदा पाए वा पाएनन् भनेर गरिने अध्ययन र विश्लेषणलाई योजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । आवधिक विकास योजना विभिन्न आयोजनाहरूको समष्टि पनि हो त्यसैले यो आफैंमा एक वृहत् कार्यक्रम समेत हो । यसमा आयोजनाको मध्यावधि र पूर्ण अवधिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ। योजना समाप्त भएपछि निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको अन्तिम मूल्याङ्कन तेस्रो पक्षबाट गराउनु उपयुक्त हुन्छ । यसको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कन गर्दा देहायका कुरालाई ध्यानमा दिनुपर्दछ :

- लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न उन्मुख रहे/नरहेको।
- लगानी योजना अनुरूप वार्षिक लगानीहरू निर्देशित रहे/नरहेको।
- लक्ष्य लगायत कार्यक्रमको परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहे, नरहेको आदि ।

योजना अवधिको अन्त्यमा निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिम रुपमा तेस्रो पक्षबाट गर्नु/गराउनु उपयुक्त हुन्छ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र तर्कपूर्ण खाकासम्बन्धी विस्तृत व्यवस्थापनका लागि मार्गदर्शन प्रदेश नीति तथा योजना आयोगबाट जारी गरिएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन २०७७ लाई पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।

३.३.८ एकीकृत दस्तावेज तयारी, स्वीकृति र प्रकाशन

विभिन्न विषय समितिले तयार गरेको आफ्नो विषयगत क्षेत्रको योजनालाई एकीकृत गरी त्यसमा अन्तर्सम्वद्धता हेरी एकीकृत योजनाको दस्तावेज तयार गरी प्रकाशन गर्नु पर्दछ। माथि विभिन्न चरणमा गरिएका तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण, योजना तर्जुमा कार्यशालामा भएका छलफल र सहजीकरणका आधारमा आवधिक विकास योजनाको खाका तयार गरी दस्तावेजको ढाँचामा लिपिबद्ध गर्नु पर्दछ। आवधिक विकास योजनाको तर्जुमा समितिले आफ्नो काम सम्पादन गरेपछि दस्तावेज लेखनका लागि विषयगत खाकाको तयारी गरिनु पर्छ। यस्तो खाकाले लेखन कार्यलाई विषय केन्द्रित बनाउन मदत गर्छ। आवधिक विकास योजना तयार भइसकेपछि स्थानीय तहले विधायिकी प्रक्रिया पुरा गरी सम्बन्धित कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गराउनुपर्छ । स्वीकृत आवधिक विकास योजना नेपाल सरकार, सम्बन्धित प्रदेश सभा, प्रदेश भित्रका स्थानीय तह र सर्वसाधारणको जानकारीका लागि प्रकाशित गर्नुपर्छ ।

परिच्छेद - ४

मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा

४.१ अवधारणा

मध्यमकालीन खर्च संरचना सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको एक महत्वपूर्ण औजारको रुपमा मानिन्छ। उपलब्ध सीमित स्रोत (बाह्य स्रोत समेत) साधनलाई राज्य सञ्चालन र विकासका विभिन्न क्षेत्रमा बाँडफाँट गर्ने तीन वर्षीय चक्रीय योजनाको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई लिइन्छ। तसर्थ यो निर्दिष्ट लक्ष्य प्राप्तिका लागि आवधिक विकास योजना र वार्षिक बजेटलाई जोड्ने संयन्त्र हो। यो सीमित स्रोत र असीमित आवश्यकताबीच तादतम्यता ल्याउने र नीतिगत प्राथमिकताको आधारमा स्रोतलाई बाँडफाँट गर्ने प्रक्रिया पनि हो । यो नीतिगत परिवर्तन एवम् खर्चको पुनर्वितरणलाई निर्देशित गर्ने स्रोत योजनाको मध्यमकालीन दृष्टि र राष्ट्रिय, क्षेत्रगत एवम् मन्त्रालयगत/विभागीय तहमा स्रोतको अनुमानयोग्यता बढाउने संयन्त्र हो । यसले सरकारसँग उपलब्ध सीमित साधन स्रोतको आँकलन गर्ने र त्यसलाई योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधि (३ वर्ष) को लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनाअन्तर्गत सरकारी स्रोत, राजस्व, आन्तरिक ऋण, वैदेशिक अनुदान तथा ऋणको आँकलन गरी समष्टिगत आर्थिक खाका निर्धारण गरिन्छ । सोको आधारमा खर्च क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत मन्त्रालय र सरकारका अन्य निकायको नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अवधिको बजेट विनियोजन र संघीय संरचनामा नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहको सरकारलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने अनुदान र राजस्व बाँडफाँट सहितको मध्यमकालीन खर्च अनुमानको खाका तयार गरिन्छ। यसरी निर्धारण भएको स्रोतभित्र रहेर मन्त्रालय एवम् निकायले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको क्रममा लाग्ने खर्च रकमको अनुमान गर्दछन् । यसमा सम्बन्धित निकायको व्यापक छलफल पछि तीन वर्ष अवधिको बजेटको खाका तयार गरिन्छ ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ। यसमा पहिलो वर्ष बजेट अनुमान हुन्छ जुन वार्षिक बजेटसँग तादतम्यता रहन्छ र आगामी दुई वर्षको प्रक्षेपण गरिन्छ । पहिलो वर्ष बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ। जसमा अघिल्लो वर्षको प्रगति समीक्षा गरिन्छ र दुई वर्षको विगतको प्रक्षेपण परिमार्जन गरी आगामी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ।यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आँकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । यस क्रममा विकासको आवश्यकता, आयोजना कार्यान्वयनको अवस्था, राजस्व र वैदेशिक सहायताको अनुमान समेतका आधारमा प्रत्येक वर्ष परिमार्जन गर्नु पर्दछ। यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

स्थानीय तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा प्रत्येक आर्थिक वर्षमा आ–आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्रका विषयहरूमा हुने सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गर्नुपर्छ । यस्तो अनुमान आगामी आर्थिक वर्ष पछिको थप दुई वर्षको समेत गर्नुपर्ने हुन्छ । स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समाबेस गर्नुपर्ने विषय अनुसूची ५ मा र सो दस्ताबेजको नमुनाखाका अनुसूची ६ मा दिइएको छ।

४.२ उद्देश्य

मध्यमकालीन खर्च संरचनाका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन्ः

१. सावर्जनिक खर्च प्रणालीमा वित्तीय अनुशासन कायम गरी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व प्राप्त गर्नका लागि स्थानीय सरकारलाई प्राप्त हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र बाह्य स्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट खाका तर्जुमा गर्नु।

२. गाउँ/नगरपालिकाको विकास योजनाको प्राथमिकताका क्षेत्रमा लगानीको सुनिश्चितता प्रदान गर्न साधन स्रोतको कुशल विनियोजन गरी प्राथमिकताप्राप्त विषयगत क्षेत्रमा बजेटको बाँडफाँट गर्नु ।

३. सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाई लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

४. सम्बन्धित निकाय/कार्यालयको बजेट अनुमान वास्तविक वा अनुमानयोग्य बनाउने र आर्थिक अनुशासन कायम गर्नु।

४.३ आवश्यकता तथा औचित्य

संविधान कार्यान्वयन गरी, "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को वर्तमान सरकारको लक्ष्य एवम् सन् २०३० सम्ममा हासिल गर्नुपर्ने दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता पुरा गर्नका लागि सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुनु पर्दछ । सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने औजारको रुपमा रहेको मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सो लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग पुर्याउँदछ ।

नेपालको संविधान अनुरूप अन्तर सरकारी वित्तव्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले नेपाल सरकार तथा प्रदेश र स्थानीय तहले अनिवार्य रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस ऐन अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनामा प्रस्तावित योजनाको उद्देश्य तथा सो योजनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्न वा खर्च छुट्याउन आवश्यकताको पुष्ट्याँईलाई समेटिनु पर्ने, प्रस्तावित योजना कार्यान्वयन हुने आर्थिक वर्ष र त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुनसक्ने प्रतिफल र उपलब्धि समेत राखिनुपर्ने व्यवस्था छ । यसका अतिरिक्त योजना लागू गर्न आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण र सो रकम कुन कुन स्रोतबाट के कति बेहोर्ने र खर्च गरिएको रकमबाट प्राप्त हुनसक्ने प्रतिफल र उपलब्धिको प्रक्षेपण गरिएको हुनुपर्ने प्रावधान छ । यसै प्रावधानलाई ध्यानमा राखी स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

यो खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकीकरण गर्ने आधार परिमार्जन गरी वस्तुगत रुपमा चालु योजना तथा दिगो विकास लक्ष्य, स्थानीय तहको मध्यमकालीन योजना हासिल गर्ने दिशामा कार्यक्रम/आयोजना उन्मुख छ, छैन भन्ने मुख्य आधारमा प्राथमिकीकरणको एउटा निश्चित मापदण्ड बनाउनु पर्दछ ।

४.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रिया

४.४.१ कार्यतालिका र जिम्मेवारी निर्धारण

मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाको लागि सर्वप्रथम यस खर्च संरचनाको लागि गरिनुपर्ने विभिन्न क्रियाकलापको कार्यतालिका र सो काम सम्पन्न गर्न क-कसले र कुन संस्थाले जिम्मेवारी लिने हो सो स्पष्ट हुने गरी कार्यतालिका तयार गर्नुपर्छ। यसो गर्दा आर्थिक वर्षको सुरुदेखि सम्बन्धित स्थानीय तहको सभामा मध्यमकालीन खर्च संरचना पेस गर्नेसम्मको कार्यतालिका र जिम्मेवारी निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ।

४.४.२ संस्थागत संयन्त्र गठन

मध्यमकालीन खर्च संरचना आवधिक योजना र वार्षिक बजेटबीच तादत्म्यता अपनाउने साधन भएकोले वार्षिक बजेट निर्माणमा यसको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसको लागि संस्थागत व्यवस्थाका रुपमा देहाय बमोजिमका विभिन्न स्तरका समितिहरूको व्यवस्था गरिएको छ ।

क. स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिः

गाउँपालिका/नगरपालिकामा प्राप्त हुने आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम, अनुदान, ऋण र अन्य आयको प्रक्षेपण र सोको सन्तुलित वितरणको खाका तथा आगामी तीन वर्षको बजेट सीमा निर्धारण गर्न देहाय बमोजिमको स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिको गठन गर्नु पर्दछः

(१)	अध्यक्ष वा प्रमुख	संयोजक
(२)	उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख	सदस्य
(३)	कार्यपालिकाका सदस्यहरू मध्ये महिला, दलित वा अल्पसङ्ख्यक समेतको प्रतिनिधित्व हुनेगरी अध्यक्ष वा प्रमुखले तोकेको चार जना	सदस्य
(४)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य–सचिव

समितिले आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित कर्मचारी र विषय विज्ञलाई समितिको बैठकमा आमन्त्रित सदस्यको रुपमा बोलाउन सक्नेछ ।

खण्ड (३) बमोजिम सदस्य तोक्दा अध्यक्ष वा प्रमुखले आफू सम्वद्ध राजनीतिक दल बाहेकको राजनीतिक दलको सदस्य समेतलाई तोक्नु पर्दछ। तर कार्यपालिकामा अन्य राजनीतिक दलको प्रतिनिधित्व नभएको हकमा यो व्यवस्था लागु हुने छैन ।

ख. निर्देशक समितिः मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यको समग्र निर्देशनका लागि सम्बन्धित गाउँपालिकाको अध्यक्ष/नगरपालिकाको प्रमुखको संयोजकत्वमा एक निर्देशक समिति रहने छ । सो समितिमा निम्नलिखित सदस्य तथा सदस्य सचिव रहने व्यवस्था गर्नु पर्दछ।

(१) अध्यक्ष वा प्रमुख	संयोजक
(२) उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख	सदस्य
(३) कार्यपालिकाका सदस्यहरू सबै	सदस्य
(४) स्थानीय तहका विषय क्षेत्रका कार्यालय प्रमुख	सदस्य
(५) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य सचिव

ग. प्राविधिक समितिः मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नको लागि देहाय बमोजिमको विभिन्न विषय क्षेत्रहरूको पहिचान गरी विषयगत समितिहरूको गठन गर्नु पर्दछ।

विषयगत समितिमा देहाय बमोजिम सदस्य रहने छन्ः–

(१) विषय क्षेत्र हेर्ने कार्यपालिकाको सदस्य	संयोजक
(२) कार्यपालिकाले तोकेका कम्तीमा एक जना महिला सहित दुई जना कार्यपालिकाका सदस्य	सदस्य
(३) सम्बन्धित विभाग/महाशाखा/शाखा प्रमुख	सदस्य–सचिव

मध्यमकालीन खर्च संरचना निर्देशक समितिको मार्गनिर्देशनमा यस समितिले निम्न लिखित कार्यहरू सम्पन्न गर्नु पर्दछः

- विषयगत निकायसँग आवश्यक समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने ।
- आवश्यक निर्देशिका, मार्गदर्शन तथा संरचना बनाउने, डाटावेस व्यवस्थापन गर्ने र ढाँचा तयार पर्ने।
- मध्यमकालीन खर्च संरचनाको कार्य सम्पादनसम्बन्धी आवश्यक तालिम, गोष्ठी तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीसम्बन्धी अन्य कार्यहरू गर्ने।

घ. एकीकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिः वडाहरूबाट प्राप्त योजनाहरूलाई बजेट सीमा, दिगो विकास लक्ष्य, मार्गदर्शन तथा आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधारमा एकीकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले आवश्यक परिमार्जन सहित कार्यपालिकामा पठाउनु पर्दछ । यस प्रयोजनका लागि देहाय अनुसारको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति गठन गर्नु पर्दछः

१) उपाध्यक्ष/उपप्रमुख	संयोजक
२) विषयगत क्षेत्र हेर्ने कार्यपालिकाका सदस्यहरू	सदस्य
३) प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	सदस्य
४) योजना महाशाखा, विभाग वा शाखा प्रमुख	सदस्य सचिव

४.४.३ त्रि-वर्षीय प्रक्षेपण सहित कुल बजेटको आकार तयारी

गत आर्थिक वर्षको यथार्थ स्थिति, चालु आर्थिक वर्षको प्रक्षेपित अवस्था र मध्यमकालीन खर्च संरचनाको आधारमा आगामी ३ वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम बारेमा वडा कार्यालय, सम्बन्धित विषयगत कार्यालय, योजना तथा प्राविधिक महाशाखा (आर्थिक प्रशासन शाखा) र गाउँपालिका/नगरपालिकाको कार्यपालिकाले नीतिगत छलफल गरी आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रमको प्रक्षेपण गरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्दछ । यो कार्य गर्दा सम्बन्धित निकायहरूको संलग्नतामा योजना तथा प्राविधिक महाशाखा (आर्थिक प्रशासन शाखा) ले समग्रमा पुनरावलोकन गरी अवधारणापत्र तयार गर्नु पर्दछ । स्रोत समितिले गाउ/नगरपालिकाको अर्थतन्त्रको वर्तमान स्थिति, चालु आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको प्रक्षेपण, वित्तीय स्थिति, बाह्य एवम् आन्तरिक वित्तीय साधनको सम्भावना, करको लचकता, राजस्व प्रक्षेपण तथा कार्यगत नीति र प्राथमिकताको आधारमा आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको कुल बजेटको आकार निर्धारण गर्नु पर्दछ ।

४.४.४ बजेट सीमा र मार्गदर्शन पठाउने

स्रोत समितिले तयार गरेको आगामी ३ वर्षको बजेटको सीमाभित्र योजना तथा प्राविधिक महाशाखा (आर्थिक प्रशासन शाखा) निकायगत र विषयगत रुपमा चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्थासहितको बजेटको सीमा र मार्गदर्शन तयार गर्नु पर्दछ । माथि उल्लेख भएअनुसार तयार भएको निकायगत/विषयगत बजेट सीमा र मार्गदर्शन सम्बन्धित निकाय/कार्यालयमा पठाउनुपर्ने हुन्छ। सम्बन्धित कार्यालयले आफू अन्तर्गतका कार्यक्रम/आयोजनामा निकायगत बजेट सुत्रमा प्रविष्टि गर्नु पर्दछ ।

४.४.५ आयोजना बैंक, आयोजनाको छनौट तथा प्राथमिकीकरण

सम्बन्धित गाउँ/नगरपालिकाको आवश्यकता, समस्या र सम्भाव्यता अनुसार कार्यान्वयनयोग्य र बढी प्रतिफल प्राप्त हुने आयोजना छनोट गरी उक्त गाउँ/नगरपालिकामा सञ्चालन गर्ने विभिन्न विषयगत क्षेत्रको आयोजनाको पहिचान, विश्लेषण तथा प्राथमिकीकरण र तत् पश्चात् छनौट गरी प्राथमिकताको आधारमा प्राथमिकता क्रममा आयोजना समावेश गरी आयोजना बैंक बनाउनु पर्ने हुन्छ। आयोजना बैंक (Project Bank) सम्बन्धी विवरण अनुसूची ७ मा उल्लेख गरिएको छ । साथै आयोजना प्रस्ताव (Project Proposal) को ढाँचा अनुसूची ८, आयोजना विश्लेषण प्रक्रिया अनुसूची ९ र अनुसूची १० मा उल्लेख गरिएको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (Detailed Project Report) को नमुना ढाँचा मात्र भएकोले विस्तृत खाका तथा व्यवस्थापनका लागि प्रदेश नीति तथा योजना आयोगबाट जारी गरिएको आयोजना अध्ययन निर्देशिका २०७७ पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।

देहायका कारणले आयोजना प्राथमिकीकरण आवश्यक रहेको हुन्छः

- संविधानको कार्यान्वयन गर्न,
- आवधिक योजना तथा दिगो विकास लक्ष्यलाई कार्यान्वयनमा लैजान,
- गरिबी निवारण तथा क्षेत्रगत सन्तुलन कायम गर्न,
- विनियोजन कुशलता हासिल गर्न,
- महत्वपूर्ण आयोजनाका लागि स्रोत सुनिश्चिता गर्न र
- आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउन ।

आयोजनाको प्राथमिकताको आधारहरू अनुसूची ११ मा समावेश गरिएको छ । आयोजना बैंकमा समावेश भएका आयोजनाको प्राथमिकताक्रमको आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचनामा आयोजना छनौट गरी समावेश गर्नु पर्नेछ। यसरी छनौट गरी समावेश गरिएको आयोजनाको लागि त्रि-वर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहित आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको लागि बजेट विनियोजन गर्नु पर्दछ ।

४.४.६ मध्मकालीन खर्च संरचना, कार्यक्रम तथा बजेट प्रस्ताव

योजना तथा प्राविधिक महाशाखाले तयार गरी पठाएको सीमा र मार्गदर्शनभित्र रही सम्बन्धित निकाय/कार्यालयले आवश्यकता र प्राथमिकीकरणका आधारमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना र आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तयार गरी सम्बन्धित विषयगत समितिमा प्रस्ताव गर्नु पर्दछ।

४.४.७ विषयगत समितिमा छलफल

विभिन्न निकाय/कार्यालयबाट प्रस्तावित आयोजना/कार्यक्रमको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना र बजेटमाथि सम्बन्धित विषयगत समितिमा दफावार छलफल गर्नु पर्दछ। यसरी छलफल गर्दा नेपालको संविधान (मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीति र सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यक्षेत्र/क्षेत्राधिकार), राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय आवधिक योजना, स्थानीय तहको आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्य, सम्बन्धित गाउँ/नगरपालिकाको आवश्यकता, समस्या र सम्भावना र आयोजना बैंकबाट छनौट गरिएका आयोजनाको प्राथमिकीकरणलाई आधार बनाउनु पर्दछ।

४.४.८ एकीकृत मस्यौदा तयारी

विषयगत समितिमा दफावार छलफल गरी प्रस्ताव भएका कार्यक्रम/आयोजनाहरूको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना र बजेटको एकीकृत मस्यौदा तयारी गर्नु पर्दछ।

४.४.९ गाउँ /नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृति र प्रकाशन

योजना तथा प्राविधिक महाशाखाबाट तयार भएको एकीकृत मस्यौदा माथि गाउँ/नगर कार्यपालिकामा पेस गर्नु पर्नेछ। गाउँ/नगर कार्यपालिकामा उक्त मस्यौदा माथि छलफल भई स्वीकृत गर्नु पर्दछ।

४.४.१० गाउँ/नगर सभामा पेस

गाउँ/नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएको मध्यमकालीन खर्च संरचना आवश्यक मात्रामा छपाइ र प्रकाशन गरी गाउँ/नगर सभामा जानकारीको लागि पेस गर्नु पर्दछ।

परिच्छेद - ५
वार्षिक योजना/ वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमा

५.१ अवधारणा

आवधिक योजनाको सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने माध्यम वार्षिक योजना / वार्षिक विकास कार्यक्रम हो। यसकारण वार्षिक विकास कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन अति महत्वपूर्ण हुन्छ । वार्षिक विकास कार्यक्रमलाई योजनाको सोच वा लक्ष्यसँग तादात्मयता मिलाउने औजारको रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना रहेको हुन्छ। वार्षिक विकास कार्यक्रम तयार गर्दा चालु मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई विशेष ध्यान दिनु पर्दछ । कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा नेपालको संविधानमा भएका नीतिगत व्यवस्था मौलिक हक, निर्देशक सिद्धान्त, अनुसूची र अन्य सम्बन्धित प्रावधान, आफ्नो गाउँ/नगरपालिकाको आवधिक योजना, प्रदेश तथा राष्ट्रिय योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा प्राथमिकता, गाउँ/नगरपालिकाको आवश्यकता, समस्या तथा सम्भावना साथै नेपाल सरकारको नीति कार्यक्रम तथा प्राथमिकता, दिगो विकास लक्ष्य, २०३० को मार्गचित्र, र अतिकम विकसित मुलुकबाट विकासोन्मुख राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्ने लगायतका अन्य अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरू जस्ता पक्षलाई समेत ध्यान दिनु पर्दछ।

वार्षिक विकास कार्यक्रममा समावेश गरिएका आयोजनाहरूको गाउँ/नगरपालिकाको आवधिक विकास योजनाको रणनीतिक स्तम्भ, दिगो विकास लक्ष्य सङ्केत, लैङ्गिक सङ्केत र जलवायु सङ्केतका आधारमा स्रोत वितरणलाई विश्लेषण सहित प्रस्तुत गर्नु पर्दछ ।

५.२ आवश्यकता तथा औचित्य

नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानुन बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था समेत गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा स्थानीय स्तरको विकासको लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक र विषय क्षेत्रगत दीर्घकालीन तथा मध्यमकालीन योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गर्ने, मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्ने, आवश्यकताको प्रक्षेपण गर्ने, राजस्वको प्रक्षेपण तयार गर्ने र वित्तीय अनुशासन कायम गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

आवधिक विकास योजनाले लिएका लक्ष्य, मध्यमकालीन खर्च संरचनाले गरेका व्यवस्थालाई स्रोत साधनसँग तालमेल गरी प्राथमिकताका साथ स्रोतको विनियोजन गर्न वार्षिक विकास कार्यक्रम आवश्यक हुन्छ । नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको योजना प्रक्रिया सन्दर्भमा अगाडि सारेका विषय वस्तुहरूलाई मूर्तरुप दिन तथा एकरुपता कायम गर्न स्थानीय तह वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ तयार गरिएको छ ।

५.३ उद्देश्य

वार्षिक योजना, वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमाको मुख्य उद्देश्य मध्यमकालीन स्थानीय योजनाको उद्देश्य एवम् लक्ष्यको प्राप्तिको लागि स्थानीय तहमा सञ्चालन गरिने विकास आयोजना तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनको प्रभावकारिता कायम गर्नु हो । तसर्थ, वार्षिक योजना तर्जुमा गर्दा आवधिक विकास योजना र मध्यमकालीन खर्च संरचनासँग तादतम्यता कायम गर्नु अनिवार्य हुन्छ ।

यसका साथै यसको उद्देश्य विकास कार्यक्रममा पारदर्शिता, स्थानीय स्रोत साधनहरूको न्यायोचित वितरण र विनियोजित बजेटबाट अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु हो ।

५.४ वार्षिक योजना तथा वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमाका आधारहरू

गाउँपालिका/नगरपालिकाले वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा देहायका विषयलाई प्रमुख आधार लिनु पर्दछः

(क) नेपालको संविधान

(ख) संघ तथा प्रदेशका दीर्घकालीन सोच

(ग) संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना

(घ) स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना

(ङ) दिगो विकास लक्ष्य

(च) विकासका अन्तरसम्बन्धित विषय

(छ) नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा जनाएका प्रतिवद्धताबाट सिर्जित दायित्व

(ज) संघ र प्रदेश सरकारले अवलम्बन गरेका अन्य आर्थिक नीति आदि ।

साथै स्थानीय तहको वार्षिक योजना, अथवा वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमासँग सम्बन्धित निम्नलिखित ऐन, नियम तथा निर्देशिकालाई समेत आधार लिनु पर्नेछः

(क) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

(ख) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

(ग) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

(घ) स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित)

(ङ) संघीय र प्रदेश सरकारले जारी गरेका नीति, कानुन तथा मापदण्ड

(च) स्थानीय तहमा बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन, आर्थिक व्यवस्थापन तथा सम्पत्ति हस्तान्तरण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४

(छ) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावली, २०६४ का सान्दर्भिक दफा तथा नियम

वाषिक योजना तथा बजेट तर्जुमा सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा देहायका व्यवस्था रहेको छ ।

(क) भाग- १९ स्थानीय आर्थिक कार्य प्रणाली

२२८. कर लगाउन वा ऋण लिन नपाइनेः

(१) कानुनबमोजिम बाहेक स्थानीय तहमा कुनै कर लगाउन, उठाउन र ऋण लिन पाइने छैन।

(२) स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, वस्तु तथा सेवाको ओसार पसार, पूँजी तथा श्रमबजार, छिमेकी प्रदेश वा स्थानीय तहलाई प्रतिकूल नहुने गरी कानुन बनाई कर लगाउन सक्नेछ।

२२९. स्थानीय सञ्चित कोषः

(१) स्थानीय तह अन्तर्गतका प्रत्येक गाउँपालिका र नगरपालिकामा एक स्थानीय सञ्चित कोष रहनेछ। त्यस्तो कोषमा गाउँपालिका वा नगरपालिकालाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजस्व, नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लिएको ऋण रकम र अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम जम्मा हुनेछ।

(२) उपधारा (१) बमोजिमको स्थानीय सञ्चित कोषबाट गर्न सकिने खर्च सम्बन्धी व्यवस्था स्थानीय कानुनबमोजिम हुनेछ।

२३०. गाउँपालिका र नगरपालिकाको राजस्व र व्ययको अनुमानः

(१) यस संविधानको अधीनमा रही गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले प्रत्येक आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमान स्थानीय कानुनबमोजिम गाउँ सभा वा नगर सभामा पेस गरी पारित गराउनु पर्नेछ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाले राजस्व र व्ययको अनुमान पेस गर्दा घाटा बजेट निर्माण गर्नुपर्ने भएमा संघीय कानुन र प्रदेश कानुनबमोजिम घाटा पूर्ति गर्ने स्रोत समेतको प्रस्ताव गर्नु पर्नेछ।

५.५ वार्षिक योजना, बजेट तथा विकास कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रिया

स्थानीय तहले आफ्नो वार्षिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा सामान्यतया स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा

बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित) को दफा ५मा उल्लिखित योजना तर्जुमाका चरणहरू बमोजिम गर्नुपर्ने हुन्छ।

वार्षिक योजना (बजेट तथा कार्यक्रम) तर्जुमा देहायको चरण र समय सीमा

क्र.सं.	चरण	समय सीमा
१.	आय व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण नेपाल सरकारमा पेस	संघबाट - फागुन मसान्तभित्र प्रदेशबाट - चैत्र मसान्तभित्र
२.	संघ र प्रदेशबाट वित्तीय हस्तान्तरणको सीमा र मार्गदर्शन प्राप्ति (क) संघबाट (ख) प्रदेशबाट	(क) फाल्गुण मसान्त (ख) चैत्र मसान्त
३.	विषयगत क्षेत्र छुट्याउने	पौष १५ गतेभित्र
४.	स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण - स्थानीय राजस्व परामर्श समितिले सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यपालिकामा राजस्व प्रक्षेपण गरी पेस गरिसक्नु पर्ने । - स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले स्थानीय तहको स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण सम्पन्न गरिसक्नु पर्ने ।	वैशाख १० गतेभित्र
५.	आगामी आर्थिक वर्षको बजेट सीमा गाउँपालिका/नगरपालिकाका विषयगत महाशाखा, शाखा तथा वडा समितिलाई पठाउने	वैशाख १५ गतेभित्र
६.	वडास्तरीय योजना तर्जुमा र प्राथमिकता निर्धारण	जेठ १५ गतेभित्र
७.	एकीकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा	जेठ मसान्त भित्र
८.	कार्यपालिकाबाट स्वीकृति	असार ५ गतेभित्र
९.	सभामा पेस	असार १० गतेभित्र
१०.	बजेट तथा कार्यक्रम सम्बन्धित सभाबाट स्वीकृति	असार मसान्त भित्र
११.	बजेट तथा कार्यक्रम सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गर्नुपर्ने	साउन १५ गतेभित्र

५.५.१ आय व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारमा पेस

गाउँपालिका/नगरपालिकाले आगामी आर्थिक वर्षको आय व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण राजस्व परामर्श समिति र बजेट तथा स्रोत अनुमान समितिको सिफारिसमा कार्यपालिकाबाट निर्णय गरी प्रत्येक वर्षको **पुस मसान्त भित्र** नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय तथा प्रदेशको आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय समक्ष देहायका विवरण पेस गर्नु पर्दछः

- व्ययको अनुमान,
- आफ्नो स्रोतबाट सङ्कलन हुनसक्ने अनुमानित राजस्व,
- राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुन सक्ने अनुमानित रकम र
- वित्तीय हस्तान्तरण र अनुदानबाट प्राप्त हुनसक्ने अनुमानित रकम ।

५.५.२ संघ र प्रदेशबाट वित्तीय हस्तान्तरणको खाका र मार्गदर्शन प्राप्ति

नेपाल सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय समानीकरण अनुदान वापत स्थानीय तहलाई आगामी आर्थिक वर्षमा उपलव्ध हुने स्रोतको विवरण फागुन मसान्त भित्र तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई उपलव्ध हुने राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय अनुदानको अनुमानित विवरण **चैत्र मसान्त भित्र** सम्बन्धित स्थानीय तहमा पठाउनुपर्ने हुन्छ ।

५.५.३ विषयगत क्षेत्र छुट्याउने

गाउँ/नगर कार्यपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालन गर्ने विकास क्रियाकलापहरूलाई निम्न अनुसार विषयगत क्षेत्र तोकी कार्यपालिकाका सदस्यहरूलाई विषय क्षेत्रगत जिम्मेवारी दिनु पर्दछ।

(क) **आर्थिक विकासः** यस क्षेत्र अन्तर्गत कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, सहकारी, वित्तीय जस्ता क्षेत्र समावेश गर्ने । त्यस्तैगरी दिगो विकास लक्ष्य लक्ष्य १ः गरिबी हटाउनु, लक्ष्य २ः भोकमरी शून्य हुनु, लक्ष्य ८ः मर्यादित काम तथा आर्थिक विकास र लक्ष्य १०ः असमानतामा कमी पनि आर्थिक विकास समिति अन्तरगत छलफल गर्नुपर्दछ।

(ख) **सामाजिक विकासः** शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, संस्कृति प्रर्बद्धन, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (महिला, बालवालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुस्लिम ,थारु र अल्पसङ्ख्यक आदि) जस्ता क्षेत्र समावेश गर्ने । दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगतका लक्ष्य ३ः असल स्वास्थ तथा स्वास्थ जीवन, लक्ष्य ४ः गुणस्तरीय शिक्षा, लक्ष्य ५ः लैङ्गिक समानता, लक्ष्य ६ः स्वाच्छ पानी तथा सरसफाइ सामाजिक विकास समितिमा छलफल गर्नु पर्दछ।

(ग) **पूर्वाधार विकासः** सडक तथा पुल (झोलुङ्गे पुल समेत), सिंचाई, भवन तथा सहरी विकास, ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत्, सञ्चार जस्ता क्षेत्र समावेश गर्ने । दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगतका लक्ष्य ७ः सबैले धान्न सक्ने सफा ऊर्जा, लक्ष्य ९ः उद्योग, नवीन खोज तथा पूर्वाधार, र लक्ष्य ११ः दिगो सहर तथा समुदाय आदिलाई पूर्वाधार विकास अन्तरगत छलफल गर्नुपर्दछ।

(घ) वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनः वन तथा भू–संरक्षण, जलाधार संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहोरमैला व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विपद् व्यवस्थापन, वारुणयन्त्र सञ्चालन जस्ता क्षेत्र समावेश गर्ने । दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत लक्ष्य १२ः उत्तरदायी उपभोग तथा उत्पादन लक्ष्य, १३ः जलवायु परिवर्तन कार्य र लक्ष्य १५ः जलमाथिको जीवन यस समितिमा छलफल गर्नुपर्दछ।

(ङ) सुशासन तथा संस्थागत विकासः मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, राजस्व परिचालन, वित्तीय व्यवस्थापन, वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण, सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परीक्षण, आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षण, बेरुजु फछ्र्यौट, सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, नागरिक सन्तुष्टी सर्वेक्षण र अन्तरनिकाय समन्वय जस्ता क्षेत्र समावेश गर्ने। दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत लक्ष्य १६ः शान्ति तथा न्यायपूर्ण समाज र बलिया संस्था र लक्ष्य १७ः बहुसरोकार र विश्व साझेदारी यस समितिमा छलफल गर्नु पर्दछ।

(च) दिगो विकसको स्थानीयकरणः संविधानले तीनै तहका एकल र साझा कार्यसूचीमार्फत् सहकारीता, समन्वय र सहअस्तित्वमा आधारित शासन व्यवस्थाको सिद्धान्त अवलम्बन गरेको छ । यसै सन्दर्भमा दिगो विकास लक्ष्यलाई कार्यान्वयन तहमा लैजान यसका लक्ष्यहरू, परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र सूचकहरूलाई स्थानीयकरण गरी प्रदेश स्तर र स्थानीय तहको योजनामा आन्तरिकीकरण / मूलप्रवाहीकरण (Internalization / Mainstreaming) गर्नु पर्दछ। यसका लागि प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा दिगो विकास लक्ष्य २०३० को आन्तरिकीकरण प्रक्रिया र यसको लागि गठन हुने संस्थागत संयन्त्रमा एकरुपता कायम गर्नुपर्ने र संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको अन्तरआवद्धता (Inter-connection) कायम गरी राष्ट्रिय लक्ष्यका साथै अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता हासिल गर्न सहयोगी भूमिका खेल्नु पर्ने आवश्यक भएको छ। गण्डकी प्रदेशले संघीय दिगो विकास लक्ष्यहरु वर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र २०१६-२०३० लाई आधारमानी दिगो विकास लक्ष्यहरु: गण्डकी प्रदेशको आधार तथ्याङ्क प्रतिवेदन २०७६ प्रकाशन गरी सकेको र दिगो विकास लक्ष्यका मुख्य मुख्य सूचकहरु प्रथम पञ्चवर्षीय योजनामा आन्तरिकीकरण गरेको छ। स्थानीय तहले प्रदेशले तयार गरेका दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरु आ आफ्नो सामर्थ्य अनुसार आवधिक विकास योजनामा आन्तरिकीकरण गर्नु पर्दछ।

विषयगत समितिमा छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न सघाउने तपसिलका कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिनु उपयुक्त हुन्छः

दिगो विकास लक्ष्य १: सबै प्रकारका विषम गरिबीलाई सबै ठाउँबाट अन्त्य गर्ने ।

- दिगो र समावेशी आर्थिक वृद्धि गर्न सघाउने ।
- नयाँ रोजगारीको सृजना गर्ने ।
- गरिब र सीमान्तीकृत् समुदायको आय वृद्धि गर्ने ।
- विकास निर्माणमा जनसहभागिता वृद्धि गर्ने ।
- आर्थिक असमानतालाई न्यून गर्न मद्दत गर्ने ।
- गरिबी निवारण गर्न सघाउने ।

दिगो विकास लक्ष्य २: भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्यसुरक्षा तथा उन्नत पोषण प्राप्ति गर्ने र दिगो कृषिको प्रर्वद्धन गर्ने ।

- ५ वर्ष मुनिका बच्चा तथा गर्भवती महिलाहरुमा कुपोषण हटाउन मद्दत गर्ने ।
- पोषणयुक्त खाद्य बस्तुको उत्पादन, प्रर्वद्धन र वितरण गर्न मद्दत गर्ने ।
- कृषिलाई आधुनिकीकरण गरी जमिनको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सहयोग गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य ३: स्वास्थ्य जीवन सुनिश्चित गर्ने र सबै उमेर समूहका सबै मानिसको कल्याण प्रर्वद्धन गर्ने ।

- मातृमृत्यु, शिशुमृत्यु र ५ वर्ष मुनिका वालमृत्युदर घटाउन सहयोग गर्ने ।
- सरुवारोग नियन्त्रण र व्यवस्थापन गर्न सहयोग गर्ने ।
- महिला र युवायुवतीको प्रजनन स्वास्थ्य व्यवस्थित र समृद्ध वनाउन मद्दत गर्ने ।
- बदलिदो रोगहरुको संरचना अनुसार विशिष्टीकृत् स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन मद्दत गर्ने ।
- स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रममा जनसहभागिता वढाउने।

दिगो विकास लक्ष्य ४: सबैका लागि समावेशी तथा गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरुलाई प्रर्वद्धन गर्ने ।

- आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर १०० प्रतिशत पुऱ्याउन सहयोग गर्ने ।
- कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा १२ पुग्ने बालबालिकाको अनुपात बढाउन सहयोग गर्ने ।
- शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गरी विद्यार्थीको सिकाइ दर वढाउन मद्दत गर्ने ।
- साधारण शिक्षालाइ प्राविधिक शिक्षामा रुपान्तरण गर्ने कार्यक्रम ।

दिगो विकास लक्ष्य ५: लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला तथा किशोरीहरूको सशक्तीकरण गर्ने ।

- चेलिवेटी बेचबिखन, ओसारपसार र महिला तथा किशोरीविरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा अन्त्य गर्न मद्दत गर्ने ।
- राजनीतिक, आर्थिक तथा सार्वजानिक जीवनका सबै निर्णय तहमा नेतृत्वका लागि महिलाहरुको प्रभावकारी सहभागिता तथा अवसर सुनिश्चित गर्न सहयोग गर्ने ।
- लैंङ्गिक समानता र महिला तथा किशोरीहरुको सशक्तीकरण
- प्रर्वद्धन गर्न मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य ६:सबैका लागि खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

- सबै नागरिकलाई सुरक्षित तथा खर्चले धान्न सक्ने मूल्यमा सुरक्षित पिउने पानीको पहुँच सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्ने ।
- खुल्ला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणगरी त्यसको दिगोपना कायम गर्न मद्दत गर्ने।
- खानेपानीको पहुँच वृद्धि गर्न र सरसफाइको व्यावस्थापन गर्न स्थानीय समुदायको सहभागिता वृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य ७: सबैका लागि खर्चले धान्न सक्ने, भरपर्दो, दिगो तथा आधुनिक ऊर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

- खर्चले धान्न सक्ने, भरपर्दो र आधुनिक ऊर्जामा सर्बसाधारणको पहुँच वृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा खपतहुने कुल ऊर्जामा नवीकरणीय ऊर्जाको अंश वढाउन मद्दत गर्ने ।
- प्रभावकारी ऊर्जा उपकरणको प्रयोग मार्फत ऊर्जाको खपत घटाउन मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य ८: सबैका लागि समावेशी तथा दिगो आर्थिक वृद्धि, रोजगारी तथा मर्यादित कामको प्रर्वद्धन गर्ने ।

- सर्वसाधारण नागरिकको प्रतिव्यक्ति आय वृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
- औद्योगिकीकरणलाई वढावादिई स्थानीय स्तरमा दिगो रोजगारीको सृजना गर्न मद्दत गर्ने ।
- उद्यमशीलता विकास गर्न सर्वसुलभ कर्जाको पहुँच वृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य ९: बलियो पूर्वाधार निर्माण गर्ने, औद्योगिकीकरणलाई दिगो बनाउने तथा नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

- स्थानीय स्तरमा आर्थिक विकास र मानव कल्याणलाई सघाउ पुऱ्याउने दिगो तथा बलिया पूर्वाधार निर्माण गर्न मद्दत गर्ने ।
- कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको अंश वृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
- सञ्चारको पहुँच वृद्धि गरी स्थानीय उत्पादनलाई राष्ट्रिय मूल्य श्रङ्खलामा आबद्ध गर्न मद्दत गर्ने ।
- बलिया, टिकाउ र भूकम्प प्रतिरोधी पूर्वाधार निर्माण गर्न मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य १०: देशभित्रै र देशहरूमाझ रहेको असमानतालाई न्यून गर्ने ।

- गरिब र धनीबीच उपभोग र आम्दानीको फरक न्यूनीकरण गर्न मद्दत गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा राजनीतिक तथा सामाजिक समावेशीता प्रर्वद्धन गर्न मद्दत गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा भए गरेका विभेदपूर्ण सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक प्रचलन र अभ्यास न्यूनीकरण गर्न मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य ११: सहरहरुलाई समावेशी, सुरक्षित, सबल र दिगो बनाउने ।

- सुकुम्वासी, सीमान्तकृत् तथा लोपोन्मुख जाती, हलिया, आदिका बस्तीलाई आधारभूत सुविधा सहितका बस्तीमा रुपान्तरण गर्न मद्दत गर्ने ।
- भूकम्प र बाढीपहिरो पीडित बस्ती र भूकम्पमा भत्केका ऐतिहासिक एवम् साँस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माण गर्न मद्दत गर्ने ।
- सुरक्षित र दिगो सडक तथा बस्ती विकास एवम् अन्य पूर्वाधार निर्माण गर्न सहयोग गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य १२: दिगो उपभोग र उत्पादनको ढाँचा सुनिश्चित गर्ने ।

- कमिसनमुखी आर्थिक क्रियाकलापलाई उत्पादनमुखी बनाउन मद्दत गर्ने ।
- प्राकृतिक स्रोतहरुको दिगो व्यवस्थापन र प्रभावकारी प्रयोग गर्न मद्दत गर्ने ।
- कृषि जमिनको उर्वरा शक्ति (उत्पदकत्व) बढाउन मद्दत गर्ने ।
- बस्तीमा उत्पन्न हुने फोहोरको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरणको संरक्षण र आर्थिक लाभ हसिल गर्न मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य १३: जलवायु परिवर्तन तथा यसका प्रभावहरू विरुद्ध लड्न तत्काल कार्य थाल्ने ।

- जलवायु परिवर्तन र प्राकृतिक प्रकोपको जोखिम सामना गर्न र अनुकूलन क्षमता वृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तन सम्वन्धी उपायहरुलाई प्रदेशका आयोजनाहरुमा समावेश गर्ने ।
- प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण, अनुकूलन तथा पूर्व चेतावनी दिने संस्थाको संस्थागत क्षमता वृद्धि गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य १५: वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरणविरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्टयाउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने ।

- वनलाई जनताको आर्थिक समृद्धिसँग जोडने कार्यक्रम ।
- वन विनाश तथा भूक्षयीकरण नियन्त्रण गर्न मद्दत गर्ने ।
- वन्यजन्तुको अवैध सिकार, चोरी निकासी र पैठारीमा नियन्त्रण गर्न मद्दत गर्ने ।
- वन तथा पर्यावरणीय प्रदेशहरुमा जैविक विविधता वढाउन मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य १६: न्यायपूर्ण, शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजहरुको प्रवर्द्धन गर्ने ।

- सुशासनको प्रवर्द्धन गर्न र सवैकालागि न्यायमा समान पहुँच प्रवर्द्धन गर्न मद्दत गर्ने ।
- भ्रष्टाचार न्यूनीकरण गर्न मद्दत गर्ने ।
- जन्मदर्ता लगायतको कानुनी पहिचान सवैलाई दिन मद्दत गर्ने ।

दिगो विकास लक्ष्य १७: दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारीलाई पुर्नर्जीवन दिने ।

- कर तथा राजस्व परिचालन र सङ्कलन क्षमता सुदृढीकरण गर्ने ।
- संघीय, प्रान्तीय र स्थानीय सरकारबीच आर्थिक क्षेत्रमा पनि समन्वय र सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने ।
- तर्जुमा भएका आयोजना कार्यन्वयन क्षमता वृद्धि गर्ने ।

विषयगत समितिको व्यवस्था

गाउँ/नगर कार्यपालिकाले विकास क्रियाकलापहरूलाई निम्न अनुसार विषयगत समिति बनाउनु पर्दछ। विषयगत समितिमा देहाय बमोजिम प्रत्येक क्षेत्रहरूमा सदस्य रहने छन्:

(१)	विषय क्षेत्र हेर्ने कार्यपालिकाको सदस्य	संयोजक
(२)	कार्यपालिकाले तोकेका कम्तीमा एक जना महिला सहित दुई जना कार्यपालिकाका सदस्य	सदस्य
(३)	सम्बन्धित विभाग/महाशाखा/शाखा प्रमुख	सदस्य– सचिव

सम्बन्धित क्षेत्रमा एक भन्दा बढी शाखाहरू रहेको अवस्थामा कार्यपालिकाले कुनै एक जना शाखा प्रमुखलाई सदस्य सचिव तोकी अन्य शाखा प्रमुखहरूलाई सदस्यको रुपमा सहभागी गराउनु पर्दछ।

५.५.४ स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण

क) स्थानीय राजस्व परामर्श समिति

नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र अन्य प्रचलित कानुनको अधिनमा रही स्थानीय तहले आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सक्ने राजस्वका स्रोत, दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुनसक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने प्रयोजनको लागि देहाय बमोजिमको एक स्थानीय राजस्व परामर्श समिति गठन गर्नु पर्दछ।

(क)	उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख	संयोजक
(ख)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
(ग)	कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाका सदस्य मध्येबाट १ जना महिलासहित २ जना सदस्य	सदस्य
(घ)	निजी क्षेत्रको उद्योग वाणिज्यसम्बन्धी मान्यता प्राप्त संस्थाको गाउँ वा नगर तहको अध्यक्ष वा निजले तोकेको प्रतिनिधि	सदस्य

(ङ) घरेलु तथा साना उद्योगसम्बन्धी मान्यता प्राप्त संस्थाको नगर वा गाउँ तहको अध्यक्ष वा निजले तोकेको प्रतिनिधि — सदस्य

(च) कार्यपालिकाको राजस्व महाशाखा/विभाग वा शाखा प्रमुख — सदस्य– सचिव

राजस्व परामर्श समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ

(क) राजस्वसम्बन्धी नीति/ कानुनको तर्जुमा, संशोधन, परिमार्जन र सो को परिपालनाको सम्वन्धमा आवश्यक परामर्श प्रदान गर्ने ।

(परामर्श दिँदा, कर वा गैरकर राजस्वको प्रस्ताव गर्दा वा भैरहेको कर वा गैरकर राजस्वमा परिवर्तन गर्नु पर्दा त्यसको औचित्य तथा त्यसवाट पर्ने प्रभाव समेत उल्लेख गरी प्रस्ताव तयार गर्ने । साथै नेपाल सरकार, अन्य प्रदेश वा स्थानीय तहले लगाएका कर वा गैरकर र त्यसका दरसँग यथासम्भव तादत्म्य हुने गरी गर्नुपर्ने हुन्छ।)

(ख) राजस्वका स्रोत दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने,

(ग) राजस्वका दर र क्षेत्र लगायतका आधारमा आन्तरिक आयको विश्लेषण र अनुमान गर्ने,

(घ) स्थानीय उद्योग तथा व्यवसाय प्रर्वद्धन र रोजगारी सिर्जनामा योगदान दिने किसिमको कर नीतिको सम्बन्धमा परामर्श दिने,

(ङ) कर राजस्व, गैरकर राजस्व, सेवा शुल्क, दस्तुर सम्बन्धमा परामर्श दिने,

(च) राजस्व प्रशासन सुधारका लागि अन्य आवश्यक परामर्श दिने ।

स्थानीय राजस्व परामर्श समितिले राजस्व प्रक्षेपण गरी प्रत्येक वर्षको **पौष १५ गतेभित्र** सम्बन्धित तहको कार्यपालिकामा पेस गरी सक्नुपर्ने छ ।

ख) स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति

गाउँपालिका/नगरपालिकामा प्राप्त हुने आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम, अनुदान, ऋण र अन्य आयको प्रक्षेपण र सोको सन्तुलित वितरणको खाका तथा बजेट सीमा निर्धारण गर्न देहाय बमोजिमको स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति गठन गर्नु पर्दछ।

(क) अध्यक्ष वा प्रमुख — संयोजक

(ख) उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख — सदस्य

(ग) कार्यपालिकाका सदस्यहरू मध्ये महिला, दलित वा अल्पसङ्ख्यक समेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी अध्यक्ष वा प्रमुखले तोकेको चार जना — सदस्य

(घ) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत — सदस्य–सचिव

(ङ) समितिले आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित कर्मचारी र विषय विज्ञलाई समितिको बैठकमा आमन्त्रित सदस्यको रुपमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

खण्ड (ग) बमोजिम सदस्य तोक्दा अध्यक्ष वा प्रमुखले आफू सम्वद्ध राजनीतिक दल बहेकको राजनीतिक दलको सदस्य समेतलाई तोक्नु पर्नेछ । तर कार्यपालिकामा अन्य राजनीतिक दलको प्रतिनिधित्व नभएको हकमा यो व्यवस्था लागु हुने छैन ।

स्रोत अनुमान तथा बजेट निर्धारण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः

(क) आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने आय, नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तीय हस्तान्तरण, आन्तरिक ऋण तथा अन्य आयको प्रक्षेपण गर्ने,

(ख) राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक प्राथमिकता र स्थानीय आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी प्रक्षेपित स्रोत र साधनको सन्तुलित वितरणको खाका तय गर्ने,

(ग) आगामी आर्थिक वर्षको लागि स्रोत अनुमानको आधारमा बजेटको कुल सीमा निर्धारण गर्ने,

(घ) विषय क्षेत्रगत बजेटको सीमा निर्धारण गर्ने,

(ङ) नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त मार्गदर्शन, स्थानीय आर्थिक अवस्था, आन्तरिक आयको अवस्था समेतको आधारमा बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरणका आधार तय गर्ने,

(च) विषय क्षेत्रगत बजेट तर्जुमासम्बन्धी मार्गदर्शन तय गर्ने,

(छ) स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण सम्बन्धमा स्थानीय तहको आवश्यकता र निर्णय बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

यस चरणमा गाउँपालिका/नगरपालिकाको आगामी आ.व.का लागि उपलब्ध हुने आय तथा स्रोत (राजस्व, वित्तीय हस्तान्तरण, अनुदान) को अनुमान गरी बजेट सिमा र आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधार तथा योजना तर्जुमाको मागदर्शन तयारीका लागि देहायका कार्य गरिन्छन ।

- आन्तरिक आय (कर, शुल्क, दस्तुर र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम) को अनुमान ।
- संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तीय हस्तान्तरण (वित्तीय समानीकरण, ससर्त, विशेष र समपूरक अनुदान) को अनुमान ।
- कुल स्रोतको अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण।
- आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधार र मार्गदर्शन तयारी।

स्रोत साधनको अनुमान र राजस्व सम्बन्धी परामर्शको लागि उपाध्यक्ष, उपप्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको स्थानीय राजस्व परामर्श समितिबाट आगामी आर्थिक वर्षको लागि स्रोत साधनको परिचालन सम्भावना र करका दरहरूबारे परामर्श प्राप्त हुन्छ ।त्यसका आधारमा गाउँपालिका/नगरपालिकामा अध्यक्ष वा प्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले बजेट सीमा प्रक्षेपण तयार गर्नु पर्दछ।

समितिले आफ्नो कार्य प्रत्येक आर्थिक वर्षको **वैशाख १० गतेभित्र** सम्पन्न गरिसक्नु पर्ने छ । समितिले बजेट प्रक्षेपण गर्दा आगामी आर्थिक वर्षपछिको थप दुई वर्षको समेत गर्नुपर्दछ । यस्तो अनुमान गरिंदा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग र प्रदेश र गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट सङ्कलित राजस्व जम्मा गर्न प्रदेश स्तरमा रहेको कोषबाट प्राप्त हुने स्रोतको समेत अनुमान गर्नुपर्दछ ।यसरी तयार भएको आगामी आर्थिक वर्षको बजेट सीमा प्रत्येक वर्षको **वैशाख १५ गतेभित्र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले गाउँपालिका वा नगरपालिकाका** विषयगत महाशाखा/शाखा तथा वडा समितिलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ।

५.५.५ बजेट सीमा निर्धारण गर्ने विधि

गाउँपालिका/नगरपालिकाले बजेट सीमाको निर्धारण गर्दा देहाय बमोजिमको प्राथमिकताको आधारमा गर्नुपर्ने हुन्छः–

(क) गाउँपालिका/नगरपालिका स्तरका गौरवका आयोजनाहरूको लागि आवश्यक रकम,

(ख) समपूरक कोष आवश्यक पर्ने आयोजनाको लागि चाहिने रकम,

(ग) ससर्त अनुदानको कार्यक्रमको लागि तोकिएको रकम,

(घ) दिगो विकासका लक्ष्य लगायत राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने रकम,

(ङ) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन बमोजिम गाउँपालिका/नगरपालिका आफैंले गर्नुपर्ने अन्य अत्यावश्यक कार्यहरू,

(च) माथि उल्लिखित क्षेत्रलाई आवश्यक रकम विनियोजन गरिसकेपछि मात्र बाँकी रकम जनसंख्या, क्षेत्रफल, मानव विकासको अवस्था, पूर्वाधार विकासको अवस्था, विकास लागत, राजस्व परिचालनको अवस्था र लागत सहभागिताको अवस्था जस्ता विषयलाई आधार मानी वडागत खर्चको आवश्यकता र औचित्यताको आधारमा वडागत बजेट सीमा निर्धारण गर्नु पर्नेछ। वडामा दामासाहीले बजेट विनियोजन गर्नु हुदैन आवश्यकता र प्राथमिकता अनुसार बजेट विनियोजन गर्नु पर्दछ ।

(छ) बजेट सीमा निर्धारण गर्दा स्थानीय तहमा रहेको सामाजिक तथा साँस्कृतिक विविधतालाई आधार मानी यस्ता क्षेत्रको सशक्तीकरणको लागि आवश्यक पर्ने रकमको सीमा समेत निर्धारण गर्नु पर्दछ ।

(ज) गाउँ/नगरपालिकाको कूल बजेट सीमाबाट तलब भत्ता तथा कार्यालय सञ्चालनको लागि आवश्यक पर्ने बजेट छुटयाई अन्य कार्यक्रमका लागि बजेट सीमा निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी प्रशासनिक खर्चका लागि बजेट सीमा निर्धारण गर्दा राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम र आन्तरिक आयको रकम भन्दा बढी नहुने गरी गर्नु पर्दछ।

५.५.६ वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण

बस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रमबारे छलफल गरी समावेश गर्नु पर्दछ।वडा तहअन्तर्गतका बस्ती/टोल स्तरको आयोजनाहरू छनौट गर्दा निम्नलिखित प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु पर्दछ।

बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा निम्नानुसार गर्नुपर्ने छः

(क) वडा समितिले आफ्नो वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यहरूलाई विभिन्न बस्ती/टोलको योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्नेगरी जिम्मेवारी प्रदान गर्नु पर्दछ।

(ख) प्रत्येक वडाले वडा भित्रका बस्ती/टोलहरूमा योजना तर्जुमाको लागि बैठक हुने दिन, मिति र समय कम्तीमा तीन दिन अगावै सार्वजनिक सूचनामार्फत जानकारी गराउनु पर्दछ ।

(ग) गाउँपालिका/नगरपालिकाअन्तर्गतका वडाअन्तर्गत रहेका बस्ती/टोलहरू भेलामार्फत बस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने बस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी आयोजना/कार्यक्रम छनौट गर्नु पर्दछ।

(घ) बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा सो बस्ती भित्रका सबै वर्ग र समुदाय (महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत, युवा, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएको वर्ग आदि) लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गर्नु पर्दछ।

बस्ती/टोल भित्रका क्रियाशील सामुदायिक सस्थाहरू (टोल विकास सस्था, महिला/आमा समूह, वाल क्लव/सञ्जाल, युवा क्लव, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूहजस्ता समूहहरू) लाई पनि सहभागी गराउनु पर्दछ।

माथि उल्लेख भए बमोजिमका सरोकारवालाहरूको अधिकाधिक सहभागिता हुने गरी वडा सदस्यको संयोजनमा निर्धारित समय, मिति र स्थानमा उपस्थित भै आयोजना छनौटको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल, विमर्श गरी आयोजनाहरूको छनौट गर्नुपर्नेछ । यसरी बस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची संयोजकले लिखित रुपमा तयार गरी वडा समितिमा पेस गर्नु पर्दछ।

वडा समितिहरूले टोल/बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्र अनुसार समूहकृत गरिन्छ । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिवाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको आधारमा सम्बन्धित वडाहरूले बस्ती टोलबाट प्राप्त योजनाहरूमध्येबाट वडाको लागि प्राप्त बजेट सीमाको अधीनमा रही योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकता निर्धारण समेत गरी अनुसूची ४ बमोजिमको ढाँचामा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेस गर्नु पर्दछ।

बस्ती टोलबाट योजना माग गर्दा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजनाहरू छुट भएको अवस्थामा वडा समितिले त्यस्ता योजनाहरू वडा समितिको बजेट सीमा भित्र रही औचित्यताको आधारमा समावेश गर्न सक्नेछ । वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने गाउँ/ नगरस्तरीय महत्वपूर्ण आयोजनाहरू भएमा वडा समितिले गाउँ तथा नगरपालिकामा छुट्टै सूची पठाउन सक्नेछ ।

वडा समितिले आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधारहरू र दिगो बिकस लक्ष्य प्राप्त गर्ने कार्यक्रमलाई विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ। यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ गाउँपालिका वा नगरपालिकामा पठाउनु पर्दछ।

५.५.७ बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा

बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिको गठन

स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिबाट निर्धारण भएको आयको प्रक्षेपण, वितरणको खाका र बजेट सिमामा आधारित भै स्थानीय तहको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न देहाय बमोजिमको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति गठन गर्नुपर्ने हुन्छः

(क) उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख	संयोजक
(ख) विषयगत क्षेत्र हेर्ने गाउँ वा नगर कार्यपालिकाका सदस्यहरू	सदस्य
(ग) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
(घ) योजना महाशाखा/विभाग वा शाखा प्रमुख	सदस्य सचिव

यस समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः

(क) आगामी आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रमको प्रस्ताव तयार गर्ने,

(ख) स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले दिएको बजेट सीमा भित्र रही बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गर्ने,

(ग) बजेट तथा कार्यक्रमको प्रस्तावलाई विषय क्षेत्रगत रुपमा छलफल गर्ने व्यवस्था मिलाई अन्तिम प्रस्ताव तयार गरी कार्यपालिकामा पेस गर्ने,

(घ) योजना तथा कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन नदिने व्यवस्था मिलाउने तथा योजना र कार्यक्रमबीच आपसी तादतम्यता तथा परिपुरकता कायम गर्ने,

(ङ) बजेट तथा कार्यक्रमसम्बन्धी स्थानीय तहको आवश्यकता बमोजिम अन्य कार्यहरू गर्ने।

५.५.८ वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा

विषयगत रुपमा प्राथमिकीकरण सहित पेस भएका योजनाहरूलाई बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले कार्यक्रममा दोहोरो नपर्ने गरी देहाय बमोजिम योजनाको प्राथमिकीकरण र बजेट तर्जुमा गर्नु पर्दछ ।

(क) स्थानीय तहको आवधिक योजनाको सोंच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति

(ख) स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना

(ग) बजेट तथा कार्यक्रम समितिबाट प्राप्त बजेट सीमा, मार्गदर्शन र योजना प्राथमिकीकरणका आधारहरू

(घ) विषयगत समितिबाट प्राथमिकीकरण भै नआएका तर गाउँपालिका/नगरपालिका स्तरका महत्वपूर्ण आयोजनाहरू (५.२.३. क, ख, ग, घ ङ बमोजिमका योजनाहरू) छनौट गर्नु पर्ने भएमा स्पष्ट आधार र औचित्य समेतका आधारमा बजेटको सुनिश्चितता हुने गरी त्यस्ता योजना समावेश गर्न सकिनेछ ।

(ङ) स्थानीय तहको स्रोत साधनले मात्र योजना सम्पन्न गर्न सम्भव नभएका तर स्थानीय तहका अत्यावश्यक र तोकिएको मापदण्ड पुरा गरेका योजनाहरूलाई समपूरक अनुदानबाट सञ्चालन गर्नको लागि प्रस्ताव गर्न सकिने छ ।

बजेट तर्जुमा समितिले तयार गरेको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको मस्यौदा असार ५ गतेभित्र अध्यक्ष र प्रमुखमार्फत् कार्यपालिका समक्ष पेस गर्नु पर्दछ।

वडाहरूबाट प्राप्त योजनाहरूलाई बजेट सीमा, दिगो विकास लक्ष्य, मार्गदर्शन तथा आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधारमा एकीकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले आवश्यक परिमार्जन सहित कार्यपालिकामा पठाउनुपर्ने हुन्छ।

५.५.९ गाउँ/नगर कार्यपालिकाबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति

बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले पेस गरेको आगामी आर्थिक वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, राजस्व र ब्ययको अनुमान (वार्षिक बजेट) गाउँ/नगर कार्यपालिकाबाट असार ५ गतेभित्र स्वीकृत गरी सक्नु पर्दछ।

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत बजेट प्रमुख वा अध्यक्षले आगामी आर्थिक वर्षको राजस्व र व्यय (बजेट) को अनुमानका रुपमा सभामा पेस गर्नुपर्छ ।वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटसँग सम्बन्धित देहाय अनुसारको प्रस्तावहरू कार्यपालिकाको बैठकबाट स्वीकृत गरिन्छ ।

- स्थानीय सरकारको नीति तथा कार्यक्रम
- आर्थिक विधेयक (आगामी वर्षको लागि प्रस्तावित राजस्व करका दरहरू)
- विनियोजन विधेयक (सञ्चित कोषबाट रकम झिक्ने र कार्यक्रमगत तथा शीर्षकगत खर्चसम्बन्धी)
- बजेट वक्तव्य (गत आ.व. को यथार्थ, चालु आ.व.को संशोधित अनुमान र आगामी आ.व. को अनुमानित आय व्ययको विवरण सहित)
- वार्षिक विकास कार्यक्रम (क्षेत्रगत रुपमा विस्तृत कार्यक्रमको सूची तथा सोमा प्रस्तावित रकम)

५.५.१० गाउँ/नगर सभामा बजेट तथा कार्यक्रम पेस

गाउँ/नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम उपाध्यक्ष/उपप्रमुख वा निजको असमर्थतामा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यमार्फत असार १० गतेभित्र गाउँ/नगर सभामा प्रस्तुत गर्नु पर्दछ । वार्षिक बजेट पेस गर्दाः

- गत आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको यथार्थ विवरण,
- चालु आर्थिक वर्षको संशोधित अनुमान तथा
- आगामी आर्थिक वर्षको योजना तथा कार्यक्रम, आय व्ययको अनुमानित विवरण र
- मध्यमकालीन खर्च संरचना समेतको विवरण पेस गर्नुपर्ने हुन्छ।

५.५.११ बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत प्रस्तावित बजेट तथा कार्यक्रमसम्बन्धी सवै प्रस्तावहरू अन्तिम स्वीकृतिका लागि सभामा देहाय बमोजिम पेस गर्नु पर्दछ ।

(क) गाउँ/नगर सभामा प्रस्तुत भएको आगामी आर्थिक वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, राजस्व र व्ययको अनुमान (वार्षिक बजेट) सभामा पेस भएको १५ दिन भित्र छलफलको काम सम्पन्न गर्ने गरी कार्यतालिका बनाउनु गर्नु पर्दछ।

(ख) सभामा छलफल सम्पन्न भएपछि सभाको बहुमतले बजेट पारित गर्ने वा सुझावसहित कार्यपालिकामा फिर्ता पठाउन सक्नेछ ।

(ग) सुझाव सहित प्राप्त भएको बजेट उपर कार्यपालिकाले पुनर्विचार गरी आवश्यक परिमार्जन सहित वा परिमार्जन गर्नु पर्ने नदेखिएमा कारण सहित ५ दिनभित्र पुनः सभामा पेस गर्नु गर्नु पर्दछ।

(घ) कार्यपालिकाबाट पुनः पेस भएको बजेट तथा कार्यक्रम असार मसान्तभित्र सम्बन्धित सभाले पारित गरिसक्नु गर्नु पर्दछ।

(ङ) सभाले स्वीकृत गरेको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम श्रावण १५ भित्र सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशित गर्नु पर्ने छ । साथै सम्बन्धित गाउँपालिका/नगरपालिकाको वेवसाईटमा समेत प्रकाशन गर्नु गर्नु पर्दछ।

स्वीकृत वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि कार्यपालिकाको कार्यालयमा पठाउनु पर्दछ।

५.६ कार्यान्वयन कार्ययोजना

मध्यमकालीन योजनाको कार्यान्वयन वार्षिक योजना/वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गरी गर्ने गरिन्छ । ५ वर्षको मध्यमकालीन योजना छ भने ५ वटा वार्षिक योजना/वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ । तसर्थ, मध्यमकालीन योजना अनुरूप मध्यमकालीन खर्च संरचना बनाउने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुरूप वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा बजेट बनाउनु पर्ने हुन्छ।

वार्षिक विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न यसको कार्यान्वयन योजना बनाउन आवश्यक छ । कार्यान्वयन योजनामा आवधिक योजनाको उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि आवश्यक कार्यान्वयन विधि, कार्यान्वयन कार्यतालिका र जिम्मेवारी तालिका समेटिएको हुन्छ । त्यस्तो कार्यान्वयन योजना तयार गर्दा आवधिक योजनामा उल्लिखित स्थानीय तहले गर्ने र बाह्य सहयोगबाट गर्ने समेत योजनाहरूका लागि वार्षिक कार्ययोजना सहितको कार्यान्वयन योजना तयार गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यस्तै वार्षिक विकास कार्यक्रम भित्र रहेका विकास आयोजनाहरूको पनि कार्यन्वयन गर्ने क्रियाकलापहरूको विस्तृत विवरण र त्यसको बजेटको विभाजन गर्नु आवश्यक हुन्छ । स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा कार्यविधि २०७४ अनुसार स्थानीय तहको वार्षिक कार्यक्रम तथा योजनाको कार्यतालिका निम्नानुसार हुनु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

(क) गाउँ/नगर सभाले पारित गरेको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित गाउँ वा नगर कार्यपालिकाका प्रमुख/अध्यक्षले ७ दिनभित्र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई बजेटको खर्च गर्ने अख्तियारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ख) अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले अनुसूची ८ बमोजिमको ढाँचामा कार्यक्रम स्वीकृत गरी सम्बन्धित विभाग/महाशाखा/शाखा/इकाइ प्रमुख र वडा सचिवलाई लिखित रुपमा योजना कार्यान्वयनको जिम्मा दिनुपर्ने हुन्छ ।

(ग) योजना कार्यान्वयनको जिम्मा प्राप्त भएको मितिले ७ दिनभित्र सम्बन्धित विभाग/महाशाखा/शाखा र एकाइ प्रमुख र वडा सचिवले कार्यक्रम कार्यान्वयनको कार्यतालिका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत समक्ष पेस गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(घ) विभाग/महाशाखा/शाखा/एकाइ प्रमुख र वडा सचिवबाट पेस भएको कार्यान्वयन कार्ययोजनामा प्राविधिक क्षमता, योजनाको संवेदनशिलता, कार्यान्वयन प्राथमिकीकरण, नगद प्रवाहको अवस्था समेतको आधारमा कुनै संशोधन गर्नु पर्ने देखिएमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले सुझाव दिन सक्नेछ । यसरी प्राप्त भएका सुझाव समेतको आधारमा सम्बन्धित निकायले कार्यान्वयन कार्ययोजनामा संशोधन गरी ५ दिन भित्र पुनः पेस गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ङ) सबै विभाग/महाशाखा/शाखा/इकाइ प्रमुख र वडा सचिवबाट प्राप्त कार्ययोजनालाई प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले एकत्रित गरी एकीकृत कार्यान्वयन कार्ययोजना कार्यपालिका समक्ष पेस गर्नुपर्ने हुन्छ।

५.६.१ योजना कार्यान्वयन विधि

क) कार्यान्वयन विधि निर्धारण

योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पूर्वाधार सृजना गर्नुपर्ने तथा सरोकारवालाहरूबीच समन्वय एवम् साझेदारी गर्नुपर्ने भएकाले स्थानीय तहले आवधिक योजनामा उल्लिखित योजनाको सार्वजनिक निर्माण एवम् सेवा खरिद सम्बन्धमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, खरिद नियमावली, आर्थिक कार्यविधि ऐन तथा नियमावली र स्थानीय तहहरूले संविधान तथा अन्य प्रचलित कानुनको अधिकार क्षेत्र भित्र रही निर्माण गरेका ऐन नियम अनुसार कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी कार्यान्वयन विधि निर्धारण गर्दा ठेक्कापट्टा, उपभोक्ता समिति, अमानत, सेवा करार, संयुक्त व्यवस्थापन वा साझेदारी, गैरसरकारी संस्थामार्फत गर्ने सम्वन्धमा सार्वजनिक खरिद ऐनको परिधि भित्र रही योजना वा कार्यक्रम सञ्चालन हुनुपूर्व निश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ। स्थानीय तहले आर्थिक वर्ष सुरु भएको एक महिना भित्र आफ्नो वार्षिक खरिद योजना र गुरुयोजना स्वीकृत गरी सो अनुरूप खरिद कार्यको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ।

ख) योजना कार्यान्वयन तालिका

योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायले कुन काम कहिले सुरु गर्ने, कहिले सम्पन्न गर्ने समय किटान गरिएको कार्यतालिका बनाई कार्यान्वयन व्यवस्था गर्नु पर्दछ । योजना कार्यान्वयन गर्दा सम्बद्ध निकाय र व्यक्तिलाई तोकिएका कार्य जिम्मेवारी र क्रियाकलापप्रति जिम्मेवार बनाउन उपलब्धि परिणाम सूचकसहित कार्यसम्पादन करार गर्ने प्रणाली अपनाउनु पर्ने हुन्छ।

योजना कार्यान्वयन तालिका

आयोजना	उपलब्धि सूचक परिणाम तहको	बजेट	जिम्मेवार	प्रारम्भ गर्ने	सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि
रामपुर खानेपानी	१४ वटा धारा सञ्चालन	२ लाख	खानेपानी शाखा प्रमुख	२०७७ मार्ग	२०७८ पौष

५.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था

आयोजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो भएन र आयोजनाको कार्यान्वयनबाट आयोजनाबाट फाइदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाइदा पाए वा पाएनन् भनेर गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई आयोजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । सामान्यतया योजनाको मूल्याङ्कन तीन प्रकारको हुन्छ :

१. आयोजनाको कार्यान्वयन चरणमा गरिने आयोजनाको लेखाजोखा।
२. आयोजनाको कार्यान्वयन समाप्ति पछि आयोजनाको लक्ष्य, उद्देश्य अनुरूप काम भए, नभएको लेखाजोखा गरिने आयोजनाको मूल्याङ्कन ।
३. आयोजना समाप्त पछि त्यसको सञ्चालनको ६-७ वर्ष पछि गरिने प्रभाव मूल्याङ्कन ।

कार्यान्वयन गरिएका योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू के कति सान्दर्भिक, लाभदायी र प्रभावकारी छन् ? तथा के कस्ता उपलब्धि एवम् प्रभावहरू हासिल भएका छन् भन्ने कुराको आन्तरिक वा बाह्य मूल्याङ्कनकर्ताबाट उद्देश्यपूर्ण र व्यवस्थित तरिकाले लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो । योजनाका उपलब्धि र प्रभाव तहका सूचकमा के कति परिमाणमा परिवर्तन आयो भन्ने जानकारी मूल्याङ्कनबाट हुन्छ ।स्थानीय तहले आवश्यकता र आयोजना वा कार्यक्रमको प्रकृति अनुसार उल्लिखित दुबै तहमा तेस्रो पक्षबाट पनि मूल्याङ्कन गर्नु/गराउनु पर्ने हुन्छ।

५.७.१ अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिको गठन

स्थानीय तहबाट सञ्चालित योजनाको लागत, परिमाण, समय सीमा र गुणस्तरीयताको आधारमा अनुगमन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण दिनका लागि प्रदेशको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन २०७७ मा व्यवस्था भएबमोजिम निम्न अनुसारको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति गठन गर्नुपर्ने हुन्छ।

क.नगरपालिकाका उपप्रमुख र गाउँपालिकाका उपाध्यक्ष	संयोजक
ख. नगरपालिका र गाउँपालिका निर्वाचित सदस्य मध्ये कार्यपालिकाले तोकेको सदस्य	सदस्य
ग.नगरपालिका र गाउँपालिका महिला सदस्य मध्ये कार्यपालिकाले तोकेको सदस्य	सदस्य
घ.नगरपालिका र गाँउपालिका अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृत वा योजना अधिकृत	सदस्य सचिव

ङ. उपदफा (१) बमोजिमको समितिको बैठकमा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित आयोजनाका पदाधिकारी, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी विशेषज्ञ तथा प्राविधिक लाइ आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।उक्त समितिमा आवश्यकता अनुसार कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा विषय विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

५.७.२ अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण विधि

(क) कार्यपालिकामा एकीकृत कार्यान्वयन कार्ययोजना पेस गरेको १५ दिन भित्र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले वार्षिक अनुगमन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ख) अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रत्येक २ महिनामा पेस गरी कार्यपालिकाको बैठकमा छलफल गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ग) कार्यपालिकाले अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिको प्रतिवेदन समेतको आधारमा योजना कार्यान्वयनमा देखिएका त्रुटिहरू सच्याउन तथा समय र गुणस्तर कायम गर्न सम्बन्धित पक्ष (उपभोक्ता समिति, निर्माण व्यवसायी, परामर्शदाता, तथा कर्मचारी) लाई आवश्यक निर्देशन दिनुपर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले दिएको निर्देशन पालना गर्नु सम्बन्धित पक्षको जिम्मेवारी हुनेछ ।

५.७.३ वडास्तरीय अनुगमन समिति

आफ्नो वडाभित्र सञ्चालित योजनाको लागत, परिमाण, समय सीमा र गुणस्तरीयताका आधारमा अनुगमन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण दिनका लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन २०७७ मा व्यवस्था भएबमोजिम निम्मानुसारको वडास्तरीय अनुगमन समिति गठन गर्नुपर्ने हुन्छः

क. नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यपालिकाले तोकेको वडाको निर्वाचित सदस्य	संयोजक
ख. सम्बन्धित वडा अध्यक्ष तोकेको महिला वडा सदस्य	सदस्य
ग. वडा सचिव	सदस्य सचिव

घ. उपदफा (१) बमोजिमको समितिको बैठकमा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित आयोजनाका पदाधिकारी, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी विशेषज्ञ तथा प्राविधिकलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ । उक्त समितिमा आवश्यकता अनुसार अन्य कर्मचारीलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ । समितिले अनुगमन गर्दा देखिएका समस्याका सम्बन्धमा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिलाई नियमित रुपमा जानकारी गराउनु पर्ने हुन्छ ।

५.७.४ आयोजनाको मूल्याङ्कन

गाउँपालिकाले ५ करोड, नगरपालिकाले १० करोड र उपमहानगरपालिका र महानगरपालिकाले २५ करोड भन्दा वढी लागतका आयोजनाको योजना सम्पन्न भएको २ वर्षभित्र तेस्रो पक्षबाट प्रभाव मूल्याङ्कन गराउनु पर्दछ ।

५.८ ससर्त, विशेष र समपूरक अनुदानबाट सञ्चालित योजना कार्यान्वयन

संघ तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमार्फत् सञ्चालन गर्ने ससर्त, विशेष र समपूरक अनुदानका आयोजनाहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धित तहबाट प्राप्त मार्गदर्शन बमोजिम हुनेछ ।

५.९ योजनाको भुक्तानी प्रक्रिया

स्थानीय तहबाट सञ्चालित योजनाको कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन रनिङ्ग बिल, आवश्यक बिल भरपाई, सार्वजनिक परीक्षण प्रतिवेदन र नियमानुसार पेस गर्नुपर्ने अन्य आवश्यक कागजातका आधारमा रकम भुक्तानी गर्नुपर्ने हुन्छ ।

५.१० लागत साझेदारीमा योजना कार्यान्वयन

नेपाल/प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई पूर्वाधार विकाससम्बन्धी कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न समपूरक अनुदान प्रदान गर्न सक्नेछ । समपूरक अनुदानका आधारहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्–

(क) आयोजनाको आवश्यकता र प्राथमिकता,

(ख) आयोजनाको सम्भाव्यता,

(ग) आयोजनाको लागत,

(घ) आयोजना कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक लागत साझेदारी,

(ङ) आयोजनाबाट प्राप्तहुने प्रतिफल वा लाभ,

(च) आयोजना कार्यन्वयनका लागि आवश्यक प्राविधिक क्षमता ।

समपूरक अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि तथा अन्य व्यवस्था नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

५.११ प्रतिवेदन प्रणाली

सम्पन्न कामको परिमाण र लेखाजोखा तथा विश्लेषण र सुझाव समेतको लिपिबद्ध दस्तावेज नै प्रतिवेदन हो । प्रतिवेदन बाध्यकारी वा औपचारिक दुबै हुन्छन् । आवधिक विकास योजना र वार्षिक विकास योजनाको सन्दर्भमा स्थानीय तहले आआफ्नो सभा तथा सम्बन्धित निकायहरूमा समेत नियमित रुपमा प्रतिवेदन गर्नुपर्ने बाध्यकारी व्यवस्था छ । प्रतिवेदन प्रणालीको ढाँचा प्रदेश तथा स्थानीय तह अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनले तोके बमोजिम गर्नु पर्दछ।

५.१२ विविध

५.१२.१ स्थानीय तहले ऋण लिन सक्ने

स्थानीय तहले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसको सीमाभित्र रही सम्बन्धित सभाबाट स्वीकृत हुनेगरी उत्पादनशील, रोजगारमुलक, आन्तरिक आय वृद्धि तथा पूँजीगत कार्यका लागि आन्तरिक ऋण लिन सक्ने छन् । त्यस्तो ऋणको अवधि अधिकतम २५ वर्षसम्म हुनेछ ।

नेपाल सरकारबाट प्राप्त भएको ऋण वा नेपाल सरकार जमानी भै लिएको ऋण सम्बन्धित गाउँपालिका/नगरपालिकाले निर्धारित समयमा चुक्ता नगरेमा नेपाल सरकारले त्यस्तो गाउँपालिका/नगरपालिकालाई उपलब्ध गराउने अनुदानबाट कट्टा गरी सो रकम प्राप्त गर्ने वा ऋण भुक्तानी गरिदिनेछ ।

५.१२.२ वस्तुगत विवरण (Profile) तयार गर्नुपर्ने

स्थानीय तहले वार्षिक योजना र बजेट तर्जुमा गर्नु पूर्व स्थानीय तहको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा पूर्वाधार लगायतका क्षेत्रको यथार्थ स्थिति देखिने गरी वस्तुगत विवरण (Profile) तयार वा अद्यावधिक गर्नु पर्दछ । अद्यावधिक वस्तुगत विवरण आफ्ना Website मार्फत् सार्वजनिक गर्नु पर्दछ।

परिच्छेद - ६
योजनाबीचको अन्तरसम्बन्ध तथा सरकार र निजी क्षेत्रको भूमिका

६.१ तीनतह (कार्यक्षेत्र) का योजनीचको अन्तरसम्बन्ध

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका आवधिक योजनाहरूबीचमा अन्तरसम्बन्ध रहेको हुन्छ ।जसलाई तल दिइएको चित्रबाट स्पष्ट गरिएको छ।

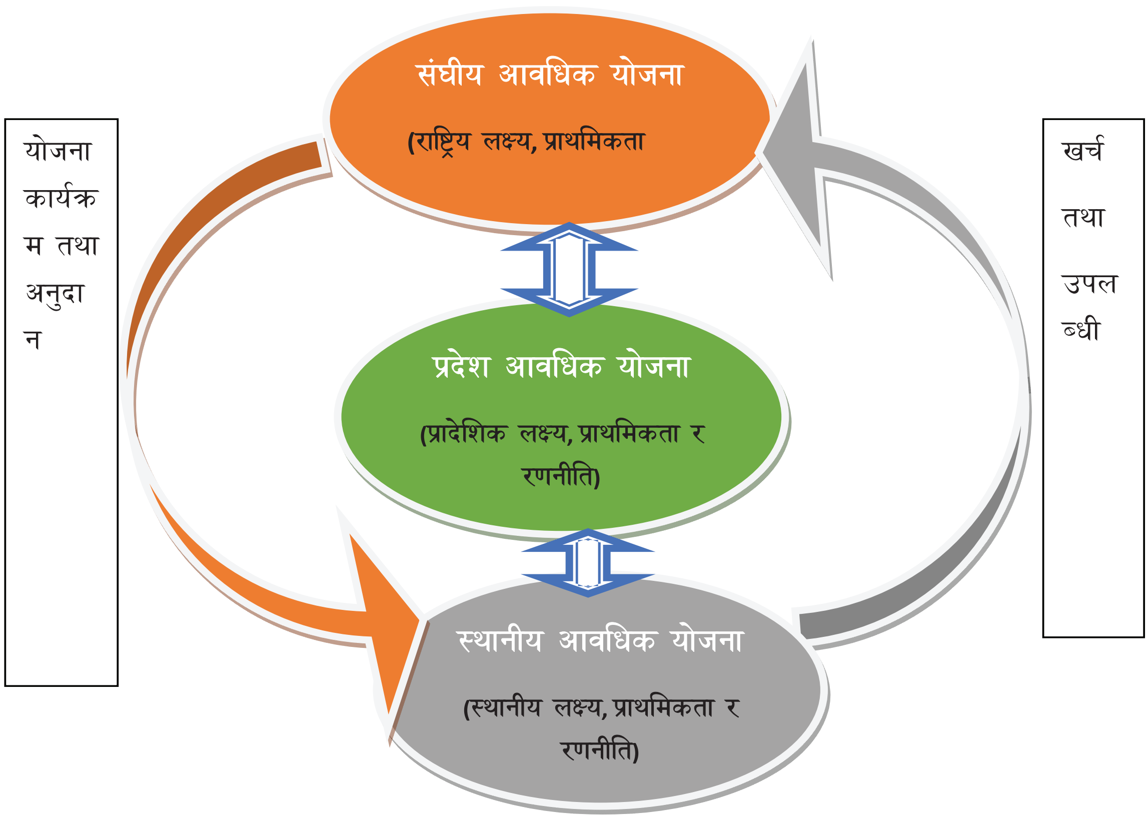

चित्र ६.१: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको आवधिक योजनाबीचको सम्बन्ध

त्यसै गरि तीनै तहका आवधिक योजनामा लक्षित गरिएका समृद्धि र सुखका परिमाणात्मक लक्ष्यहरुकाबीच पनि तादतम्यता वा अन्तरसम्बन्ध रहेको हुन्छ ।जसलाई अनुसूची-१२ मा उल्लिखित गरिएको छ ।

६.२ दीर्घकालीन सोच, आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीचको सम्बन्ध

दीर्घकालीन सोच/योजना अनुरूप आवधिक योजना, आवधिक योजना अनुरूप मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नु पर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुरूप वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु आवश्यक हुन्छ। वार्षिक विकास कार्यक्रमले बजेट कार्यान्वयनबाट प्रतिफल हासिल गर्न तथा मध्यमकालीन खर्च

संरचना र आवधिक योजनाको नतिजा हासिल गर्न सहयोग पुग्दछ । यसको लागि मध्यमकालीन खर्च संरचनाले स्रोतको सुनिश्चितता र प्राथमिकता प्रदान गर्दछ। यी विभिन्न अवधिका योजनाबीचको अन्तरसम्बन्धलाई तलको चित्रबाट स्पष्ट गरिएको छ।

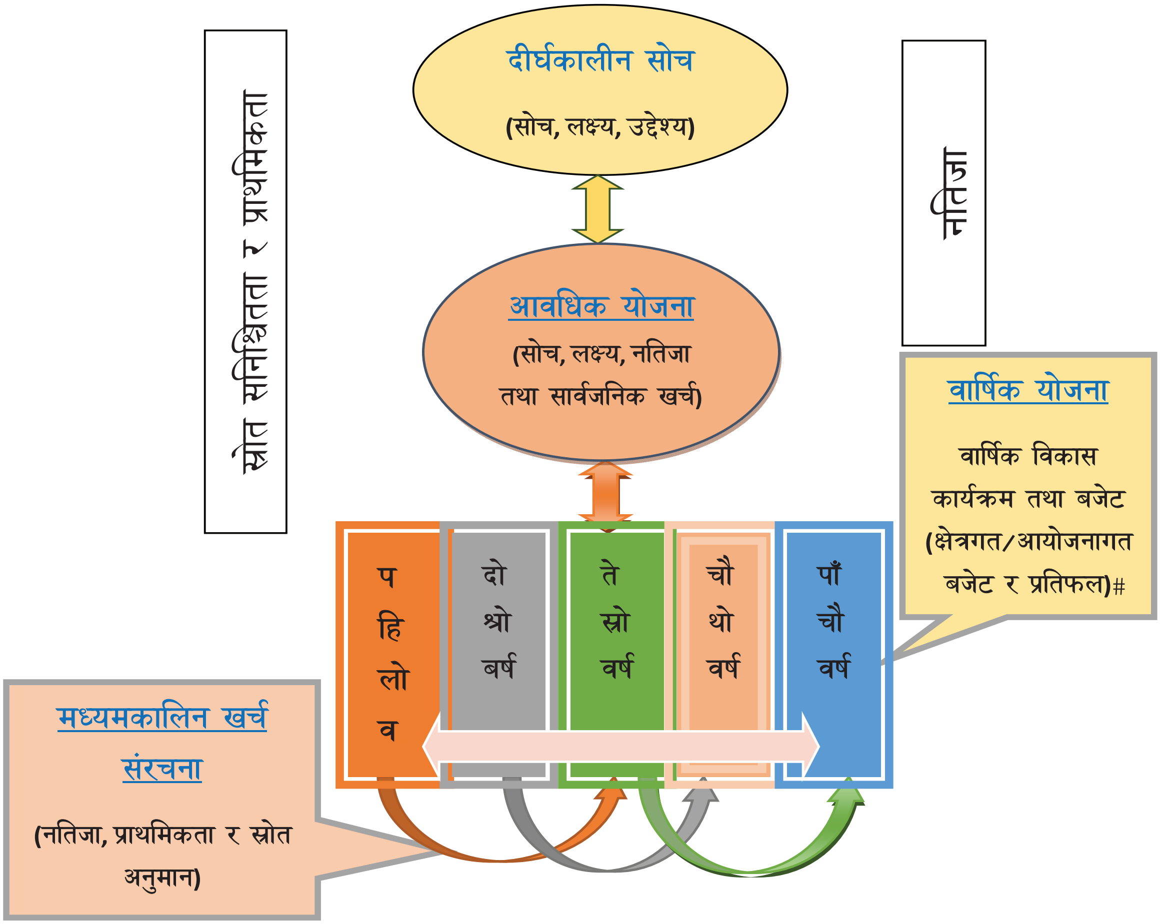

चित्र ६.२: दीर्घकालीन सोच,आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा बजेटबीचको अन्तरसम्बन्ध

६.३ योजनामा सरकार, निजी र सहकारी क्षेत्रको भूमिका

हाम्रो जस्तो सीमित स्रोत साधन रहेको र विकासको चाहना र आवश्यकता अत्यधिक रहेको देशमा सीमित स्रोत साधनलाई अधिकतम प्रतिफल प्राप्त गर्ने क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।यसका लागि बजारले मात्र सम्पूर्ण स्रोत साधनको अति उत्तम परिचालन गर्न सक्दैन । खासगरी जनतालाई पुऱ्याउनु पर्ने शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सुरक्षा, भौतिक पूर्वाधार निर्माणका साथै कृषि क्षेत्रको विकास, रोजगारीको सिर्जना, गरीबी निवारण, सन्तुलित र समावेशी विकास जस्ता विषयहरू राज्यको दायित्वभित्र पर्दछन् ।तसर्थः उपलब्ध सीमित स्रोत साधनको उपयोग गरी यी राज्यको दायित्व भएको क्षेत्रमा लगानी गर्नु आवश्यक छ। यसका लागि सरकारले योजनाबद्ध विकासमार्फत देशको द्रूत विकास गर्नुपर्ने हुन्छ ।

नेपालको संविधानले तीन खम्बे अर्थ नीति अवलम्बन गर्ने कुरालाई जोड दिएको छ । अर्थतन्त्रका यी तीन क्षेत्र- सरकार, निजी र सहकारी क्षेत्रको आ-आफ्नो र संयुक्त प्रयासबाट मात्र देशको तीव्र विकास सम्भव हुन्छ। तसर्थ, वि. सं. २०१३ देखि मिश्रित अर्थतन्त्रको अवधारणा अनुरूप सरकार र निजी क्षेत्रको प्रयासबाट विकास गर्ने अवधारणा अनुरूप योजनाबद्ध विकास प्रयास सुरु गरिएको हो ।यो अवधारणा साँतौ योजनासम्म कायम रहयो । तर विश्वव्यापी रूपमा आएको उदारीकरणको लहर अनुरूप नेपालले पनि आठौं योजनादेखि उदार अर्थतन्त्रको अवधारणा अवलम्बन गर्‍यो । त्यस योजनादेखि योजनालाई निजी क्षेत्र समेतको व्यापक सहयोग लिई विकास गर्नका लागि सरकारको भूमिका सीमित गरी सरकारले नियामक र उत्प्रेरक भूमिका खेल्ने गरी सांकेतिक योजना तर्जुमा कार्य सुरु गर्‍यो साथै योजना तर्जुमा गर्दा आम जनताको विचार र आवश्यकता बुझ्ने कार्य सुरु गर्‍यो । र हालको संविधानले सहकारी क्षेत्र समेतको आवश्यकता र महत्वलाई आत्मसात गरी समग्र विकासमा राष्ट्रका तीनै क्षेत्रको प्रयासलाई उपयोग गर्नेगरी योजना तर्जुमा र विकासमा जनताको अपनत्व वृद्धि गर्ने र विकासलाई दिगो बनाउन जनसहभागितामूलक योजना तर्जुमाको आवश्यकतालाई जोड दिएको छ। यसका साथै विकासमा सार्वजनिक निजी साझेदारी, वैदेशिक लगानीलाई आकर्षण गर्न समेत योजना तर्जुमाको अभ्यास गरिन्छ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची- १

नेपालको संविधानका सान्दर्भिक धाराहरू

क. भाग ३ मौलिक हक र कर्तव्य

धारा १८. समानताको हकः

(१) सबै नागरिक कानुनको दृष्टिमा समान हुनेछन्। कसैलाई पनि कानुनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन।

(२) सामान्य कानुनको प्रयोगमा उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिङ्ग, शारीरिक अवस्था, अपाङ्गता, स्वास्थ्य स्थिति, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक अवस्था, भाषा वा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गरिने छैन।

(३) राज्यले नागरिकहरूकाबीच उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिङ्ग, आर्थिक अवस्था, भाषा, क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्ने छैन।

(४) समान कामका लागि लैङ्गिक आधारमा पारिश्रमिक तथा सामाजिक सुरक्षामा कुनै भेदभाव गरिने छैन।

(५) पैतृक सम्पत्तिमा लैङ्गिक भेदभाव विना सबै सन्तानको समान हक हुनेछ।

धारा २५. सम्पत्तिको हकः

(१) प्रत्येक नागरिकलाई कानुनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने, व्यावसायिक लाभ प्राप्त गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ। तर राज्यले व्यक्तिको सम्पत्तिमा कर लगाउन र प्रगतिशील करको मान्यता अनुरूप व्यक्तिको आयमा कर लगाउन सक्नेछ।

(२) सार्वजनिक हितका लागि बाहेक राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्ने, प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरु कुनै प्रकारले कुनै अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन। तर कुनै पनि व्यक्तिले गैरकानुनी रूपले आर्जन गरेको सम्पत्तिको हकमा यो उपधारा लागू हुने छैन।

(३) उपधारा (२) बमोजिम सार्वजनिक हितका लागि राज्यले कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्दा क्षतिपूर्तिको आधार र कार्यप्रणाली ऐन बमोजिम हुनेछ।

(४) उपधारा (२) र (३) को व्यवस्थाले भूमिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न, कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण, वातावरण संरक्षण, व्यवस्थित आवास तथा सहरी विकास गर्ने प्रयोजनका लागि राज्यले कानुनबमोजिम भूमि सुधार, व्यवस्थापन र नियमन गर्न बाधा पर्ने छैन।

(५) उपधारा (३) बमोजिम राज्यले सार्वजनिक हितका लागि कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गरेकोमा त्यस्तो सार्वजनिक हितको सट्टा अर्को कुनै सार्वजनिक हितका लागि त्यस्तो सम्पत्ति प्रयोग गर्न बाधा पर्ने छैन।

धारा २७. सूचनाको हकः

प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक हुनेछ। तर कानुनबमोजिम गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको जानकारी दिन कसैलाई बाध्य पारिने छैन।

धारा ३१. शिक्षासम्बन्धी हकः

(१) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ।

(३) अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानुनबमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ।

(४) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ।

(५) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ।

धारा ३३. रोजगारीको हकः

(१) प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुनेछ। रोजगारीको सर्त, अवस्था र बेरोजगार सहायता संघीय कानुनबमोजिम हुनेछ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको छनौट गर्न पाउने हक हुनेछ।

धारा ३४. श्रमको हकः

(१) प्रत्येक श्रमिकलाई उचित श्रम अभ्यासको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक श्रमिकलाई उचित पारिश्रमिक, सुविधा तथा योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ।

(३) प्रत्येक श्रमिकलाई कानुनबमोजिम ट्रेड युनियन खोल्ने, त्यसमा सहभागी हुने तथा सामूहिक सौदाबाजी गर्न पाउने हक हुनेछ।

धारा ३५. स्वास्थ्यसम्बन्धी हकः

(१) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन।

(२) प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो स्वास्थ्य उपचारको सम्बन्धमा जानकारी पाउने हक हुनेछ।

(३) प्रत्येक नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँचको हक हुनेछ।

(४) प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ।

धारा ३६. खाद्यसम्बन्धी हकः

(१) प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यसम्बन्धी हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ।

(३) प्रत्येक नागरिकलाई कानुनबमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक हुनेछ।

धारा ३७. आवासको हकः

(१) प्रत्येक नागरिकलाई उपयुक्त आवासको हक हुनेछ।

(२) कानुनबमोजिम बाहेक कुनै पनि नागरिकलाई निजको स्वामित्वमा रहेको वासस्थानबाट हटाइने वा अतिक्रमण गरिने छैन।

धारा ३८. महिलाको हकः

(१) प्रत्येक महिलालाई लैङ्गिक भेदभाव विना समान वंशीय हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी हक हुनेछ।

(३) महिला विरुद्ध धार्मिक, सामाजिक, साँस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन। त्यस्तो कार्य कानुनबमोजिम दण्डनीय हुनेछ र पीडितलाई कानुनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ।

(४) राज्यका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा सहभागी हुने हक हुनेछ।

(५) महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुनेछ।

(६) सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुनेछ।

धारा ३९. बालबालिकाको हकः

(१) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान सहित नामकरण र जन्मदर्ताको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालन पोषण, उचित स्याहार, खेलकुद, मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हक हुनेछ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ।

(४) कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइने छैन।

(५) कुनै पनि बालबालिकालाई बालविवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न वा बन्धक राख्न पाइने छैन।

(६) कुनै पनि बालबालिकालाई सेना, प्रहरी वा सशस्त्र समूहमा भर्ना वा प्रयोग गर्न वा साँस्कृतिक वा धार्मिक प्रचलनका नाममा कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, उपेक्षा वा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न पाइने छैन।

(७) कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन।

(८) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक हुनेछ।

(९) असहाय, अनाथ, अपाङ्गता भएका, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवम् जोखिममा रहेका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ।

(१०) उपधारा (४), (५), (६) र (७) विपरीतका कार्य कानुनबमोजिम दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानुनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ।

धारा ४०. दलितको हकः

(१) राज्यका सबै निकायमा दलितलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक हुनेछ। सार्वजनिक सेवा लगायतका रोजगारीका अन्य क्षेत्रमा दलित समुदायको सशक्तीकरण, प्रतिनिधित्व र सहभागिताका लागि कानुनबमोजिम विशेष व्यवस्था गरिनेछ।

(२) दलित विद्यार्थीलाई प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म कानुनबमोजिम छात्रवृत्ति सहित निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरिनेछ। प्राविधिक र व्यावसायिक उच्च शिक्षामा दलितका लागि कानुनबमोजिम विशेष व्यवस्था गरिनेछ।

(३) दलित समुदायलाई स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्न कानुनबमोजिम विशेष व्यवस्था गरिनेछ।

(४) दलित समुदायलाई आफ्नो परम्परागत पेसा, ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोग, संरक्षण र विकास गर्ने हक हुनेछ। राज्यले दलित समुदायका परम्परागत पेसासँग सम्बन्धित आधुनिक व्यवसायमा उनीहरूलाई प्राथमिकता दिई त्यसका लागि आवश्यक पर्ने सीप र स्रोत उपलब्ध गराउनेछ।

(५) राज्यले भूमिहीन दलितलाई कानुनबमोजिम एक पटक जमिन उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(६) राज्यले आवासविहीन दलितलाई कानुनबमोजिम बसोबासको व्यवस्था गर्नेछ।

(७) दलित समुदायलाई यस धाराद्वारा प्रदत्त सुविधा दलित महिला, पुरुष र सबै समुदायमा रहेका दलितले समानुपातिक रूपमा प्राप्त गर्ने गरी न्यायोचित वितरण गर्नु पर्नेछ।

धारा ४१. ज्येष्ठ नागरिकको हकः

ज्येष्ठ नागरिकलाई राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ।

धारा ४२. सामाजिक न्यायको हकः

(१) सामाजिक रूपले पछाडि परेका महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, मधेसी, थारू, अल्पसङ्ख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, सीमान्तीकृत, मुस्लिम, पिछडा वर्ग, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, युवा, किसान, श्रमिक, उत्पीडित वा पिछडिएको क्षेत्रका नागरिक तथा आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्यलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको निकायमा सहभागिताको हक हुनेछ।

(२) आर्थिक रूपले विपन्न तथा लोपोन्मुख समुदायका नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास रोजगारी, खाद्यान्न र सामाजिक सुरक्षामा विशेष अवसर तथा लाभ पाउने हक हुनेछ।

(३) अपाङ्गता भएका नागरिकलाई विविधताको पहिचानसहित मर्यादा र आत्मसम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको हक हुनेछ।

(४) प्रत्येक किसानलाई कानुनबमोजिम कृषि कार्यका लागि भूमिमा पहुँच, परम्परागत रूपमा प्रयोग र अवलम्बन गरिएको स्थानीय बिउ बिजन र कृषि प्रजातिको छनौट र संरक्षणको हक हुनेछ।

(५) नेपालमा अग्रगामी लोकतान्त्रिक परिवर्तनका लागि भएका सबै जन आन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने सहिदका परिवार, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्वन्द्वपीडित र विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, घाइते तथा पीडितलाई न्याय एवम् उचित सम्मान सहित शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानुनबमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हक हुनेछ।

धारा ४३. सामाजिक सुरक्षाको हकः

आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानुनबमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ।

धारा ४४. उपभोक्ताको हकः

(१) प्रत्येक उपभोक्तालाई गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने हक हुनेछ।

ख. भाग ४ राज्यको निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व

धारा ४९. मार्गनिर्देशनका रूपमा रहनेः

(१) यस भागमा उल्लिखित निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व राज्य सञ्चालनको मार्गनिर्देशनका रूपमा रहनेछन्।

(२) राज्यले यस भागमा उल्लिखित सिद्धान्त, नीति र दायित्वको कार्यान्वयन गर्न आवश्यकता अनुसार स्रोत साधन परिचालन गर्ने गराउनेछ।

धारा ५०. निर्देशक सिद्धान्तहरूः

(१) नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनतालाई सर्वोपरि राख्दै नागरिकको जिउ, धन, समानता र स्वतन्त्रताको संरक्षण गरी कानुनको शासन, मौलिक हक तथा मानव अधिकारका मूल्य र मान्यता, लैङ्गिक समानता, समानुपातिक समावेशीकरण, सहभागिता र सामाजिक न्यायको माध्यमबाट राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्दै लोककल्याणकारी राज्यव्यवस्थाको स्थापना गर्ने तथा परस्पर सहयोगमा आधारित संघीयताका आधारमा संघीय इकाइहरूबीचको सम्बन्ध सञ्चालन गर्दै स्थानीय स्वायत्तता र विकेन्द्रीकरणको आधारमा शासन व्यवस्थामा समानुपातिक सिद्धान्तलाई आत्मसात् गर्दै लोकतान्त्रिक अधिकारको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सुनिश्चित गर्न संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था सुदृढ गर्ने राज्यको राजनीतिक उद्देश्य हुनेछ।

(२) धर्म, संस्कृति, संस्कार, प्रथा, परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै पनि आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेद, शोषण र अन्यायको अन्त्य गरी सभ्य र समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने एवम् राष्ट्रिय गौरव, लोकतन्त्र, जनपक्षीयता, श्रमको सम्मान, उद्यमशीलता, अनुशासन, मर्यादा र सहिष्णुतामा आधारित सामाजिक साँस्कृतिक मूल्यहरूको विकास गर्ने तथा साँस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्दै सामाजिक सद्भाव, ऐक्यबद्धता र सामञ्जस्य कायम गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने राज्यको सामाजिक र साँस्कृतिक उद्देश्य हुनेछ।

(३) सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासमार्फत् उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालनद्वारा तीव्र आर्थिक वृद्धि हासिल गर्दै दिगो आर्थिक विकास गर्ने तथा प्राप्त उपलब्धिहरूको न्यायोचित वितरण गरी आर्थिक असमानताको अन्त्य गर्दै शोषणरहित समाजको निर्माण गर्न राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर, स्वतन्त्र तथा उन्नतिशील बनाउँदै समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको विकास गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्य हुनेछ।

(४) नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधीनता र राष्ट्रिय हितको रक्षा गर्दै सार्वभौमिक समानताका आधारमा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध कायम गरी विश्व समुदायमा राष्ट्रिय सम्मानको अभिवृद्धि गर्नेतर्फ राज्यको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध निर्देशित हुनेछ।

धारा ५१. राज्यका नीतिहरूः

राज्यले देहायका नीतिहरू अवलम्बन गर्नेछः–

(क) राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी नीतिः

(१) नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनताको संरक्षण गर्दै राष्ट्रिय एकता अक्षुण्ण राख्ने,

(२) विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदायबीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता कायम गरी संघीय इकाइबीच परस्परमा सहयोगात्मक सम्बन्ध विकास गर्दै राष्ट्रिय एकता प्रवर्द्धन गर्ने,

(३) राष्ट्रिय सुरक्षा प्रणालीको विकास गरी शान्ति सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने,

(४) सर्वाङ्गीण मानवीय सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्ने,

(५) राष्ट्रिय सुरक्षा नीतिका आधारमा नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी, बल नेपाल लगायत सबै सुरक्षा निकायलाई सबल, सुदृढ, व्यावसायिक, समावेशी र जनउत्तरदायी बनाउने,

(६) राष्ट्रिय आवश्यकता अनुरूप नागरिकलाई राष्ट्रको सेवा गर्न तत्पर र सक्षम बनाउने,

(७) पूर्व कर्मचारी, सैनिक र प्रहरी लगायतका पूर्व राष्ट्रसेवकहरूमा रहेको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राष्ट्र हितमा समुचित उपयोग गर्ने।

(ख) राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीतिः

(१) राजनीतिक उपलब्धिको रक्षा, सुदृढीकरण र विकास गर्दै आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक रूपान्तरणका माध्यमबाट जनताको सर्वोत्तम हित र समुन्नति प्रत्याभूत गर्ने,

(२) मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै विधिको शासन कायम राख्ने,

(३) नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरूको कार्यान्वयन गर्ने,

(४) सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने,

(५) आमसञ्चारलाई स्वच्छ, स्वस्थ, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यावसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने,

(६) संघीय इकाइबीच जिम्मेवारी, स्रोत साधन र प्रशासनको साझेदारी गर्दै सुमधुर र सहयोगात्मक सम्बन्धको विकास र विस्तार गर्ने।

(ग) सामाजिक र साँस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीतिः

(१) स्वस्थ र सभ्य संस्कृतिको विकास गरी सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण गर्ने,

(२) ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, संवर्द्धन र विकासका लागि अध्ययन, अनुसन्धान, उत्खनन तथा प्रचार प्रसार गर्ने,

(३) सामाजिक, साँस्कृतिक तथा सेवामूलक कार्यमा स्थानीय समुदायको सिर्जनशीलताको प्रवर्द्धन र परिचालन गरी स्थानीय जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्दै सामुदायिक विकास गर्ने,

(४) राष्ट्रिय सम्पदाको रूपमा रहेका कला, साहित्य र सङ्गीतको विकासमा जोड दिने,

(५) समाजमा विद्यमान धर्म, प्रथा, परम्परा, रीति तथा संस्कारका नाममा हुने सबै प्रकारका विभेद, असमानता, शोषण र अन्यायको अन्त गर्ने,

(६) देशको साँस्कृतिक विविधता कायम राख्दै समानता एवम् सहअस्तित्वका आधारमा विभिन्न जातजाति र समुदायको भाषा, लिपि, संस्कृति, साहित्य, कला, चलचित्र र सम्पदाको संरक्षण र विकास गर्ने,

(७) बहुभाषिक नीति अवलम्बन गर्ने।

(घ) अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीतिः

(१) सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता र स्वतन्त्र विकासमार्फत राष्ट्रिय अर्थतन्त्र सुदृढ गर्ने,

(२) अर्थतन्त्रमा निजी क्षेत्रको भूमिकालाई महत्व दिंदै उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने,

(३) सहकारी क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्दै राष्ट्रिय विकासमा अत्यधिक परिचालन गर्ने,

(४) आर्थिक क्षेत्रका सबै गतिविधिमा स्वच्छता, जवाफदेही र प्रतिस्पर्धा कायम गर्न नियमनको व्यवस्था गर्दै सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय विकासमा प्रोत्साहन र परिचालन गर्ने,

(५) उपलब्ध साधन, स्रोत तथा आर्थिक विकासको प्रतिफलको न्यायोचित वितरण गर्ने,

(६) तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी उद्योगको विकास र विस्तारद्वारा निर्यात प्रवर्द्धन गर्दै वस्तु तथा सेवाको बजार विविधिकरण र विस्तार गर्ने,

(७) कालाबजारी, एकाधिकार, कृत्रिम अभाव सिर्जना गर्ने र प्रतिस्पर्धा नियन्त्रण जस्ता कार्यको अन्त्य गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाई व्यापारिक स्वच्छता र अनुशासन कायम गरी उपभोक्ताको हित संरक्षण गर्ने,

(८) राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासका लागि राष्ट्रिय उद्योगधन्दा र साधन स्रोतको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी नेपाली श्रम, सीप र कच्चा पदार्थमा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिने,

(९) राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासका लागि स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिने,

(१०) राष्ट्रिय हित अनुकूल आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा वैदेशिक पूँजी तथा प्रविधिको लगानीलाई आकर्षित गर्दै पूर्वाधार विकासमा प्रोत्साहन एवम् परिचालन गर्ने,

(११) वैदेशिक सहायता लिंदा राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकतालाई आधार बनाउँदै यसलाई पारदर्शी बनाउने र वैदेशिक सहायताबाट प्राप्त रकम राष्ट्रिय बजेटमा समाहित गर्ने,

(१२) गैरआवासीय नेपालीहरूको ज्ञान, सीप, प्रविधि र पूँजीलाई राष्ट्रिय विकासमा उपयोग गर्ने,

(१३) औद्योगिक करिडोर, विशेष आर्थिक क्षेत्र, राष्ट्रिय परियोजना, विदेशी लगानीका परियोजनाको सन्दर्भमा अन्तर प्रदेश तथा प्रदेश र संघ बीच समन्वय स्थापित गराई आर्थिक विकासलाई गतिशीलता प्रदान गर्ने।

(ङ) कृषि र भूमिसुधारसम्बन्धी नीतिः

(१) भूमिमा रहेको दोहोरो स्वामित्व अन्त्य गर्दै किसानको हितलाई ध्यानमा राखी वैज्ञानिक भूमिसुधार गर्ने,

(२) अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने,

(३) किसानको हक हित संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भूउपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायीकरण, औद्योगिकीकरण, विविधिकरण र आधुनिकीकरण गर्ने,

(४) भूमिको उत्पादनशीलता, प्रकृति तथा वातावरणीय सन्तुलन समेतका आधारमा नियमन र व्यवस्थापन गर्दै त्यसको समुचित उपयोग गर्ने,

(५) कृषकका लागि कृषि सामग्री, कृषि उपजको उचित मूल्य र बजारमा पहुँचको व्यवस्था गर्ने।

(च) विकाससम्बन्धी नीतिः

(१) क्षेत्रीय सन्तुलन सहितको समावेशी आर्थिक विकासका लागि क्षेत्रीय विकासको योजनाअन्तर्गत दिगो सामाजिक आर्थिक विकासका रणनीति र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी समन्वयात्मक तवरले कार्यान्वयन गर्ने,

(२) विकासका दृष्टिले पछाडि परेका क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिंदै सन्तुलित, वातावरण अनुकूल, गुणस्तरीय तथा दिगो रूपमा भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने,

(३) विकास निर्माणको प्रक्रियामा स्थानीय जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,

(४) वैज्ञानिक अध्ययन अनुसन्धान एवम् विज्ञान र प्रविधिको आविष्कार, उन्नयन र विकासमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने तथा वैज्ञानिक, प्राविधिक, बौद्धिक र विशिष्ट प्रतिभाहरूको संरक्षण गर्ने,

(५) राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार सूचना प्रविधिको विकास र विस्तार गरी त्यसमा सर्वसाधारण जनताको सहज र सरल पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा राष्ट्रिय विकासमा सूचना प्रविधिको उच्चतम उपयोग गर्ने,

(६) विकासको प्रतिफल वितरणमा विपन्न नागरिकलाई प्राथमिकता दिंदै आम जनताले न्यायोचित रूपमा पाउने व्यवस्था गर्ने,

(७) एकीकृत राष्ट्रिय परिचय व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास गरी नागरिकका सबै प्रकारका सूचना र विवरणहरू एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन गर्ने तथा यसलाई राज्यबाट उपलब्ध हुने सेवा सुविधा र राष्ट्रिय विकास योजनासँग आबद्ध गर्ने,

(८) जनसांख्यिक तथ्याङ्कलाई अद्यावधिक गर्दै राष्ट्रिय विकास योजनासँग आबद्ध गर्ने।

(छ) प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीतिः

(१) राष्ट्रिय हित अनुकूल तथा अन्तरपुस्ता समन्यायको मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, संवर्द्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा उपयोग गर्ने र स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता र अग्राधिकार दिंदै प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित वितरण गर्ने,

(२) जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिंदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने,

(३) नवीकरणीय ऊर्जाको उत्पादन तथा विकास गर्दै नागरिकका आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिका लागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने तथा ऊर्जाको समुचित प्रयोग गर्ने,

(४) जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाइको विकास गर्ने,

(५) जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवम् भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र दिगो उपयोग गर्ने,

(६) वातावरणीय सन्तुलनका लागि आवश्यक भूभागमा वन क्षेत्र कायम राख्ने,

(७) प्रकृति, वातावरण वा जैविक विविधतामाथि नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने,

(८) वातावरण प्रदूषण गर्नेले सो बापत दायित्व ब्यहोर्नुपर्ने तथा वातावरण संरक्षणमा पूर्वसावधानी र पूर्वसूचीत सहमति जस्ता पर्यावरणीय दिगो विकासका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने,

(९) प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवम् पुनर्स्थापना गर्ने।

(ज) नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीतिः

(१) शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने,

(२) शिक्षाक्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने,

(३) उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य बनाई क्रमशः निःशुल्क बनाउँदै लैजाने,

(४) नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रवर्द्धन गर्ने,

(५) नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन राज्यले जनस्वास्थ्यको क्षेत्रमा आवश्यक लगानी अभिवृद्धि गर्दै जाने,

(६) गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज, सुलभ र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

(७) नेपालको परम्परागत चिकित्सा पद्धतिको रूपमा रहेको आयुर्वेदिक, प्राकृतिक चिकित्सा र होमियोपेथिक लगायत स्वास्थ्य पद्धतिको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने,

(८) स्वास्थ्य क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै यस क्षेत्रमा भएको निजी लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने,

(९) स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउन स्वास्थ्य अनुसन्धानमा जोड दिंदै स्वास्थ्य संस्था र स्वास्थ्यकर्मीको संख्या वृद्धि गर्दै जाने,

(१०) नेपालको क्षमता र आवश्यकताका आधारमा जनसंख्या व्यवस्थापनका लागि परिवार नियोजनलाई प्रोत्साहित गर्दै मातृशिशु मृत्युदर घटाई औसत आयु बढाउने,

(११) अव्यवस्थित बसोबासलाई व्यवस्थापन गर्ने तथा योजनाबद्ध र व्यवस्थित बस्ती विकास गर्ने,

(१२) कृषि क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्दै खाद्य सम्प्रभुताको मान्यता अनुरूप जलवायु र माटो अनुकूलको खाद्यान्न उत्पादनलाई प्रोत्साहन गरी खाद्यान्नको दिगो उत्पादन, आपूर्ति, सञ्चय, सुरक्षा र सुलभ तथा प्रभावकारी वितरणको व्यवस्था गर्ने,

(१३) आधारभूत वस्तु तथा सेवामा सबै नागरिकहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै दुर्गम र पछाडि पारिएको क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिई योजनाबद्ध आपूर्तिको व्यवस्था गर्ने,

(१४) यातायात सुविधामा नागरिकहरूको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिंदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र अपाङ्गता भएका व्यक्ति अनुकूल बनाउने,

(१५) नागरिकको स्वास्थ्य बिमा सुनिश्चित गर्दै स्वास्थ्य उपचारमा पहुँचको व्यवस्था मिलाउने।

(झ) श्रम र रोजगारसम्बन्धी नीतिः

(१) सबैले काम गर्न पाउने अवस्था सुनिश्चित गर्दै देशको मुख्य सामाजिक आर्थिक शक्तिको रूपमा रहेको श्रमशक्तिलाई दक्ष र व्यावसायिक बनाउने र स्वदेशमा नै रोजगारी अभिवृद्धि गर्ने,

(२) मर्यादित श्रमको अवधारणा अनुरूप सबै श्रमिकको आधारभूत अधिकार सुनिश्चित गर्दै सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गर्ने,

(३) बालश्रम लगायत श्रम शोषणका सबै रूपको अन्त्य गर्ने,

(४) श्रमिक र उद्यमी व्यवसायीबीच सुसम्बन्ध कायम गर्दै व्यवस्थापनमा श्रमिकको सहभागिता प्रोत्साहन गर्ने,

(५) वैदेशिक रोजगारीलाई शोषणमुक्त, सुरक्षित र व्यवस्थित गर्न तथा श्रमिकको रोजगारी र अधिकारको प्रत्याभूति गर्न यस क्षेत्रको नियमन र व्यवस्थापन गर्ने,

(६) वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन भएको पूँजी, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गर्ने।

(ञ) सामाजिक न्याय र समावेशीकरणसम्बन्धी नीतिः

(१) असहाय अवस्थामा रहेका एकल महिलालाई सीप, क्षमता र योग्यताको आधारमा रोजगारीमा प्राथमिकता दिंदै जीविकोपार्जनका लागि समुचित व्यवस्था गर्दै जाने,

(२) जोखिममा परेका, सामाजिक र पारिवारिक बहिष्करणमा परेका तथा हिंसा पीडित महिलालाई पुनःस्थापना, संरक्षण, सशक्तीकरण गरी स्वावलम्बी बनाउने,

(३) प्रजनन अवस्थामा आवश्यक सेवा सुविधा उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने,

(४) बालबच्चाको पालन पोषण, परिवारको हेरचाह जस्ता काम र योगदानलाई आर्थिक रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने,

(५) बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिक रूपमा ध्यान दिने,

(६) मुक्त कमैया, कम्हलरी, हरवा, चरवा, हलिया, भूमिहीन, सुकुम्बासीहरूको पहिचान गरी बसोबासका लागि घर घडेरी तथा जीविकोपार्जनका लागि कृषियोग्य जमिन वा रोजगारीको व्यवस्था गर्दै पुनःस्थापना गर्ने,

(७) राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण उपयोगको वातावरण सिर्जना गर्ने, युवाको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गर्दै व्यक्तित्व विकास गर्ने तथा राज्यको सर्वाङ्गीण विकासमा योगदानका लागि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्ने,

(८) आदिवासी जनजातिको पहिचान सहित सम्मानपूर्वक बाँचन पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्दै यस समुदायसँग सरोकार राख्ने निर्णयहरूमा सहभागी गराउने तथा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र अनुभवलाई संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने,

(९) अल्पसंख्यक समुदायलाई आफ्नो पहिचान कायम राखी सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार प्रयोगको अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(१०) मधेसी समुदाय, मुस्लिम र पिछडा वर्गलाई आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अवसर र लाभको समान वितरण तथा त्यस्ता समुदायभित्रका विपन्न नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तीकरण र विकासका अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(११) उत्पीडित तथा पिछडिएको क्षेत्रका नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तीकरण, विकास र आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिका अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(१२) सामाजिक सुरक्षा र सामाजिक न्याय प्रदान गर्दा सबै लिङ्ग, क्षेत्र र समुदायभित्रका आर्थिक रूपले विपन्नलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने,

(१३) स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकुद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने

र खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने एवम् अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राष्ट्रिय सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा विकास गर्ने,

(१४) सामुदायिक तथा राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संघ संस्थाको लगानी र भूमिकालाई जवाफदेही र पारदर्शी बनाउँदै त्यस्ता संस्थाहरूको स्थापना, स्वीकृति, सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापनका लागि एकद्वार प्रणाली अपनाउने र राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकताका क्षेत्रमा मात्र त्यस्ता संघ संस्थाहरूलाई संलग्न गराउने।

(ट) न्याय र दण्ड व्यवस्थासम्बन्धी नीतिः

(१) न्याय प्रशासनलाई छिटो छरितो, सर्वसुलभ, मितव्ययी, निष्पक्ष, प्रभावकारी र जनउत्तरदायी बनाउने,

(२) सामान्य प्रकृतिका विवाद समाधानका लागि मेलमिलाप, मध्यस्थता जस्ता वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्ने,

(३) राजनीतिक, प्रशासनिक, न्यायिक, सामाजिक लगायत सबै क्षेत्रको भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्ने।

(ठ) पर्यटनसम्बन्धी नीतिः

नेपालका ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, धार्मिक, पुरातात्विक र प्राकृतिक सम्पदाहरूको पहिचान, संरक्षण, प्रवर्द्धन एवम् प्रचार प्रसार मार्फत राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण आधारको रूपमा पर्यावरण अनुकूल पर्यटन उद्योगको विकास गर्ने, पर्यटन संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक वातावरण एवम् नीति निर्माण गर्ने तथा पर्यटन उद्योगको लाभ वितरणमा स्थानीय जनतालाई प्राथमिकता दिने।

(ड) अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धसम्बन्धी नीतिः

(१) नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधीनता र राष्ट्रिय हितको रक्षा गर्न क्रियाशील रहँदै संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्र, असंलग्नता, पञ्चशीलको सिद्धान्त, अन्तर्राष्ट्रिय कानुन र विश्वशान्तिको मान्यताका आधारमा राष्ट्रको सर्वोपरि हितलाई ध्यानमा राखी स्वतन्त्र परराष्ट्र नीति सञ्चालन गर्ने,

(२) विगतमा भएका सन्धिहरूको पुनरावलोकन गर्दै समानता र पारस्परिक हितको आधारमा सन्धि सम्झौताहरू गर्ने।

धारा ५२ राज्यको दायित्वः

नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनतालाई अक्षुण्ण राख्दै मौलिक हक तथा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्वर्धन, राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरूको अनुसरण तथा राज्यका नीतिहरूको क्रमशःकार्यान्वयन गर्दै नेपाललाई समृद्ध तथा समुन्नत बनाउने राज्यको दायित्व हुनेछ।

अनुसूची- २

स्थानीय तहको को पार्श्वचित्र (Profile) को ढाँचा

स्थानीय तहको को पार्श्वचित्रमा समाबेस हुने विषयहरूको सुची

१ परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

१.२ उद्देश्य

१.३ अध्ययन विधि

१.३.१ वस्तुस्थितिको विवरण

१.३.२ तथ्याङ्क र सूचना सङ्कलन

१.३.३ आधार वर्षको तथ्याङ्क तथा सूचना

१.३.४ तथ्याङ्कको तालिकीकरण

१.३.५ तथ्याङ्कको विश्लेषण

१.४ अध्ययनका सीमा

२. प्रदेशको आधारभूत (भौगोलिक तथा भौतिक) चरित्र

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना तथा राजनीतिक, प्रशासनिक विभाजन

२.२ भू-उपयोग

२.३ भू-क्षेत्र (टोपोग्राफी, भिरालोपना)

२.४ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति

२.५ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

२.६ जलवायु

२.७ जलस्रोत/वन जंगल तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत साधन

३. जनसंख्याको चरित्र

३.१ जनसंख्याको आकार (वडा र टोल स्तरीय विभाजन)

३.२ जनसंख्याको वृद्धिदर

३.३ जनसंख्याको विश्लेषण

(प्रजननदर, जन्म, औसत आयु (महिला र पुरुषको औसत आयु समेत), मृत्यु (मातृ/बाल/शिशु मृत्युदर) र बसाइँसराइँ)

३.४ जनसंख्याको बनावट

(उमेर, उमेर समूह, लिङ्ग, एकल महिला, सहरी तथा ग्रामीण जनसंख्या, जनघनत्व, धर्म, जातजाति तथा भाषागत एवम् अपाङ्गता अनुसार जनसंख्या विवरण)

४. स्थानीय तहको आर्थिक स्थिति तथा रोजगारीको स्थिति

५.१ अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप

५.२ कृषि तथा सिंचाई क्षेत्र

- कृषि उत्पादन तथा खाद्यान्न आत्मनिर्भरता (मुख्य कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन र फलफूल समेत)
- खाद्य सुरक्षाको अवस्था
- सिंचित क्षेत्र तथा सिंचाई प्रणाली

५.३ अर्थतन्त्रको विशिष्टीकरण

५.४ आर्थिक अन्तरसम्वन्ध

- अन्तर क्षेत्र जस्तै कृषि, वन आदि
- अन्तर प्रदेश आर्थिक सम्बन्ध

५.५ वैदेशिक लगानीको स्थिति

५.६ घरपरिवारको आयस्तर तथा गरिबीको स्थिति

५.७ श्रमशक्ति तथा रोजगारी स्थिति

- उमेर समूह १६ देखि २४ सम्मको अवस्था (युवा रोजगारीको अवस्था)
- उमेर समूह २४ देखि ५९ वर्षसम्मको अवस्था
- स्वेदेशी तथा विदेशी रोजगारीको अवस्था (लिङ्ग तथा जातजाति अनुसार)

५.८ उद्योग तथा खानी क्षेत्रको स्थिति

- औद्योगिक विकासको स्थिति तथा औद्योगिक उत्पादन (ठूला, मझौला, लघु, घरेलु तथा साना समेत)
- प्रमुख स्थानीय उत्पादनको वजारीकरण र प्रतिस्पर्धाको स्थिति
- उद्यमशीलता, सिप विकास, बजारीकरण, कर्जा, बजार सूचनामा उद्यमीको पहुँचको स्थिति
- कच्चा पदार्थको उपलब्धता तथा उपयोगको स्थिति
- खानी स्रोत तथा उपयोग
- अन्य उद्योग तथा खानीजन्य विवरण

५.९ व्यापार, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको स्थिति

- थोक तथा खुद्रा व्यापार
- निकासी, पैठारी स्थिति
- ढुवानी तथा भण्डार
- वित्तीय तथा व्यवसाय सेवा
- पर्यटन क्षेत्र

५.१० आर्थिक विकासका अन्य क्षेत्रहरू

६. भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधारको स्थिति

६.१ सडक यातायात

(सडक यातायातको स्थिति, सडक वर्गिकरण तथा सडक घनत्व र सडक पुनर्निर्माणको अवस्था)

६.२ अन्य यातायातका साधनको (हवाइ यातायात, जल यातायात र रोप-वे, रेल) स्थिति

६.३ सूचना प्रविधि तथा सञ्चार क्षेत्रको स्थिति

(हुलाक, टेलिफोन, मोबाइल, इन्टरनेट, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, रेडियो)

६.४ विद्युत् तथा अन्य वैकल्पिक ऊर्जाको स्थिति

६.४.१ विद्युतीकरणको अवस्था

- ऊर्जा उपलब्धता र प्रयोगको अवस्था

- लघु तथा साना जलविद्युत्, नवीकरणीय ऊर्जा विकास र तिनीहरूको परिप्रयोगको सम्भावना

(वायोग्यास, सौर्य ऊर्जा, सुधारिएको घट्ट, उन्नत चुल्हो/वायो ब्रिकेट/जैविक इन्धन)

६.५ खानेपानी तथा सरसफाइको स्थिति

- सहरी तथा ग्रामीण खानेपानी आपूर्ति र पहुँच स्थिति
- सहरी तथा ग्रामीण सरसफाइको स्थिति
- खानेपानीका सम्भावित स्रोतहरू र तिनको उपयोगको स्थिति
- विद्यालयहरूमा खानेपानी तथा सरसफाइ (छात्र र छात्राका लागि चर्पी) सुविधाको स्थिति
- खुल्ला दिशामुक्त क्षेत्रको स्थिति

६.६ ढल निकास र फोहोरमैला सङ्कलन तथा व्यवस्थापन

६.७ नदी नियन्त्रण

७. सामाजिक क्षेत्रको स्थिति

७.१ शिक्षा

- शैक्षिक तथा साक्षरता स्थिति (वडा छुट्टिने गरी)
- शिक्षा सेवा तथा सुविधा, पूर्वाधारको अवस्था
- मानव संसाधनको माग र आपूर्तिको स्थिति
- बाल विकास
- छात्र छात्राको अवस्था
- विद्यालय भर्ना दर तथा परित्याग दर, (आधारभूत र माध्यामिक तह)
- वैकल्पिक एवम् अनौपचारिक शिक्षा
- उच्च शिक्षा, क्याम्पस, विश्वविद्यालय आदिको स्थिति

७.२ स्वास्थ्य

- स्वास्थ्य सेवा सुविधाको स्थिति

(उपस्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, आयुर्वेद, अस्पताल, निजी अस्पताल, वर्थिङ्ग केन्द्र तथा शिशु स्याहार केन्द्र, औषधी पसल, शिक्षण अस्पताल र अस्पताल शैया, खोपको अवस्था)

- स्वास्थ्य संस्थामा मानव संसाधनको स्थिति (डाक्टर, नर्स, स्वास्थ्य कर्मी)
- निशुल्क उपचार तथा औषधी उपलब्धताको अवस्था
- कोरा जन्म तथा मृत्यु दर
- मातृस्वास्थ्य
- महिला स्वास्थ्य
- HIV/ AIDS को स्थिति (संक्रमित, प्रभावित संख्या, जोखिम क्षेत्र, सही जानकारी भएको १५ देखि २४ वर्ष उमेर समूह)
- पोषण
- प्रमुख रोगहरू र तिनको रोकथाम
- स्वास्थ्य बिमाको स्थिति

७.३ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

(रङ्गशाला, कवर्ड हल, पौडी पोखरी, व्यायाम केन्द्र, खेल प्रशिक्षण केन्द्र, चलचित्र घर तथा नाटक घर र साँस्कृतिक केन्द्र)

७.४ समाज कल्याण तथा सामाजिक सुरक्षा

- बालगृह र बृद्धाआश्रमको स्थिति
- सडक बालबालिकाको स्थिति
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्तकर्ता र नागरिकको स्थिति
- छात्रवृत्ति र पोषण भत्ता वितरणको स्थिति

७.५ नागरिक सुरक्षा सेवा

(अपराधिक घटनाको प्रकृति र प्रवृत्ति, जनसंख्या प्रहरीको अनुपात, महिला प्रहरी, सुरक्षा अवस्था)

७.६ महिला तथा बालबालिकाको विकासको स्थिति

- शैक्षिक स्थिति र पहुँच
- स्वास्थ्य स्थिति तथा प्रजनन् स्वास्थ्य
- सीप विकास र क्षमता विकासको स्थिति
- रोजगार स्थिति र पहुँच (स्वदेशी तथा विदेशी रोजगारी, समग्र आर्थिक विकासको स्थिति)

- वैवाहिक स्थिति/बाल विवाह
- समग्र सामाजिक स्थिति (भेदभाव, छुवाछुत, महिला विरुद्ध हिंसा)
- सामुदायिक र राजनीतिक क्रियाकलापमा महिला सहभागिता र प्रतिनिधित्व
- सेवा र सुविधा माथिको पहुँच र नियन्त्रण
- विकासका हरेक चरणमा महिला तथा पिछडिएका वर्गको सहभागिता तथा विकासको प्रतिफलबाट लाभान्वित वर्ग
- जन्म दर्ता/विवाह दर्ता मृत्यु दर्ता
- एकल महिलाको स्थिति/विधवा
- द्वन्दपीडित महिला, बालबालिकाको संख्या
- बाल श्रमको अवस्था
- उपेक्षामा परेका र अभिभावकविहीन बालबालिकाको अवस्था
- समुदायमा आधारित बाल संरक्षण प्रणाली
- पीडित महिला/बालबालिकाको न्यायमा पहुँचको स्थिति
- महिला/बालबालिकाको लागि अल्पकालीन आश्रयस्थलको स्थिति
- वृद्धाश्रमको अवस्था
- महिला/बालबालिका घरमूली रहेको अवस्था

७.७ पछाडि परेका उत्पीडित, दलित तथा जनजातिको स्थिति

- (शैक्षिक स्थिति, गरिबीको स्थिति, रोजगारीको स्थिति, स्वास्थ्य स्थिति)
- समग्र सामाजिक स्थिति (नियन्त्रण र शक्ति विश्लेषण (निर्णय प्रक्रियामा पहुँच) सामुदायिक र राजनीतिक क्रियाकलापमा सहभागिता र प्रतिनिधित्व तथा
- सेवा र सुविधा माथिको पहुँच

७.८ अपाङ्गता भएकाको अवस्था

७.९ लैङ्गिक अल्पसंख्यकको स्थिति

८. वन, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनको स्थिति

८.१ वन क्षेत्रको स्थिति

८.२ वन संरक्षण तथा जैविक विविधता

८.३ वन उत्पादन तथा सामुदायिक सहभागिता

८.४ वन पैदावारको माग तथा आपूर्ति स्थिति

८.५ सहरी वातावरण स्थिति

(वायु तथा जलीय प्रदूषण, ध्वनि प्रदूषण, माटो-जमिन प्रदूषण, फोहरमौला व्यवस्थापन, अन्य वातावरणीय समस्याहरू र ढल निकास)

८.६ ग्रामीण वातावरण स्थिति

- भूक्षय तथा बाढीपहिरो, नदी कटान
- वन डढेलो
- घरभित्रको वायु प्रदूषण
- अन्य वातावरणीय समस्या

८.७ जलाधारको अवस्था

८.८ बाढी, पहिरो, नदी कटान, हुरी बतासबाट सम्भावित जोखिमको अवस्था

९. संस्थागत स्रोत तथा क्षमता

९.१ वित्तीय स्रोत तथा क्षमता विश्लेषण

- स्थानीय सरकार
- गैसस/नगारिक समाजहरूको क्षमता विकास र वित्तीय अवस्था

९.२ आर्थिक स्रोत तथा आय

- आन्तरिक स्रोत स्थिति तथा प्रक्षेपण
- अनुदान, सहयोग तथा राजस्व बाँडफाँटवाट प्राप्त रकम र सो को प्रक्षेपण

९.३ आर्थिक स्रोत परिचालन तथा आय स्थिति

९.४ जनसहभागिता परिचालन स्थिति तथा प्रक्षेपण

९.५ सुशासनको अवस्था

- सूचना तथा अभिलेख केन्द्र व्यवस्थापन
- नागरिक समाज, संगठनको प्रवर्द्धनको स्थिति

- योजना, आयोजना र कार्यक्रमहरूको अनुगमन
- बाल बालिका, महिला, दलित, जनजाति समितिहरूको प्रभावकारिता स्थिति
- प्रदेश स्तरमा गठित समिति र तिनीहरूको क्रियाशीलता
- नागरिक वडापत्रको अनुगमन स्थिति

९.६ योजना तथा कार्यान्वयन क्षमता विश्लेषण

- योजना तथा कार्यान्वयनका लागि संस्थागत स्वरुप
- संस्थागत समन्वय तथा सञ्जाल
- स्रोत उपयोग स्थिति (शीर्षकगत खर्च विश्लेषण, सञ्चालन आयोजना संख्या र आयोजना सम्पन्न गर्ने दर, विनियोजित रकम निकासा र खर्च स्थिति)

९.७ दिगो विकास लक्ष्य सूचकको अवस्था

अनुसूची – ३

स्थानीय तहको आवधिक विकास योजनामा समावेश गर्नु पर्ने क्षेत्र-उपक्षेत्रहरु

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

१.२ स्थानीय तहको वस्तुस्थिति विवरण

१.३ स्थानीय तहको विकासको समीक्षा

परिच्छेद २: समष्टिगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

२.१ पृष्ठभूमि

२.२ समस्या र चुनौती

२.३ अवसर

२.३ स्थानीय तहको समृद्धिका मुख्य सम्वाहकहरू

२.४ स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र परिमाणात्मक लक्ष्य

२.५ रणनीति

२.६ आर्थिक वृद्धिदर

२.७ लगानीको आवश्यकता र स्रोत विनियोजनको प्रक्षेपण

परिच्छेद ३: समष्टिगत आर्थिक नीति

३.१ सार्वजनिक खर्च

३.२ अन्तर सरकारी वित्त

३.३ स्रोत साधनको बाँडफाँट तथा परिचालनका आधारहरू

३.४ राजस्व परिचालन

३.५ सार्वजनिक ऋण

३.६ सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी

३.७ वैदेशिक लगानी

परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी विकास

४.२ खाद्य सुरक्षा तथा पोषण

४.३ भूमि व्यवस्था

४.४ वन तथा वातावरण

४.५ खनिज सम्पदा

४.६ उद्योग

४.७ वाणिज्य तथा आपूर्ति

४.८ पर्यटन

परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ शिक्षा

५.२ जनसंख्या तथा बसाइँसराइ

५.३ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.५ विज्ञान तथा प्रविधि

५.६ युवा तथा खेलकुद

५.७ महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा किशोरकिशोरी

५.८ भाषा, साहित्य, संस्कृति र सम्पदा

५.९ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू

५.१० श्रम तथा रोजगार

५.११. सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण

५.१२ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिता

५.१३ सामाजिक संघसंस्था

परिच्छेद ६: भौतिक पूर्वाधार क्षेत्र

६.१ऊर्जा

६.२ सडक

६.३ केबलकार, रज्जुमार्ग तथा अन्य यातायात

६.४ यातायात व्यवस्थापन

६.५ ग्रामीण विकास तथा पूर्वाधार निर्माण

६.६ सहरी विकास

६.८ आवास तथा बस्ती विकास र पुनर्निर्माण

६.९ सञ्चार तथा सूचना प्रविधि पूर्वाधार

६.१० खानेपानी तथा सरसफाइ

परिच्छेद ७: लोकतन्त्र र सुशासन

७.१ शान्ति सुरक्षा

७.२ स्थानीय एकता

७.३ मानव अधिकार

७.४ न्याय प्रणालीको सुदृढीकरण

७.५ स्थानीय तहको सन्तुलित विकास

७.६ शासकीय सुधार

७.७ प्रशासकीय सुशासन

७.८ वित्तीय सुशासन

७.९ भ्रष्टाचार निवारण

७.१० मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण

परिच्छेद ८: अन्तरसम्बन्धित विषय

८.१ गरिबी निवारण

८.२ उद्यमशीलता विकास

८.३ समानता तथा समावेशीकरण

८.४ वातावरण संरक्षण

८.५ जलवायु परिवर्तन

८.६ विपद् व्यवस्थापन र जोखिम न्यूनीकरण

८.७ मानव संशाधन विकास

परिच्छेद ९: तथ्याङ्क प्रणाली, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

९.१ तथ्याङ्क प्रणाली

९.२ योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन

९.३ तहगत सम्बन्ध तथा अन्तरसरकार समन्वय

९.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

९.५ अनुसन्धान तथा विकास

९.६ आयोजना बैंक

अनुसूची – ४

आवधिक विकास योजनाको उपक्षेत्रगत खाका

परिच्छेद-१

क्षेत्रः- कुन क्षेत्र हो उल्लेख गर्ने (जस्तैः आर्थिक क्षेत्र) ।
१.१ उप-क्षेत्रको नामः (जस्तैः कृषि तथा पशुपन्छी)

१.१.१ पृष्ठभूमि
यस खण्डमा योजना निर्माणका लागि रोजिएको क्षेत्र (उदाहरणका लागि कृषि)का बारेमा पृष्ठभूमि लेख्ने।एक र ६/७ हरफ भन्दा बढी नलेखी संक्षिप्त बनाउने र अनुच्छेदमा लेख्ने ।

१.१.२ प्रमुख समस्या

यस खण्डमा उल्लिखित क्षेत्रका विद्यमान समस्याहरुको बारेमा लेख्ने ।विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रमुख समस्या (बढीमा ६ वटा) विश्लेषण सहित एक अनुच्छेदमा लेख्ने।समस्या लेख्दा सम्बन्धित स्थानीय तहले प्रकाशन गरेको स्थितिपत्र वा अन्य कुनै दस्ताबेजमा उल्लेख भएका समस्या तथा चुनौती समेतलाई मध्यनजर गरेर लेख्ने।

१.१.३ चुनौती र अवसर

यस खण्डमा चुनौती र असरको एक -एक अनुच्छेदमा लेख्ने ।

चुनौती
उल्लिखित क्षेत्रसँग सम्बन्धित विद्यमान चुनौतीहरु के-के छन् उल्लेख गर्ने।बढीमा ६-७ वटा/हरफमा चुनौतीहरु लेख्ने।

अवसर
उल्लिखित क्षेत्रसँग सम्बन्धित अवसरहरु के-के रहेका छन् उल्लेख गर्ने ।बढीमा ६-७ वटा/हरफ अवसरहरु लेख्ने।

१.१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य,

सोच
उल्लिखित क्षेत्रमा सम्बन्धित स्थानीय तहको सोच लेख्ने । विषयक्षेत्रगत सोच लेख्दा राष्ट्रिय, प्रादेशिक एवम् सम्बन्धित स्थानीय तहका लक्ष्य र नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष र उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने गरी लेख्ने । विषय क्षेत्रगत दीर्घकालीन सोचको दस्ताबेज वा खाकासँग सामञ्जस्य बनाउने ।

लक्ष्य
उल्लिखित सोचलाई मूर्त रुप दिन के कस्ता लक्ष्यहरु लिने हो ? सो बारेमा लेख्ने । लक्ष्य लेख्दा उल्लेखित स्थानीय नतिजा (Local Outcomes) हासिल गर्न प्रत्यक्ष र उल्लेख्य रुपमा योगदान पुऱ्याउने गरी लेख्ने ।

उद्देश्य
उल्लिखित लक्ष्यलाई मूर्त रुप दिन के कस्ता उद्देश्यहरु आत्मसात गर्न सकिन्छ ? बुंदागत रुपमा उल्लेख

गर्ने ।जस्तैः

१ खाद्य सुरक्षा तथा पोषणको दृष्टिले जोखिममा रहेका क्षेत्र र समूहहरूको पहिचान गरी पोषण केन्द्रित कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु

२..........

३..........

१.१.५ रणनीति र कार्यनीति

नमुना तालिका

उद्देश्य १ः खाद्य सुरक्षा तथा पोषणको दृष्टिले जोखिममा रहेका क्षेत्र र समूहहरूको पहिचान गरी पोषण केन्द्रित कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
उद्देश्य १ पूरा गर्न अपनाएको पहिलो रणनीति उल्लेखगर्ने । १.१ खाद्य अधिकार, खाद्य संप्रभुता, खाद्य सुरक्षा र पोषण सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने ।	**रणनीति १.१ पूरा गर्न अपनाएको कार्यनीति** १.१.१ खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभूता सम्बन्धी ऐनको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । १.१.२ खाद्यवस्तुको गुणस्तर परीक्षण, प्रमाणीकरण तथा नियमन प्रकृयालाई प्रभावकारी बनाउन प्रयोगशाला सेवालाई सुदृढ गरिनेछ । १.१.३ खाद्य तथा पोषण सुरक्षाका लागि आवश्यक तथ्य तथा सूचना प्रणालीको विकास गरी तथ्यमा आधारित नीति तथा योजना निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य १ पूरा अपनाएको दोश्रो रणनीति उल्लेखगर्ने । १.२ खाद्य तथा पोषण असुरक्षित समुहहरूको पहिचान गरी जनचेतना अभिबृद्धि गर्ने ।	**रणनीति १.२ पूरागर्न अपनाएको कार्यनीति** १.२.१ नेपाल खाद्य सुरक्षा अनुगमन प्रणालीलाई प्रदेश तथा स्थानीय तह स्तरमा संस्थागत गरी खाद्य तथा पोषण स्थितिको नियमित अनुगमन गरिनेछ ।
रणनीति	**कार्यनीति**
उद्देश्य २ः क्रमशः	
उद्देश्य २ पूरा गर्न अपनाएको पहिलो रणनीति उल्लेखगर्ने । २.१	**रणनीति २.१ पूरा गर्न अपनाएको कार्यनीति** २.१.१ ..... २.१.२..... **क्रमशः**
नोट -ः रणीनीति आवश्यकता अनुसार थपेर लेख्न सकिने	नोटः कार्यनीति आवश्यकता अनुसार थपेर लेख्न सकिने
उद्देश्य ३ः क्रमशः	

उद्देश्य ३ पूरा गर्न अपनाएको पहिलो रणनीति उल्लेखगर्ने । ३.१ .... क्रमशः	रणनीति ३.१ पूरागर्न अपनाएको कार्यनीति ३.१.१ ..... ३.१.२..... ३.१.३ ..... क्रमशः

नोटः *१) उद्देश्य "नु" मा टुगिनु पर्ने हुन्छ, रणनीतिः "ने" मा र कार्यनीतिः नेछ मा टुगिनु पर्दछ ।*

२) माथि १.१.४ को खण्डमा लिएका उद्देश्य कतिवटा छन् सोही बमोजिम प्रत्येक उद्देश्यका रणणीति र कार्यनीति माथि दिएको मार्गदर्शन अनुसार गर्ने ।

१.१.६ कार्यक्रमका प्राथमिकता

उल्लिखित क्षेत्रको योजना कार्यान्वयन गर्न महत्वपूर्ण ठानिएका बढीमा ३ वटा कार्यक्रमहरुको प्राथमिकता उल्लेख गर्ने ।

१.

२.

३.

१.१.७ विस्तृति कार्यक्रम

विषयगत क्षेत्र - ४.३ खाद्य सुरक्षा (नमुना)

क्रम संख्या	उद्देश्य नं.	रणनीति नं.	कार्यनीति नं.	संकेत नं.	कार्यक्रम	इकाई	आधार बर्ष (.......)	पहिलो आ.व.		दोश्रो आ.व		तेस्रो आ.व.		योजना अवधिको जम्मा		जिम्मेवार निकायहरु
								लक्ष्य	बजेट रु. हजार	लक्ष्य	बजेट रु. हजार	लक्ष्य	बजेट रु. हजार	लक्ष्य	बजेट रु. लाख	
१	१	१.१	१.१.१	ख	प्रदेश पोषण तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी ऐन निर्माण	संख्या	०			१				१		भुकृसम
२		१.१	१.१.२	ख	कृषि तर्फको कार्यनीति नं. ३.१.४ मा उल्लेखित कार्यक्रमले समेट्ने											
३		१.१	१.१.३	ख	खाद्य अभाव रहेको क्षेत्र र घरपरिवारको पहिचान	पटक				१		१		२		साविम, भुकृसम, स्थानीय तह
४		१.१		ग	पोषण तथा खाद्य सुरक्षाका लागि बार्षिक योजना निर्माण	संख्या		१		१		२		४		साविम, भुकृसम, बहु क्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम
५		१.२	१.२.१	ख	स्थानीय तहमा खाद्य सुरक्षा समिति गठन गर्ने	संख्या		८५						८५		साविम, भुकृसम, बहु क्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम
६		१.२	१.२.१	ख	प्रदेश तथा स्थानीय तहको खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि।	संख्या		२		९		२५		३६		साविम, भुकृसम, स्थानीय तह
७	२	२.१	२.१.१	ख	पोषणयुक्त स्थानीय (रैथाने) बाली बस्तुहरुको संरक्षण तथा उत्पादन	संख्या				६		६		१२		भुकृसम, स्थानीय तह

विषयगत क्षेत्र - ४.३ खाद्य सुरक्षा (नमुना)

क्रम संख्या	उद्देश्य नं.	रणनीति नं.	कार्यनीति नं.	संकेत नं.	कार्यक्रम	इकाई	आधार बर्ष (.......)	पहिलो आ.व.		दोश्रो आ.व		तेस्रो आ.व.		योजना अवधिको जम्मा		जिम्मेवार निकायहरु
								लक्ष्य	बजेट रु. हजार	लक्ष्य	बजेट रु. हजार	लक्ष्य	बजेट रु. हजार	लक्ष्य	बजेट रु. लाख	
					प्रवर्धन र उपभोगमा प्रोत्साहन गर्ने											
८				ख	खाद्यान्नको सन्तुलित उपभोग गर्ने बानीको विकास गर्न जनचेतनाका कार्यक्रम संचालन ।	संख्या		२०		२०		२०		६०		भुकृसम, स्थानीय तह
९		२.१	२.१.२													
१०		२.१	२.१.३													
१२	३	३.१	३.१.१													
१३		३.१	३.१.२													
१४		३.१	३.१.३													

***नोटः** १) अवाधिक योजना ३ देखि ७ वर्ष सम्मको हुन् सक्ने भएकाले सोही बमोजिम लक्ष्यको महल (माथि महल न.९ देखि १३) घटाउन वा बढाउन सकिने छ ।*

विस्तृत कार्यक्रम (दफा १.१.७) को तालिका भर्ने तरिकाः माथि उल्लिखित तालिका भर्दा दफा १.१.५ को रणनीति र कार्यनीतिको आधारमा कार्यक्रम तयार गर्नु पर्ने हुन्छ ।

उद्देश्य नं, रणनीति नं र कार्यनीति नं भर्ने तरिकाः माथि कतिवटा उद्देश्य लिएको छ । सो उद्देश्य पूरा गर्न कतिवटा रणनीति उल्लेख गरिएको छ र

उक्त रणनीति पूरा गर्न कतिवटा कार्यनीति उल्लेख गरिएको छ सो बमोजिम १.१.५ खण्डलाई आधार मानी लेख्ने । जस्तैः उद्देश्य १ को लागि २ वटा रणनीति राखिएको छ, रणनीति १ र २ को लागि क्रमशः ३ र १ वटा कार्यनीति लिइएको छ । त्यसैले सोही बमोजिम नम्बरिङ गर्ने । जस्तैः उद्देश्य १ मा २ वटा रणनीति (१.१, १.२) लिएको छ त्यसैले महल २ (उद्देश्य) मा १ लेख्ने, महल ३(रणनीति सङ्केत) मा १.१ र महल ४ (कार्यनीति) मा १.१.१लेख्ने।

कार्यान्यन ढाँचा (महल ५) भर्ने तरिकाः महल ५ मा कार्यान्यिवन गर्ने निकाएको सङ्केत स्पष्ट पर्नु पर्ने हुन्छ ।जस्तैः माथिको तालिकामा भरे जस्तै स्थानीय तह आफैं कार्यन्वयन गर्ने भए "क", प्रदेश सरकार सँगको समन्वयमा गर्ने भए "ख", नेपाल सरकारसँगको समन्वयमा गर्ने भए "ग" र मिलेर गर्ने भएमा क, ख, ग गर्ने ।ढाँचा र सङ्केत तलको तालिकामा उल्लिख गरिएको छः

कार्यन्वयनको ढाँचा र सङ्केत		
क्रसं.	**सङ्केत**	**कार्यन्वयनको ढाँचा**
१.	क	स्थानीय तहले आफै कार्यन्वयन गर्ने ।
२.	ख	गण्डकी प्रदेशसरकारसँगको समन्वयमा कार्यन्वयन गर्ने ।
३.	ग	नेपाल सरकारसँगको समन्वयमा कार्यन्वयन गर्ने ।
४.	क, ख	स्थानीय तह र प्रदेश सरकार ।
५.	क,ग	स्थानीय तह र नेपाल सरकार ।
६.	क,ख,ग	तीनवटै तह ।

कार्यक्रम महल (६) भर्ने तरिकाः हरेक कार्यनीतिलाई लक्षित गरी कार्यक्रमहरुको तय गर्नु पर्ने हुन्छ। जस्तैः कार्यनीति १.१.१ लाई पूरा गर्न कृषियोग्य भूमि चक्लाबन्दी नीति तर्जुमा र भुमीहीनलाई बाँझो जग्गा लिजमा उत्पादन गर्न दिने तथा व्यवसायिक करार खेति सञ्चालन २ वटा कार्यक्रमहरु कार्यक्रमको महलमा राखिएको छ। यसै गरी सबै कार्यनीति को लागि अलग अलग कार्यक्रम तय गर्ने। योजना अवधिको लक्ष्य महल १४ मा समाविष्ट गर्ने र जम्मा कार्यक्रमको संख्या तालिकाको महल १ को जम्मा संख्याले जनाउने छ ।

एकाई (महल ७) भर्ने तरिकाः कार्यक्रम अनुसार कुन एकाईमा मापन गर्ने सो उल्लेख गर्ने ।जस्तैः संख्या, वटा, कि.मि. हे. आदि ।

आधार वर्ष (महल ८) तथ्याङ्क भर्ने तरिकाः महल ७ मा उल्लेखित एकाईलाई आधार मानी यस खण्डमा सम्बन्धित कार्यक्रमको आधार वर्षको वस्तुस्थिति तथ्याङ्क भर्ने ।

लक्ष्य (महल ९ देखि १४) भर्ने तरिकाः यस खण्डमा योजनाको संरचना अनुसार आधार वर्षको तथ्याङ्कलाई आधार मानी हरेक वर्षमा के कति लक्ष्य (त्रिवर्षीय वा पञ्चवर्षीय) हासिल गर्ने हो सोही बमोजिम तथ्याङ्क भर्दै जाने ।

बजेट भर्ने तरिकाः यस खण्डमा प्रत्येक कार्यक्रमको लागि प्रति एकाई कति मूल्य पर्छ सो मूल्यले लक्ष्यलाई गुणन गरी बजेट आँकलन गर्ने र सबै वर्षको जोड बाट जम्मा कार्यक्रम अवधिको बजेट आँकलन गर्ने ।

योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि भर्ने तरिकाः यस खण्डमा योजना अवधिको जम्मा सम्बन्धित कार्यक्रमको Cumulative प्रत्येक वर्षको जोडगरी सोही बमोजिमका जम्मा लक्ष्य ।

जिम्मेवार निकाय भर्ने तरिकाः कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न जिम्मेवार निकायहरु कुन- कुन हुन ? सो लेख्ने ।जस्तैः सम्बन्धित वडा कार्यालयहरु

१.१.८. नतिजा खाका

नमुना सहित नतिजा खाकाको तालिका तल प्रस्तुत गरिएको छः

नतिजा खाका (नमुना)

४.३ खाद्य सुरक्षा																	
नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७५/७६	उपलब्धि			योजना अवधिको कुल उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम तथा अनुमान	स्थासल	प्रसस संकेत	दीराल संकेत	दीविल संकेत	ADS संकेत	कैफियत
					पहिलो आ.व.	दोश्रो आ.व	तेस्रो आ.व.										
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	
प्रभाव	प्रदेशको लागि आवश्यक सुरक्षित खाद्यान्न उपलब्ध भएको हुने	सुरक्षित खाना वा आहार विहारमा परिवर्तन भइ खाद्यान्नबाट लाग्ने रोगहरु कम हुने	प्रतिशत						कृषि तथ्याङ्क	भू कृ सम			२	४	२	१	
		चरम खाद्य असुरक्षित घरधुरीको संख्या घटेको हु	प्रतिशत .	६	५	४	३	३	कृषि तथ्याङ्क	भू कृ सम							
		प्रतिव्यक्ति खाद्यान्न उपलब्धता बढेको हुन	के.जी	२३४	२६०	२८०	३००	३००	कृषि तथ्याङ्क								
		आवश्यक खाद्यान्न स्टक (buffer stock) राख्ने व्यवस्था भई खाद्यान्नको अभाव नहुने	मे. टन						प्रगति प्रतिवेदन/ कृषि	भू कृ सम			२	४	२	१	क, ख

४.३ खाद्य सुरक्षा																	
नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७५/७६	उपलब्धि			योजना अवधिको कुल उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम तथा अनुमान	स्थासल	प्रससं संकेत	दीराल संकेत	दीविल संकेत	ADS संकेत	कैफियत
					पहिलो आ.व.	दोश्रो आ.व	तेस्रो आ.व.										
									तथ्याङ्क								
असर १	खाद्य सुरक्षा तथा पोषणको दृष्टिले जोखिममा रहेका क्षेत्र र समूहहरूको पहिचान भई पोषण केन्द्रित कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने	खाद्य अभाव रहेको क्षेत्र र घरपरिवारको पहिचान हुने (घरधुरी)	संख्या						प्रगति प्रतिवेदन/ कृषि तथ्याङ्क	भू कृ सम			२	४	२	१	क, ख
		बहु क्षेत्रीय पोषण तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको संचालन हुने	पलिका संख्या	५१	५८	८५	८५	८५	प्रगति प्रतिवेदन/ कृषि तथ्याङ्क	भू कृ सम			३	४	१	१	क, ख
प्रतिफल १.१	खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभूता सम्बन्धी ऐनको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुने	प्रदेश पोषण तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी ऐन निर्माण	संख्या			१		१		भूकृसम			६	२	२	३	क
		खाद्य अधिकार, खाद्य संप्रभुता, खाद्य सुरक्षा तथा पोषण सम्वन्धमा पैरवी तथा जनचेतना गोष्ठी सञ्चालन भएका स्थानीय तहको संख्या	संख्या		१५	२०	२५	६०		भूकृसम/ स्था. तह			६	२	२	३	ख

४.३ खाद्य सुरक्षा																	
नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७५/७६	उपलब्धि			योजना अवधिको कुल उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम तथा अनुमान	स्थासल	प्रसमं संकेत	दीराल संकेत	दीविल संकेत	ADS संकेत	कैफियत
					पहिलो आ.व.	दोश्रो आ.व	तेस्रो आ.व.										
प्रतिफल १.२	खाद्यवस्तुको गुणस्तर परीक्षण, प्रमाणीकरण तथा नियमन प्रकृया प्रभावकारिताका लागि प्रयोगशाला सेवा सुदृढ भएको हुने	गुणस्तर प्रमाणीकरण प्रयोगशालाको संख्या	संख्या			१		१		भूकृसम							कृषि तर्फको प्रतिफल ३.ज्ञ.द्ध मा उल्लेखित कार्यक्रमले समेट्ने
		गुणस्तर प्रमाणिकरण भएका कृषि उपजको संख्या	संख्या		५२	५२	५२	१५६	प्रगति प्रतिवेदन	भूकृसम			६	२	२	३	कृषि तर्फको प्रतिफल ३.ज्ञ.द्ध मा उल्लेखित कार्यक्रमले समेट्ने
लगानी: दक्ष जनशक्ति, प्रविधि, उपकरण, निर्माण सामग्री, दाना, चोकर, घाँस र अन्न, वार्षिक कार्यक्रम र बजेट, कृषि विकास रणनीति																	

नोटः *स्थाससं सङ्केत- स्थानीय तहको समृद्धिको सङ्केत, प्रसमुसं सङ्केत- प्रदेश समृद्धिका मुख्य संवाहकको सङ्केत; दिविल सङ्केतः दिगो विकास सङ्केत; दिराल :दिर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष;*

पादिलः पालिका दिर्घकालिन लक्ष्य सङ्केत

नतिजा खाका भर्ने तरिका

सामन्यतय नतिजा खाका लगानी खण्डबाट भर्दै माथि प्रभावसम्म पुग्ने गरिन्छ । नतिजा खाकाको फ्लो– लगानीले प्रतिफल देखाउँछ, प्रतिफलले असर देखाउन सुरु गर्दछ र असरले एकमुष्ठ प्रभाव देखाउँछ भन्ने मान्यतामा संरचना गरिएको हुन्छ ।

लगानी खण्ड भर्ने तरिकाः यस खण्डमा उल्लिखित क्षेत्रसँग सम्बन्धित योजना कार्यन्वयन गर्दा के के कुराको लगनी गर्नुपर्ने हुन्छ, सोही विचार गरी लेख्ने । जस्तै कृषि क्षेत्रमा लगानी भनेको जनशक्ति, कृषि उपकरण, मल, बिउ, सिंचाई, भूमि, तालिम, वार्षिक कार्यक्रम र बजेट आदि हुन सक्दछन् ।

प्रतिफल खण्ड र सो का सूचकहरु भर्ने तरिकाः सामान्यतया प्रतिफल खण्डको नतिजाहरु भर्दा रणनीतिलाई आधार बनाई भर्ने गरिन्छ र सोही बमोजिम के कस्ता सूचकहरुको औचित्यता पुष्टि गर्न सकिन्छ सोही बमोजिमको सूचकहरुको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

असर खण्ड र सो का सूचकहरु भर्ने तरिकाः सामान्य तय असर खण्डका नतिजाहरु भर्दा उद्देश्यलाई आधार बनाई भर्ने गरिन्छ र सोही बमोजिम के कस्ता सूचहकरुको औचित्यता पुष्टि गर्न सकिन्छ सोही बमोजिमका सूचकहरुको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

प्रभाव खण्ड र सो का सूचकहरु भर्ने तरिकाः प्रतिफलबाट देखिने असरहरुले के कस्ता प्रभाव पार्दछन् सोही बमोजिमका सूचकहरुको व्यवस्था गरी यस खण्डमा भर्नुपर्दछ। यस खण्डमा व्यवस्था गर्ने सूचकहरु सम्बन्धित क्षेत्रको लक्ष्यहरुको औचित्यता पुष्टि गर्ने प्रकृतिका हुने गर्दछन् ।

आधार वर्ष तथ्याङ्क र सूचकहरुका वार्षिक उपलब्धि भर्ने तरिकाः सूचक अनुसार आधार वर्षमा उपलब्ध तथ्याङ्क र वार्षिक अपेक्षित उपलब्धि भर्दै जाने । यदी १.१.७ मा उल्लेख भएका कार्यक्रमहरु मार्फत सिर्जना भएका सूचकहरुको प्रकृति र कार्यक्रम Similar भएमा एकरुपता कायम हुने गरी तथ्याङ्कहरु भर्ने ।(विशेष गरी प्रतिफल खण्डका सूचकहरु र कार्यक्रमहरु एकै प्रकृतिका हुने गर्दछन् ।

योजना अवधिको उपलब्धि भर्ने तरिकाः १.१.७ मा विस्तृत कार्यक्रम खण्डमा योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि भर्दा अपनाउने तरिका जस्तै यस खण्डमा भर्नु पर्दछ ।

पुस्ट्याँईको स्रोत भर्ने तरिकाः यस खण्डमा निर्दिष्ट गरिएका सूचकहरुको योजना अवधिमा भएका उपलब्धि कुन निकायको दस्ताबेजले पुष्टि गर्दछ सोही निकायको नाम उल्लेख गर्ने ।

जिम्मेवार निकाय खण्ड भर्ने तरिकाः सूचकहरुलाई मूर्त रुप दिन कार्यक्रकम कार्यान्वयन गर्दा कुन निकाय जिम्मेवार रहन्छ सोही निकायको नाम यस खण्डमा भर्ने ।

जोखिम अनुमान खण्ड भर्ने तरिकाः यस खण्डमा सूचकहरुलाई मूर्त रुप दिने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा के

कस्ता चुनौतीहरु/समस्या रहन सक्छन अनुमान गरी लेख्ने । यस खण्डलाई सकरात्मक तबरले उल्लेख गर्नुपर्दछ । जस्तैः कुनै कार्यक्रमको (सडक निर्माण) कार्यान्वयन गर्दा सरोकारवालहरुको सहयोग प्राप्त गर्ने चुनौती हामीले महशुस गरेका छौं भने यस खण्डमा लेख्दा सरोकारवालाहरुको सहयोग रहने भनी लेख्ने ।

स्थाससं सङ्केत भर्ने तरिकाः स्थानीय तहले पनि केन्द्रीयस्तरको योजना र प्रदेशस्तरका योजनासँग सामञ्जस्यता मिलाउने अभिप्रायले स्थासल सङ्केत भर्न उपयुक्त हुन्छ। स्थानीय तहको स्थासल सङ्केत स्थानीय तहले नै निर्माण गर्नु पर्दछ।

पालिका/स्थानीय तहको समृद्धिका लक्ष्य र सङ्केत (महल-१३)		
क्रसं.	**सङ्केत**	**लक्ष्य (आफ्नो पालिकाको)**
१.	सङ्केत नं १	
२.	सङ्केत नं २	
३.	सङ्केत नं ३	
४.	सङ्केत नं ४	
५.	सङ्केत नं ५	
६.	सङ्केत नं ६	
७.	सङ्केत नं ७	
८.	सङ्केत नं ८	

प्रससं सङ्केत भर्ने तरिकाः प्रससं सङ्केत भनेको गण्डकी प्रदेश समृद्धिका संवाहक सङ्केत हुन् ।केन्द्रीयस्तरको योजनासँग सामञजस्यता मिलाएझैं स्थानीय तहले पनि प्रदेशस्तरका योजना सँग सामञ्जस्यता मिलाउने अभिप्रायले प्रससं सङ्केत भर्न उपयुक्त हुन्छ। गण्डकी प्रदेशका प्रससं सङ्केत तलको तालिकामा रहेका छन् ।

प्रदेश समृद्धिका मुख्य संवाहकको लक्ष्य र सङ्केत (महल-१४)		
क्रसं.	**सङ्केत**	**लक्ष्य**
१.	सङ्केत नं १	पर्यटन
२.	सङ्केत नं २	कृषि
३.	सङ्केत नं ३	ऊर्जा
४.	सङ्केत नं ४	उद्योग
५.	सङ्केत नं ५	पूर्बाधार (सडक, सिचाई, खानेपानी, आबास, संञ्चार आदी)
६.	सङ्केत नं ६	मानब संसाधन विकास (शिक्षा, स्वास्थ)
७.	सङ्केत नं ७	सुशासन
८.	सङ्केत नं ८	अन्य (अन्तर सम्बन्धित विषय)

दीराल सङ्केत भर्ने तरिकाः दीराल सङ्केत भनेको दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्यका सङ्केत नं हरु हुन् ।योजना तर्जुमा गर्दा केन्द्रीय योजनासँग तादतम्यता मिलाउने अभिप्रायले यस्ता सङ्केतहरुको व्यवस्था गरी सामञ्जस्यता कायम गर्ने गरिन्छ ।

यी सङ्केतहरु भर्दा आफूले निर्धारण गरेका सूचकहरुसँग मिल्ने सङ्केत नं कति हो त्यो भर्ने। जस्तैः संरक्षण गरिएका पुरातात्विक महत्वका वस्तु तथा सम्पदाहरुको संख्या सूचकसँग मिल्ने दीराल सङ्केत – सङ्केत नं ६ (सुरक्षित सभ्य र न्यायपूर्ण समाज) सँग मिल्ने भएकोले सङ्केत उल्लेख गर्दा ६ उल्लेख गर्ने । दीराल सङ्केत तालिकामा रहेका छन् ।

राष्ट्रिय समृद्धि र सुखका लक्ष्य र सङ्केत (महल-१५)		
क्रसं.	**सङ्केत**	**लक्ष्य**
समृद्धिका लक्ष्य		
१.	सङ्केत नं १	उच्च र समतामूलक राष्ट्रिय आय
२.	सङ्केत नं २	मानव पूँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग
३.	सङ्केत नं ३	सर्वसुलभ आधुनिक पूर्वाधार एवम् सघन अन्तर आवद्धता
४.	सङ्केत नं ४	उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व
सुखका लक्ष्य		
५.	सङ्केत नं ५	परिष्कृत तथा मर्यादित जीवन
६.	सङ्केत नं ६	सुरक्षित सभ्य र न्यायपूर्ण समाज
७.	सङ्केत नं ७	स्वास्थ्य र सन्तुलित पर्यावरण
८.	सङ्केत नं ८	सुशासन
९.	सङ्केत नं ९	सवल अर्थतन्त्र
१०.	सङ्केत नं १०	राष्ट्रिय एकता सुरक्षा र सम्मान

कार्यन्वयनको ढाँचा र सङ्केत (कैफियत)		
क्रसं.	**सङ्केत**	**कार्यन्वयनको ढाँचा**
१.	क	स्थानीय तहले आफै कार्यन्वयन गर्ने ।
२.	ख	गण्डकी प्रदेशसरकारसँगको समन्वयमा कार्यन्वयन गर्ने ।
३.	ग	नेपाल सरकारसँगको समन्वयमा कार्यन्वयन गर्ने ।

दीविल सङ्केत भर्ने तरिकाः दिविल सङ्केत भनेको दिगो विकास लक्ष्यको सङ्केत हो । दिगो विकास लक्ष्यहरुलाई स्थानीयकरण गर्ने अभिप्रायले यस्ता सङ्केतहरुको व्यवस्था योजनामा समावेश गर्दा उपयुक्त हुने गर्दछ । दीविल सङ्केत तलको तालिकामा रहेका छन् ।

दिगो विकास लक्ष्यका लक्ष्य र सङ्केत (महल १६)	
सङ्केत नं	लक्ष्य
१	हरेक क्षेत्रमा रहेको सबै स्वरुपका विषम गरिबीको अन्त्य गर्ने ।
२	भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण प्राप्ति र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने ।
३	सवै उमेर समूहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवनको सुनिश्चितता गर्दै समृद्ध जीवनस्तर प्रवर्द्धन गर्ने ।
४	सवैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्दै जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरु प्रवर्द्धन गर्ने ।
५	लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने सबै महिला, किशोरी र बालबालिकाहरुको सशक्तीकरण गर्ने ।
६	सबैका लागि खानेपानी र सरसफाइको उपलब्धता तथा यसको दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
७	खर्चले धान्न सकिने, भरपर्दो, दिगो र आधुनिक ऊर्जामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
८	स्थिर, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि र सबैका लागि पूर्ण तथा उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित श्रम प्रवर्द्धन गर्ने ।
९	उत्थानशील पूर्वाधारको निर्माण, समावेशी र दिगो औगयोगिकीकरणको प्रवर्द्धन र नव पर्वर्तनलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
१०	मुलुकभित्र र अन्य मुलुकहरुबीचको असमानता न्यून गर्ने ।
११	सहर तथा मानव बस्तीहरुलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्थानशील र दिगो वनाउने ।
१२	दिगो उपभोग र उत्पादनका ढाँचा सुनिश्चित गर्ने ।
१३	जलवायु परिवर्तन र त्यसका प्रभावहरुसँग जुध्न तत्काल कार्य अगाडि बढाउने ।
१४	नेपालका लागि लागू नहुने ।
१५	पृथ्वीको भूपरिधिस्तरीय पारिस्थितिकीय प्रणालीहरुको दिगो उपयोग रक्षा र पुनस्थार्पन गर्न बनको मरुभूमिकरणविरुद्ध लड्न र भूक्ष्य रोक्नुका साथै यसलाई उल्टाउने र ,व्यवस्थापन गर्ने जैविक विविधताको ह्रासलाई रोक्ने ।
१६	दिगो विकासका लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजहरुको प्रवर्द्धन गर्ने, सवैको लागि न्यायमा पहुँच, जवाफदेही तथा समावेशी संस्थाहरुको निर्माण गर्ने, सुनिश्चित गर्ने र प्रभावकारी बनाउने ।
१७	दिगो विकासका लागि कार्यन्वयनको माध्यम सुदृढ गर्ने र विश्वव्यापी साझेदारीलाई पुनःजीवन्त तुल्याउने ।

नतिजा खण्डमा कृषि, पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास, खाद्य सुरक्षा र भूमि व्यवस्था क्षेत्रमा कृषि विकास रणनीतिका सङ्केतहरू

ADS **सङ्केतः** ADS सङ्केत भनेको कृषि विकास रणनीति सङ्केत हुन् । ADS को सङ्केत तलको तालिकामा रहेका छन् ।

कृविरसं वा ADS-Agriculture Development Strategy (महल-१७)

सङ्केत	रणनीति
सङ्केत न. १	सुधारिएको सुशासन
सङ्केत न. २	उच्च उत्पादकत्व
सङ्केत न. ३	मुनाफाजन्य व्यवसायीकरण
सङ्केत न. ४	प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा वृद्धि

अनुसूची – ५

स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश हुने विषयवस्तु

परिच्छेद १ परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

१.२ अवधारणा र उद्देश्य

१.३ संस्थागत व्यवस्था

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रिया

परिच्छेद २ त्रिवर्षीय बजेट विनियोजन तथा प्रक्षेपणका आधार र बजेट ताथा स्रोतको बाँडफाँट

२.१ पृष्ठभूमि

२.२ चुनौती र अवसर

२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति

२.४ प्रमुख नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

२.५ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

२.६ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपण बाँडफाँटको आधार

परिच्छेद ३: आर्थिक क्षेत्र

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी विकास

४.२ खाद्य सुरक्षा

४.३ भूमि व्यवस्था

४.४ वन तथा वातावरण

४.५ खनिज सम्पदा

४.६ सहकारी

४.७ उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति

४.८ संस्कृति तथा पर्यटन

परिच्छेद ४: सामाजिक क्षेत्र

४.१ शिक्षा

४.२ विज्ञान तथा प्रविधि

४.३ स्वास्थ्य तथा पोषण

४.४ युवा तथा खेलकुद

४.५ महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण

४.६ श्रम तथा रोजगारी

४.७ सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण

४.८ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिता

परिच्छेद ५: पूर्वाधार क्षेत्र

५.१ ऊर्जा

५.२ सिँचाई तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन

५.३ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था

५.४ भवन, आवास तथा सहरी विकास

५.५ सूचना तथा सञ्चार

५.६ खानेपानी तथा सरसफाई

परिच्छेद ६: शासकीय तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र

६.१ गरिबी निवारण

६.२ शान्ति सुरक्षा, कानुन तथा न्याय व्यवस्था

६.४ तथ्याङ्क प्रणाली

६.५ विविध

अनुसूची- ६

स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको नमुना खाका
(विषय क्षेत्रगत मात्र)

१. पृष्ठभूमि

विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित स्थानीय तहको सन्दर्भ (१ वाक्य), वर्तमान अवस्था (१ वाक्य), दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धमा विषय क्षेत्रगत व्यवस्था (१ वाक्य) र विषय क्षेत्रगत नीति, रणनीति एवम् स्थानीय तहको क्षेत्रगत प्राथमिकता तथा प्रतिवद्धता (१ वाक्य) गरी एक अनुच्छेदमा र बढीमा आधा पृष्ठ भन्दा बढी नगर्ने।

२. समस्या र चुनौती

यस क्षेत्रका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा विद्यमान प्रमुख समस्या दुई वाक्यमा नबढ्ने गरी एक अनुच्छेद तथा आगामी दिनमा सामना गर्नुपर्ने चुनौती समेत गरी एक अनुच्छेदमा लेख्ने ।

३. सोच

स्थानीय तहको योजना (प्रथम आवधिक योजना) मा उल्लिखित विषय क्षेत्रगत सोच लेख्ने, एक भन्दा बढी क्षेत्रको भएमा सबै क्षेत्रको सोच लेख्ने र कोष्ठमा क्षेत्र खुलाउने ।

४. उद्देश्य

स्थानीय तहको योजना (प्रथम आवधिक योजना) मा उल्लिखित विषय क्षेत्रगत उद्देश्य लेख्ने, एक भन्दा बढी क्षेत्रको भएमा सबै क्षेत्रको उद्देश्य लेख्ने र कोष्ठमा क्षेत्र खुलाउने । कुनै विषय क्षेत्रमा नयाँ उद्देश्य समावेश गरेमा सो पनि खुलाउन सकिने ।

५. रणनीति

स्थानीय तहको योजना (प्रथम आवधिक योजना) मा उल्लिखित विषय क्षेत्रगत रणनीति लेख्ने, एक भन्दा बढी क्षेत्रको भएमा सबै क्षेत्रको रणनीति लेख्ने र कोष्ठमा क्षेत्र खुलाउने । कुनै विषय क्षेत्रमा नयाँ रणनीति समावेश गरेमा सो पनि खुलाउन सकिने ।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचनाका विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित नतिजा सूचक उल्लेख गर्ने । आ.व. २०७६/७७ मा स्थानीय तहको विवरण भएमा सो विवरण उल्लेख गर्ने । आगामी ३ आ.व. को लक्ष्य निर्धारण गर्दा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई मूल आधार मानी स्थानीय तहको हासिल गर्ने लक्ष्य उल्लेख गर्ने र सो विषय क्षेत्रसम्बन्धी स्थानीय तहको प्राथमिकता र प्रतिवद्धता एवम्

सन् २०१९ र २०२२ मा दिगो विकास लक्ष्यसम्बन्धी राष्ट्रिय र प्रदेशका लक्ष्यलाई आधार मान्न सकिने छ। लक्ष्य निर्धारण गर्दा ज्यादै कठिनाइ भएमा खाली राख्न सकिने ।

विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सूचक	एकाई	आ.व. २०७७/७७ सम्मको वास्तविक उपलब्धि	आ.व. २०७७/७८ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०
१	२	३	४	५	६	७

७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

आ.व.	बजेट अनुमान				स्रोतको अनुमान			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	वैदेशिक अनुमान	वैदेशिक ऋण
२०७७/७८								
२०७७/७८								
२०७७/७८								
जम्मा								

८. कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

उद्देश्य तथा पुष्ट्याँई बढीमा २ वटासम्म लेख्ने (जस्तैः गरिबी निवारण, क्षमता विकास) । कार्यक्रम वा आयोजनाको सुरु र समाप्त हुने मिति अनिवार्य रुपमा खुलाउने । सालबसाली प्रकृतिका कार्यक्रम भएमा ५ वर्षको अवधिलाई एक चरण मानी सो अनुसार उल्लेख गर्ने र आयोजना अवधिको कुल लागत उल्लेख गर्ने । साधारण प्रशासनतर्फ अवधि र लागत उल्लेख गर्नु नपर्ने । आगामी तीन वर्षका उपलब्धि सूचक उल्लेख गर्दा परिमाण खुलाउने तथा खुलाउन नसकिने प्रकृतिका भएमा छोटो बुँदामा गुणात्मक सूचक उल्लेख गर्ने ।

कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र	लागत तथा पुष्ट्याईं		आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
				लागत (रु. लाखमा)	पुष्टयाई	
१	२	३	४	५	६	७

९. जोखिम पक्ष तथा अनुमान

आगामी तीन वर्षमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा आइपर्ने सम्भावित जोखिमको आँकलन तथा सम्बोधन सहित २ वाक्यमा बढीमा एक अनुच्छेद लेख्ने । पहिलो वाक्यमा प्रमुख अनुमान उल्लेख गर्ने । दोस्रो वाक्यमा उक्त कार्यहरू नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम उल्लेख गर्ने ।

अनुसूची १[६]: त्रिवर्षीय खर्चको स्रोत प्रक्षेपण (मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अनुसूची)

त्रिवर्षीय बजेट विनियोजन तथा स्रोत प्रक्षेपण (प्रचलित मूल्यमा) (रू.हजारमा)

सि.नं.	विवरण	मध्यमकालीन खर्च अनुमान			
		आ.व. २०७७/७८ अनुमान	आ.व. २०७८/७९ को प्रक्षेपण	आ.व. २०७९/८० को प्रक्षेपण	कुल अनुमान तथा प्रक्षेपण
१	कुल बजेट				
२	कुल राजस्व				
२.१	राजस्व बाँडफाँट प्राप्त राजस्व				
२.२	आन्तरिक राजस्व				
२.३	रोयल्टी				
३	नेपाल सरकार बाट प्राप्त अनुदान				
३.१	वित्तीय समानीकरण				
३.२	ससर्त				
३.३	विशेष				
३.४	समपूरक				

2 मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अनुसूचीमा राख्ने ।

४	**प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान**				
४.१	वित्तीय समानीकरण				
४.२	ससर्त				
४.३	विशेष				
४.४	समपूरक				
५	**कुल खर्च**				
५.१	चालु खर्च				
५.२	पुँजीगत खर्च				
६	**नगद मौज्दात**				
७	**ऋण**				
७.१	स्थानीय सरकारबाट				
७.२	नेपाल सरकारबाट				
७.३	प्रदेश सरकारबाट				

स्रोत तथा खर्चको अनुमान गर्दा ध्यान दिनुपर्ने विषय

- स्थानीय तहको कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण तथा सांकेतीकरण सम्बन्धमा उल्लेख भए बमोजिम गर्ने ।
- त्रिवर्षीय खर्च अनुमान विषयगत निकायले उपलब्ध गराउने ।
- उक्त खर्च अनुमान गर्दा सूत्रमा उल्लेख गरिएको भएमा सोलाई आधार मान्ने ।
- आगामी वर्षको बजेट अनुमान खर्च तथा स्रोत स्थानीय तहको सभामा प्रस्तुत भएको बजेट रकम उल्लेख गर्ने । सो समेतको आधारमा पछिल्ला दुई वर्षको खर्चको प्रक्षेपण गर्ने ।
- खर्च प्रक्षेपण गर्दा आगामी आ.व.मा सम्पन्न हुने आयोजनाका लागि पर्याप्त रकमको व्यवस्था गर्ने तथा सो सम्पन्न हुने अवधिपछि रकम व्यवस्था गर्ने ।
- ससर्त अनुदान अन्तर्गत सञ्चालन हुने कार्यक्रमको प्रकृति हेरी बढ्दो वा घट्दो प्रवृतिमा प्रक्षेपण गर्ने ।
- साधारण खर्चको हकमा तलब बाहेकको खर्चमा मुद्रास्फितिलाई आधार मान्ने ।
- स्रोत समितिले आँकलन गरेको स्रोतभित्र रहेर मात्र कुल खर्च प्रक्षेपण गर्ने ।
- प्रक्षेपण गर्दा रकम बाँकी रहेमा नयाँ कार्यक्रम/आयोजनाका लागि बाँकी रकम एकमुष्ट अनुमान गर्ने।

अनुसूची १ मा उल्लिखित कार्यक्रमगत खर्चको स्रोतको विवरण उल्लेख गर्ने, वैदेशिक सहायता अनुमान गर्दा सम्झौता भइसकेको वा प्रतिवद्धताको क्रममा रहे सोको पुष्ट्याँई सहित तयार गर्ने । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा वैदेशिक सहायताको रकम यकिन भएपछि मात्र बाँकी रकम स्थानीय तहबाट व्यहोर्ने व्यवस्था गर्ने ।

अनुसूची २[घ]: कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण, सांकेतिकरण तथा त्रिवर्षीय खर्च अनुमान

१. प्राथमिकताको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. हजारमा)

प्रथामिकता क्रम#	कार्यक्रम संख्या#	आ.व २०७७/७८ को व्यय अनुमान#		आ.व २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपरण#		आ.व २०७९/८० को खर्च प्रक्षेपरण#	
		रकम	प्रतिशत#	रकम	प्रतिशत#	रकम	प्रतिशत#
पहिलो (P_1)	#						
दोश्रो (P_2)	#						
संकेतिकरण नगरिएको	#						
जम्मा#	#	#	#		#	#	#

२. लैङ्गिक सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रू. हजारमा)

सङ्केत नं.	लैङ्गिक सङ्केत	आ.व. २०७७/७८ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	प्रत्यक्ष लाभ						
२	अप्रत्यक्ष लाभ						
३	तटस्थ						
	जम्मा						

३. जलवायु परिवर्तन सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. हजारमा)

सङ्केत नं.	जलवायु परिवर्तन सङ्केत	आ.व. २०७७/७८ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	रकम
१	प्रत्यक्ष लाभ						
२	अप्रत्यक्ष लाभ						
३	तटस्थ						
	जम्मा						

---

[३] *मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अनुसूचीमा राख्ने ।*

५.स्थानीय गौरवका आयोजना र रुपान्तरणकारी आयोजनाका आधारमा बजेटको बाँडफाँट

६.प्रमुख विषय क्षेत्रगत आधारमा खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण

७.दिगो विकास लक्ष्यका आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

सङ्केत नं	दिगो विकास लक्ष्य	आ.व. २०७७/७८ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य						
२	शून्य भोकमरी						
३	स्वस्थ जीवन						
४	गुणस्तरीय र जीवनपर्यन्त शिक्षा						
५	लैङ्गिक समानता						
६	सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाइ						
७	आधुनिक ऊर्जामा सबैको पहुँच						
८	समावेशी आर्थिक वृद्धि तथा मर्यादित काम						
९	उद्योग, नवीन खोज र पूर्वाधार						
१०	असमानता न्यूनीकरण						
११	दिगो शहर र बस्तीहरू						
१२	दिगो उपभोग तथा उत्पादन						
१३	जलवायु परिवर्तन विरुद्ध लडने						
१४	सामुद्रिक स्रोतको उपयोग						
१५	भू सतह स्रोतको उपयोग						
१६	शान्तिपूर्ण, न्यायपूर्ण र सशक्त समाज						
१७	दिगो विकासका लागि साझेदारी						
	खुल्न नसक्ने						
	जम्मा						

अनुसूची- ७

आयोजना बैङ्क (Project Bank)

१. पृष्ठभूमि

वर्तमान नेपाल सरकारले देशको आर्थिक विकास र समृद्धि प्राप्तिको लागि "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को दीर्घकालीन लक्ष्य निर्धारण गरेको छ। नेपालले योजनाबद्ध विकास प्रयासमा विभिन्न योजनाहरू तर्जुमा गर्दै आएको छ तर योजनाको उपलब्धि लक्ष्य अनुरूप हुन सकिरहेको छैन। वास्तवमा आवधिक योजना तर्जुमाले मात्र योजनामा उल्लिखित उद्देश्य एवम् लक्ष्यहरू प्राप्त हुदैनन्। यसका लागि गुणस्तरीय र कार्यान्वयनयोग्य आयोजना तर्जुमा, छनौट र प्रभावकारी कार्यान्वयन आवश्यक पर्दछ। विद्यमान परिस्थितिमा तत्काल आयोजना कार्यान्वयनमा लिएर जान सकिने आयोजनाहरूको पहिचान र प्राथमिकता समेत तोक्न नसकिने रहेको छ।

२. आवश्यकता

विकास आयोजनाको चक्रका प्रमुख चरणहरू मध्ये आयोजना तर्जुमा (Project Formulation) पहिलो प्रमुख चरण हो। यस चरणमा आयोजनाको पहिचान, पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन, विश्लेषण र छनौट आदि कार्य गरिन्छ। विषेश गरी आयोजनाको पहिचान, पूर्वसम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (Detailed Project Report) को आधारमा मात्र आयोजनाको सही पहिचान र त्यसको प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिन्छ। प्राथमिकताका आधारमा छनौट गरिएका आयोजनाहरूका लागि आर्थिक स्रोत जुटाउन र आयोजनाकै प्रकृति र त्यसको स्वरूपले आयोजना कार्यान्वयनको प्रक्रियागत ढाँचा समेत सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यथार्थमा आयोजनाको कार्यान्वयन गर्ने तरिका र प्रक्रियागत विधि विगत र वर्तमानमा खासै फरक नदेखिएको परिस्थितिमा नेपालको आर्थिक समृद्धितर्फको अभियानमा नितान्त यो एउटा ठूलो बाधकका रुपमा रहेको छ।

नेपालको सन्दर्भमा धेरैजसो विकास आयोजनाहरू वैदेशिक सहायताबाट सञ्चालन हुने भएकोले आयोजनाहरू दातामुखी (Donor Driven) का रुपमा रहेका छन्। यी आयोजनाहरूको पहिचान र सम्भाव्यता अध्ययन पनि दातृ निकायबाट गरिने भएबाट राष्ट्रको आवश्यकता, क्षमता र प्रविधि ग्रहण क्षमता भन्दा फरकका आयोजनाहरू पनि छनौट भई कार्यान्वयन हुने अवस्था रहेकोछ। यसबाट वैदेशिक सहायताको प्रभावकारिता बढाउनको निम्ति पेरिस घोषणा, २००५ (Paris Declaration, 2005) का पाँच (५) सिद्धान्तमध्ये राष्ट्रिय स्वामित्व (Country Ownership) लाई अभिवृद्धि गर्ने सिद्धान्तको विषयले वास्तवमा व्यवहारमा प्राथमिकता पाउन सकेको छैन। विकास आयोजनालाई राष्ट्रको प्राथमिकता अनुरूप बनाउन र राष्ट्रिय स्वामित्व अभिवृद्धि गर्न आयोजना बैङ्क (Project Bank) को अवधारणाले सहयोग पुर्‍याउछ।

वास्तवमै तदर्थवाद र कुनै तयारी बिना हचुवाको भरमा आयोजना छनौट र कार्यान्वयन गर्दा आयोजना कार्यान्वयन चरणमा विभिन्न समस्या र जोखिम पहिचान हुन नसकी यस्ता आयोजनाले अपेक्षित प्रतिफल दिन

सकिरहेको छैन र कतिपय अवस्थामा प्रत्युत्पादक समेत बन्न पुगेका छन। यी समस्या समाधान गरी बढी प्रतिफलमुखी वित्तीय र आर्थिक रुपमा सम्भाव्य (Financially and Economically Viable) आयोजना छनौट गर्न आयोजना बैङ्क आवश्यक छ। तसर्थ यसै विषयलाई मध्यनजर गर्दै राष्ट्रिय योजना आयोग (गठन तथा कार्य सञ्चालन) आदेश, २०७४ को दफा ६(क) को उपदफा (४) मा लागत लाभ लगायतका विविध विश्लेषणका आधारमा आयोजना बैक (Project Bank) निर्माण गर्ने/गराउने प्रावधान रहेकोछ। यस्तो आयोजना बैङ्क प्रदेश र स्थानीय तहमा समेत निर्माण गर्नु जरुरी छ।

३. उद्देश्य

- प्रतिफलमुखी वित्तीय र आर्थिक रुपमा सम्भाव्य (Financially and Economically Viable) आयोजना छनौट गर्नु ।
- आयोजनामा राष्ट्रिय स्वामित्व (Country Ownership) लाई अभिवृद्धि गर्नु।

४. आयोजना बैङ्क निर्माण गर्दा गर्नु पर्ने कार्यः

क. <u>कार्यान्वयन चरणमा रहेका आयोजनाको हकमा</u>

- आयोजना बैक निर्माण गर्ने सम्बन्धमा विषय-क्षेत्रगत निकाय/कार्यालय र वडा स्तरबाट विवरण माग गर्ने,
- प्राप्त भएका त्यस्ता आयोजनाका विवरण, अध्ययन प्रतिवेदनको चरण र अवस्था समेतलाई मध्यनजर गरी आयोजनाको प्राथमिकीकरण गरी आयोजना अद्यावधिक गर्ने,
- आयोजनाको कार्यन्वयन तह समेतलाई विचार गरी आयोजनाहरूको वर्गीकरणको आधार समेत स्पष्ट हुने गरी आयोजना बैंकको व्यवस्थापन गर्ने, र
- यसरी प्रोजेक्ट बैंकमा समावेश गरिएका आयोजनाको कार्यन्वयनका लागि प्रदेश नीति तथा योजना आयोग वा आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको पूर्वस्वीकृति अनिवार्य गर्ने।

ख. <u>नयाँ आयोजनाको हकमा</u>

- विषय-क्षेत्रगत निकाय/कार्यालय र वडाले आ-आफ्नो आवश्यकता अनुसार आयोजनाको पहिचान गर्ने,
- पहिचान गरिएका आयोजनाको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने र आवश्यकता अनुसार विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने,
- आयोजनाको विश्लेषण गरी वित्तीय, आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय रुपमा सम्भाव्य आयोजनाको सूची (आयोजना बैङ्क) तयार गर्ने,

- सूचीमा परेका आयोजनालाई अनुसूची ११मा दिइएको आयोजना प्राथमिकीकरणका आधारमा प्राथमिकीकरण गर्ने,

प्राथमिकीकरणमा परेका आयोजनामध्ये आयोजनाको प्राथमिकता क्रम, उपलब्ध स्रोत साधन र कार्यान्वयन क्षमता समेतलाई ध्यानमा राखी आयोजना कार्यान्वयनका लागि छनौट गरी बजेट विनियोजन गर्ने।

अनुसूची- ८

आयोजना प्रस्ताव (Project Proposal) को ढाँचा

१. **आयोजनाको परिचय**
- आयोजनाको नाम
- लक्ष्य
- उद्देश्य
- कार्यान्वयन अवधि
  सुरु (आ.व.) समाप्ति (आ.व.)
- कार्यान्वयन हुने क्षेत्र
  जिल्लाः- गाउँपालिका/नगरपालिकाः-

२. **आयोजनाको कुल लागत**
- विकास तथा निर्माण लागत
- सञ्चालन लागत
- अन्य लागत

३. वित्तीय स्रोत

४. अपेक्षित प्रतिफल

५. आयोजनाका प्रमुख क्रियाकलाप

६. आयोजनाको वित्तीय र आर्थिक विश्लेषण

७. आयोजना कार्यान्वयन तथा खर्च योजना

८. आयोजना कार्यान्वयनमा आवश्यक जनशक्ति र प्रमुख निर्माण सामाग्री

९. आयोजना सञ्चालन प्रस्ताव

१०. सञ्चालन प्रबन्ध
- खर्च अनुमान (कम्तीमा ३ वर्षको)
- उपभोक्तालाई खर्च गर्ने भए नेपाल सरकारको सहयोग आवश्यक पर्ने वा नपर्ने
- सम्भावित आय आर्जन (कम्तीमा ३ वर्षको)

अनुसूची- ९

आयोजना विश्लेषण प्रक्रिया

१. आयोजनाको लगानी योग्यता र औचित्यता मापनको आधार

२. आयोजना छनौट (स्वीकृत वा अस्वीकृत गर्ने औजार

३. विधिः

- आर्थिक औचित्यता
- लागत लाभ विश्लेषण
- लागत प्रभावकारिता

आर्थिक विश्लेषण

१. आयोजनाको उद्देश्य र आर्थिक औचित्यता

२. आर्थिक लागत विश्लेषण

३. लाभ मापन गर्न सकिने आयोजना

४. लाभ मापन गर्न नसकिने आयोजना

५. लागत लाभ विश्लेषण

६. लागत प्रभावकारिता विश्लेषण (न्यूनतम लागत)

७. निष्कर्ष र सुझाव

लागत लाभ विश्लेषण

१. आयोजान हुँदा र नहुँदाको अवस्था

२. विश्लेषण विधि

३. आर्थिक खुद वर्तमान मूल्य (Economic Net Present Value)

४. आर्थिक आन्तरिक प्रतिफल दर (Economic Internal Rate of Return)

५. लागत लाभ अनुपात (Cost Benefit Ratio)

६. सम्वेदनशीलता विश्लेषण (Sensitivity Analysis)

७. वितरणात्मक विश्लेषण (Distributive Analysis)

वित्तीय विश्लेषण

१. आयोजनाको पुँजीगत लगानी, सञ्चालन र वित्तीय लागत अनुमान

२. राजस्व सिर्जना गर्ने आयोजना

३. राजस्व अनुमान

४. लागत लाभ विश्लेषण

५. राजस्व सिर्जना नगर्ने आयोजना

६. वित्तीय दिगोपना विश्लेषण

७. निष्कर्ष र सुझाव

अनुसूची- १०

विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (Detailed Project Report) को ढाँचा

१. क्षेत्रगत विश्लेषण
२. आयोजनाको परिचय
३. आयोजनाको विस्तृत अध्ययन, अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण
४. विस्तृत इन्जिनियरिङ्ग डिजाइन
५. विस्तृत लागत अनुमान
६. आर्थिक र वित्तीय विश्लेषण
७. वातावरणीय र सामाजिक विश्लेषण
८. विस्तृत वित्तीय योजना
९. विस्तृत कार्य योजना
१०. विस्तृत खरिद योजना
११. विस्तृत कार्यान्वयन योजना
१२. सञ्चालन तथा मर्मत ढाँचा
१३. जोखिम व्यवस्थापन योजना

अनुसूची- ११

आयोजना प्राथमिकीकरणका आधारहरू

विकास आयोजना/कार्यक्रमलाई प्राथमिकीकरण गर्नको लागि समग्र विषयगत क्षेत्रलाई ५ क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ।

(१) आर्थिक विकास (२) सामाजिक विकास (३) पूर्वाधार विकास (४) वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन, र (५) संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह तथा सुशासन

२.विकास आयोजना/कार्यक्रमलाई प्राथमिकीकरण गर्नको लागि ६ वटा सामान्य आधार र २ वटा क्षेत्रगत आधारहरू तय गरी सामान्य आधारलाई कुल ७० अङ्क र क्षेत्रगत आधारलाई कुल ३० अङ्क राखिएको छ।

३.कार्यक्रमलाई P_1 र P_2 गरी २ वटा प्राथमिकताक्रममा वर्गीकरण गरिएको छः

४.साधारण बजेटलाई ५ आधारमा P_1 र P_2 गरी २ वटा प्राथमिकीकरणमा वर्गीकरण गरिएको छ।

५. साधारण बजेटलाई ५ आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ।

विकास कार्यक्रमको अङ्क प्रदान

क्र.स.	योगदान	अङ्क
१	अति उत्तम - (प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान गरेमा)	३
२	उत्तम - (अप्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान गरेमा)	२
३	सामान्य - (कम वा सामान्य योगदान गरेमा)	१
४	न्यून - (योगदान नपुऱ्याएमा)	०

विकास कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण

क्र.स.	कूल प्राप्ताङ्क	प्राथमिकता क्रम
१	७५ वा सो भन्दा बढी अङ्क भएमा	पहिलो (P1)
२	७५ भन्दा कम अङ्क भएमा	दोस्रो (P2)

सामान्य आधार (७० अङ्क)

१. तीव्र, दिगो र रोजगारमुलक आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुर्‍याउनेः (१५ अङ्क)

क	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - स्थानीय उत्पादन - स्थानीय आय वृद्धि	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

१. स्थानीय तहको प्राथमिकता वा तुलनात्मक लाभका क्षेत्रमा योगदान पुर्‍याउनेः (१० अङ्क)

क	स्थानीय तहको प्राथमिकता वा तुलनात्मक लाभ भएका प्रमुख दुई क्षेत्रको उत्पादन वा आय वृद्धिमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्तिमा योगदान पुर्‍याउनेः (१० अङ्क)

क	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - दिगो विकास लक्ष्य १ (SDG 1) (सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य) - दिगो विकास लक्ष्य ८ (SDG 8) (पूर्ण र उत्पादनमूलक रोजगागरी प्राप्ति वा वृद्धि)	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

४. सहभागिताको अवस्थाः (१० अङ्क)

क	निम्न क्षेत्र वा संस्थाहरू मध्ये कुनै एकको सहभागिता रहने - नागरिक समाज, सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था, उपभोक्ता समूह वा	अति उत्तम

	सेवाग्राही, वा - स्थानीय सरकार, वा - निजी क्षेत्र	
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

५. समावेशीकरणमा योगदान (१० अङ्क)

(क) क्षेत्रीय समावेशीकरणमा योगदानः (५ अङ्क)

क	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सडक जस्ता पूर्वाधारमा सबै भन्दा पछाडी परेका वडा/बस्ती वा टोलमा सञ्चालित हुने आयोजना/कार्यक्रम	अति उत्तम
ख	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सडक जस्ता पूर्वाधारमा केही पछाडी परेका वडा/बस्ती वा टोलमा सञ्चालित हुने आयोजना/कार्यक्रम	उत्तम
ग	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सडक जस्ता पूर्वाधारमा मध्यम रहेका वडा/बस्ती वा टोलमा सञ्चालित हुने आयोजना/कार्यक्रम	सामान्य
घ	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सडक जस्ता पूर्वाधारमा सबै भन्दा अगाडी रहेका वडा/बस्ती वा टोलमा सञ्चालित हुने आयोजना/कार्यक्रम	न्यून

५. समावेशीकरणमा योगदानः (१० अङ्क)

(ख) सामाजिक समावेशीकरण र लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणमा योगदानः (५ अङ्क)

क	दिगो विकास लक्ष्य ५ (SDG 5) सामाजिक र लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण, समानता र सशक्तीकरणलाई प्रत्यक्ष तथा उल्लेख्य रुपमा बढावा दिने	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

६. आयोजनाको पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुन लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारी कार्य (१५ अङ्क)

क	<u>चालु आयोजनाको लागि</u> - गत आ.व.को दोस्रो चौमासिकसम्मको औसत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ८० प्रतिशत वा सो भन्दा माथि रहेको, वा - आगामी आ.व.मा आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चित रहेको, वा <u>नयाँ आयोजनाको लागि</u> - आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य पुरा भएको।	अति उत्तम
ख	<u>चालु आयोजनाको लागि</u> - गत आ.व.को दोस्रो चौमासिकसम्मको औसत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ६५ प्रतिशत देखि ८० प्रतिशतसम्म रहेको, वा - आगामी दुई वर्षमा आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चित रहेको, वा <u>नयाँ आयोजनाको लागि</u> - आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य अन्तिम चरणमा रहेको।	उत्तम
ग	<u>चालु आयोजनाको लागि</u> - गत आ.व.को दोस्रो चौमासिकसम्मको औसत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ५० प्रतिशत देखि ६५ प्रतिशतसम्म रहेको, वा - आगामी तीन वर्षमा आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चित रहेको, वा <u>नयाँ आयोजनाको लागि</u> - आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य भैरहेको।	सामान्य
घ	<u>चालु आयोजनाको लागि</u> - गत आ.व.को दोस्रो चौमासिकसम्मको औसत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ५० प्रतिशत भन्दा कम रहेको, वा - आगामी चार वर्षसम्ममा पनि आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चितता नरहेको, वा <u>नयाँ आयोजनाको लागि</u> - आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य नभएको।	न्यून

क्षेत्रगत आधार

प्रमुख क्षेत्र तथा उपक्षेत्रहरू

प्रमुख विषय क्षेत्र	उपक्षेत्रहरू
आर्थिक विकास	कृषि, उद्योग तथा वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, वित्तीय क्षेत्र
सामाजिक विकास	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, संस्कृति, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
पूर्वाधार विकास	सडक तथा पुल, झोलुङ्गे पुल, सिंचाइ, भवन तथा सहरी विकास, ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत्, वैकल्पिक ऊर्जा र सञ्चार
वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन	वन तथा भू-संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उपन्न प्रकोप नियन्त्रण र विपद् व्यवस्थापन
संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह तथा सुशासन	मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, लेखा व्यवस्थापन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, अन्तिम लेखापरीक्षण तथा बेरुजु फछ्र्यौट

क्षेत्रगत आधार अङ्क-३०

(अ) आर्थिक विकास क्षेत्र

(कृषि, उद्योग तथा वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, र वित्तीय क्षेत्र)

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पु¥याउने	अति उत्तम
ख	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पु¥याउने	उत्तम
ग	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पु¥याउने	सामान्य
घ	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपु¥याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - दिगो विकास लक्ष्य २ (SDG 2) को भोकमरी अन्त्य, खाद्य सुरक्षा, उन्नत पोषण प्राप्ति र दिगो कृषि प्राप्ति र दिगो कृषि प्रवर्द्धन गर्न, वा - दिगो वकास लक्ष्य ९ (SDG 9) को दिगो समावेशी औधोगिकीकरण प्रवर्द्धन गर्न, वा - वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, प्रवर्द्धन गर्न, वा - वित्तीय क्षेत्र प्रवर्द्धन गर्न	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका सबै विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका सबै विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

आ) सामाजिक विकास क्षेत्र

(शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, संस्कृति, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण)

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - दिगो विकास लक्ष्य ३ (SDG 3) को स्वस्थ जीवन प्राप्तिका लागि बाल मृत्युदर न्यूनीकरण गर्न, वा - मातृ मृत्युदर न्यूनीकरण वा मलेरिया, क्षयरोग, HIV/AIDS नियन्त्रण गर्न, वा - दिगो विकास लक्ष्य ४ (SDG 4) को सबैको लागि समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्ति गर्न, वा - प्राथमिक एवम् माध्यमिक तहमा छात्राः छात्रको अनुपात वृद्धि गर्न, वा	अति उत्तम

	- दिगो विकास लक्ष्य ६ (SDG 6) को खानेपानी र सरसफाइ सेवाको उपलब्धताको दिगो सुनिश्चितता गर्न, वा - लैङ्गिक समानता वा सशक्तीकरण गर्न, वा - संस्कृति प्रवर्द्धन गर्न,	
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका सबै विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका सबै विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

(इ) पूर्वाधार विकास

(सडक तथा पुल, झोलुङ्गे पुल, सिंचाइ, भवन तथा सहरी विकास, ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत्, वैकल्पिक ऊर्जा र सञ्चार)

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - दिगो विकास लक्ष्य ७ ((SDG 7)) को दिगो र आधुनिक ऊर्जा सुनिश्चित गर्न, वा - दिगो विकास लक्ष्य ९ (SDG 9) को दिगो सडक र अन्य यातायात र सिँचाई सुविधा बढाउन, वा - दिगो विकास लक्ष्य ११ (SDG 11) को सुरक्षित, सवल, समावेशी र दिगो सहर विकास गर्न,	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका सबै विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका सबै विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

(ई) वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र

(वन तथा भू-संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उपन्न प्रकोप नियन्त्रण र विपद् व्यवस्थापन)

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्युन

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - दिगो विकासको लक्ष्य १५ (SDG 15) को वनको दिगो व्यवस्थापन, भूक्षयीकरणको रोकथाम, जैविक विविधताको क्षति रोक्न, वा - दिगो विकास लक्ष्य १३ (SDG 13) को जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र वातावरण संरक्षण गर्न, वा - विपद व्यवस्थापन गर्न	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका सबै विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका सबै विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

(उ) संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह तथा सुशासन

(मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, लेखा व्यवस्थापन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, अन्तिम लेखापरीक्षण तथा बेरुजु फछ्यौट)

२. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरुप नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्युन

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदानः (१५ अङ्क)

क	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - दिगो विकास लक्ष्य १६ (SDG 16) को शान्ति सुरक्षा अभिवृद्धि गर्न, वा - सुशासन अभिवृद्धि गर्न, वा - न्यायमा सबैलाई पहुँच बढाउन, वा - मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास गर्न, वा - वित्तीय अनुशासन अभिवृद्धि गर्न, वा - जनसंख्या व्यवस्थापन गर्न, वा - आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, अन्तिम लेखापरीक्षण तथा बेरुजु फछ्र्यौट गर्न वा - राजस्व वृद्धि र खर्च व्यवस्थापन गर्न वा - सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्न, वा - योजना तथा तथ्याङ्क प्रणालीमा सुधार र सुदृढीकरण गर्न	अति उत्तम
ख	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रुपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग	माथिका सबै विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ	माथिका सबै विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

साधारण बजेटको प्राथमिकीकरण

क्र.सं.	आधार	अङ्क
१	जनतालाई प्रत्यक्ष सेवा गर्न सहयोग गर्ने	५
२	सुशासन कायम गर्न योगदान पुऱ्याउने	५
३	राजश्व वृद्धि गर्न सहयोगी कार्यहरू	५
४	विकास कार्यमा योगदान पुऱ्याउने	५
५	मानव संसाधन विकास, वातावरण संरक्षण र क्षेत्रीय सन्तुलनमा योगदान पुऱ्याउने	५
	जम्मा	२५

साधारण बजेटको भार प्रदान गर्ने तरिका

क्र.सं.	योगदान	अङ्क
१	अति उच्च सहयोग पुग्ने	५
२	उच्च सहयोग पुग्ने	३.५
३	सामान्य सहयोग पुग्ने	२
४	सहयोग नपुग्ने	०

सि.नं.	कुल प्राप्ताङ्क	प्राथमिकता
१	१७ वा सो भन्दा बढी अङ्क प्राप्त भएमा	पहिलो (P1)
२	१७ अङ्क भन्दा कम अङ्क प्राप्त भएमा	दोस्रो (P2)

अनुसूची-१२

अल्पकालीन अवधि(२०७६/७७ देखि २०८०/८१) सम्मका लागि समृद्धि र सुखका लक्ष्य

क्र.सं	सूचक	इकाई	राष्ट्रिय लक्ष्य		गण्डकी प्रदेशका लक्ष्य		स्थानीय तहका लक्ष्य	
			आधार वर्ष २०७५/७६	आर्थिक वर्ष २०८०/८१	आधार वर्ष २०७५/७६	आर्थिक वर्ष २०८०/८१	आधार वर्ष	आर्थिक वर्ष २०८०/८१
१	आर्थिक बृद्धिदर	प्रतिशत	६.८	९.६	७.१	१०.२		
२	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	१,०४७	१,५९५	१०४३	१९५६		
३	कृषि	प्रतिशत	२७	१९.४	२८.२	२३.७		
४	उद्योग	प्रतिशत	१५.२	१६.७	१४.२	२२.४		
५	सेवा	प्रतिशत	५७.८	६४.२	५७.६	५३.९		
६	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१८.७	११	१४.९१	७.४		
७	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२८.६	१३	१४.२	७.२		
८	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Palma Ratio)	अनुपात	१.३	१	१.४	१		
९	सम्पत्तिमा आधारित गिनी गुणक (Gini Cofficient)	गुणक	०.३१	०.२९	०.३७	०.२६		
१०	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	७२	७१.७	७७		
११	मातृ मृत्युदर (प्रतिलाख जीवित जन्ममा)	संख्या	२३९	९९	२३९	९९		
१२	५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	संख्या	३९	२४	२७	२२		
१३	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९०	५५.६	९५		
१४	श्रमशक्ति सहभागिता दर	प्रतिशत	३८.५	४८.५	३५.७	५०		
१५	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	६	९	४		

१६	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	५०	३९.९	५५		
१७	राष्ट्रिय/प्रादेशिक लोकमार्ग (कालोपत्रे)	कि.मि	६,९७९	१५,०००	९३७	३,४५०		
१८	द्रुत लोकमार्ग (पोखरा दुम्कीबास)	कि.मि	७६	७६	०	०		
१९	रेलमार्ग	कि.मि	४२	२००	०	८०		
२०	३० मिनेटसम्मको दूरीमा यातायात पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	७८.९	९५	८०	९६		

क्र.सं	सूचक	इकाई	राष्ट्रिय लक्ष्य		गण्डकी प्रदेशका लक्ष्य		स्थानीय तहका लक्ष्य	
			आधार वर्ष २०७५/७६	आर्थिक वर्ष २०८०/८१	आधार वर्ष २०७५/७६	आर्थिक वर्ष २०८०/८१	आधार वर्ष २०७५/७६	आर्थिक वर्ष २०८०/८१
२१	विद्युत्मा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	९९	८२.५	१००		
२२	आधारभूत खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९४.९	९९	९१.१	१००		
२३	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता (कुल जनसंख्यामा)	प्रतिशत	५५.४	७५	४८	८०		
२४	जलविद्युत् उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१,०२०	५,०००	४४८.५	३,०००		
२५	प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग	किलोवाट घण्टा	१९८	७००	१९०	७५०		
२६	५ वर्ष मुनिका कम तौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२७	१५	२९	१७.३		
२७	मानव विकास सूचकाङ्क	सुचकाङ्क	०.५७	०.६२	०.५९	०.६५		
२८	दर्ता भएका अपराध घटना र अनुसन्धानको अनुपात	अनुपात	९६.५	१००	८२.७	१००		
२९	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	१७	६०	१७	६०		
३०	हेलो सरकारमा/हेलो मुख्यमन्त्रीमा प्राप्त उजुरीको फछ्र्यौट	प्रतिशत	४८.१३	९८	५३	९९		
३१	राष्ट्रिय परिचयपत्र प्राप्त गरेको नेपाली नागरिक	प्रतिशत	०	१००	०	१००		
३२	पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ता	प्रतिशत	५६	१००	६०.१	१००		

अनुसूची- १३

सन्दर्भ-सामग्री

(१) प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, २०७७, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल ।

(२) आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७७, आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल ।

(३) मध्यमकालीन खर्च संरचना, २०७७, नीति तथा योजना आयोग, गण्डकी प्रदेश पोखरा नेपाल ।

(४) पन्ध्रौं योजना, २०७६, राष्ट्रिय योजना आयोग, नेपाल ।

(५) दिगो विकास लक्ष्य आधार तथ्याङ्क प्रतिवेदन, २०७६ प्रदेश नीति तथा योजना आयोग, गण्डकी प्रदेश पोखरा, नेपाल ।

(६) स्थानीय तहको प्रतिनिधिको सेवा सुविधा सम्वन्धी ऐन २०७५, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल ।

(७) स्थानीय तहको सभा सञ्चालन ऐन, २०७५, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल ।

(८) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(९) अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(१०) स्थनीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल ।

(११) स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४, (नमुना) राष्ट्रिय योजना आयोग, नेपाल।

(१२) नेपालको संविधान, २०७२, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(१३) राष्ट्रिय भूउपयोग नीति, २०७२, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(१४) सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(१५) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(१६) आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(१७) आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०५४, नेपाल कानुन आयोग, काठमाण्डौ, नेपाल।

(१८) Sustainable Development Goals Status and Roadmap: 2016-2030, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार काठमाण्डौ।